

КУЛТ И ЖРТВА; РИТУАЛНЕ САХРАНЕ У СВЕТИЛИШТИМА ЛЕПЕНСКОГ ВИРА

ЉУБИНКА БАБОВИЋ

Народни музеј Србије, Трг Републике 1а, Београд
E-mail: ljubbabovic@gmail.com

Резиме: Препознат као сакрални простор божанских епифанија, локалитет Лепенски Вир је у времену, од краја VII мил. п.н.е. до почетка VI мил. п.н.е., био религијски и култни центар бога Сунца, коме је посвећен архитектонски комплекс светилишта, особене симболичке реализације: архитектуре, ентеријера, објеката култа (скулптура), жртвеника и инструмената култа, чије су природне аналогije читљиве и симболички препознатљиво дефинисане.

Комплекс светилишта, ситуиран у артифицијално интервенисаном простору, у пределе митске представе сакралних простора, реализује ортогоналну пројекцију привидног годишњег кретања Сунца, у хемисферама дана и ноћи, са Осом сфера (св. 26,10, оријентације ЈЈИ-ССЗ), која пролази кроз центре сфера и св. 54 између њих, како се разумевао и представио остварени свет. У оквиру хемисфера (ЈИ дана, СЗ ноћи), положајем светилишта, реализовани су појасеви кретања бога Сунца у просторима видљивог и просторима невидљивог; ареала глоба (зона сумрака и зоре) и простор ван глоба, где се одвијао живот богова/божанског пара, антропоморфних персонификација небеских тела Сунца и Месеца.

Календарометријско-аналитичким поступком потврђено је постојање култа двају божанстава, дуалне природе, схваћених као божански пар; постојање симболичко-нумеричких и нумеричких календара утемељује постојање соларног и лунарног култа, као и места и услова где се обављају. Значајна антрополошко-остеолошка грађа (164 сахране индивидуа оба пола и узраста: целога тела, без одређеног дела тела као и парцијално сахрањених делова тела, у статусу, мисли се, секундарне припремљености), и обимна остеолошка грађа атрибутивне фауне; контекст сахрана у оквиру светилишта, или ван њих; место, положај, пол, узраст, прилог; појединачне, групне, композитне сахране унутрашњих значења и аналогija; постојање нових сакрално-симболичких архитектонских облика над светилиштима са сахранама (лунарних и соларних); обликовање хумки (такође двојне конфигурације), са надгробним жртвеним/каменим столовима и површинама, надгробним каменим стелама, све симболички обликовано и нумерички календарометријски исказано, искључује профану природу сахрана у било којем виду и случају.

Митски наративи култова божанстава Сунца и Месеца су нам непознати, њихов садржај, ток и детаљи ритуалних радњи као и жртвени чин, који се посматра персонално, као актуализациони чин. Ритуална сахрана је завршница жртвеног чина, на основу чијих се елемената сагледа култни повод, као и сакрална аналогija божанским теоф-

анијама у Природи. У раду се принесене жртве сматрају сакрализованим: друштвеним статусом, одабиром, ритуалним третманом; преузимајући божанске функције смештају се у светилишта-сакралне просторе са хумкама и белегама, над којима се врше такође ритуалне радње, нама непознатог тока и садржаја, али идентификованог теофаног повода и времена одржавања.

У оквирима полусфера дана и ноћи има $72(27+45=72)$ светилишта, међу којима $30(14+16=30)$ светилишта има 72. ритуалне сахране индивидуа оба пола, а различитих узраста (*neonatum, infans iuvenilis, adultus, maturus, senilis*): новорођенчади $37(16+21=37)$ а осталих узраста $35(14+21=35)$. У зонама видљивог и невидљивог, број светилишта са ритуалним сахранама је следећи: у појасевима кретања је 18 ($11+7=18$) свет. са $43(22+21=43)$ сахране; у ареалу глоба $7(1+6=7)$ свет. са $15(2+13)$ сахрана а ван глоба, у $5(2+3=5)$ свет. је $14(6+8=14)$ сахрана, укупно $30(18+7+5=30)$ свет. са $72(43+15+14=72)$ сахране.

Опрема светилишта са ритуалним сахранама, подразумевала је присуство или одсуство у одређеном нумеричком исказу, елемената који симболички реализују присутност одређеног божанства или божанског пара. Симбола светлости има $15(5+10=15)$ светилишта; ватру у огњиштима има 21 ($9+12=21$) свет; жртвеника има $21(11+10=21)$; објеката култа $45(18+27=45)$; жртвених столова 61 ($30+31=61$) а људских ритуалних жртава $72(30+42=72)$, у $30(14+16=30)$ светилишта. Сви присутни бројеви и њихове комбинације, при смисленим анализама, су календарометријски лунарне или соларне узрочности. У раду су показани и изведени лунарни и соларни календари у астрономском и обрачунском формату, као што је и уочено познавање ритмова и циклуса Сунца и Месеца у времену и простору.

Нумерички/календарски исказ синодичке револуције Месеца (од 354 д. или 348 д.), као циљни, актуализациони чин ритуалних сахрана у светилиштима Л. Вира, решава мистерију чина жртвене драме, чији је садржај и смисао рођење новог божанства, након тајанственог нестанка богиње Месеца са куполе неба (око 2,5 дана), између термина сидеричке и синодичке револуције Месеца, а након чина Покривања/Помрачења божанског пара. Овим је у великој мери скинут вео виђења живота божанстава у светилиштима-палатама на југу (св. 61/XXXIV, св.XLV/XLV', св.65/ XXXV, св.XLIV, св.XXXIII) као и светилиштима-палатама у простору севера (св.28, св.XXVI/XXVII), где се смешта и светилиште чина антропогенезе (св.28), који је у космогонијском, свештеном епу Енума елиш, описан у теогоном акту стварања а не рађања.

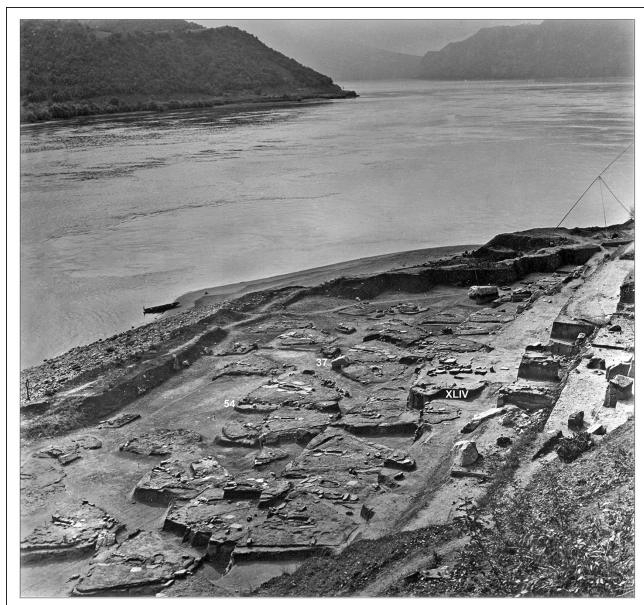
Кључне речи: Лепенски Вир, култ, жртва, ритуална сахрана, појасеви кретања, ареал глоба, глоб, календари.

ПРИСТУП ТЕМИ

О свевишњи творче непостижни!
У човјека искра беспредјелног
Ума твога огледа се св'јетла,
Ка свод један од твоје палате
Што с' огледа у пучину нашу. 145

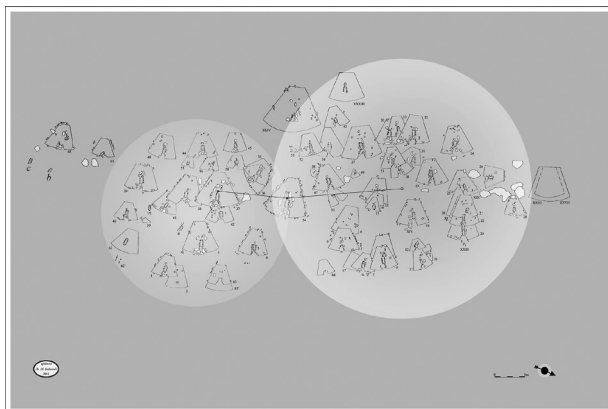
Дан ти свјетлост круне показује,
Ноћ порфире твоје тајинствене,
Непоњатна чудества дивотах.
Твор ти слаба дјела не постиже,
Само што се тобом восхићава 150

Петар II П. Његош, *Луца микрокосма*, 1845. год

Слика 1. Поглед на Л. Вир 1969. год., са СЗ стране

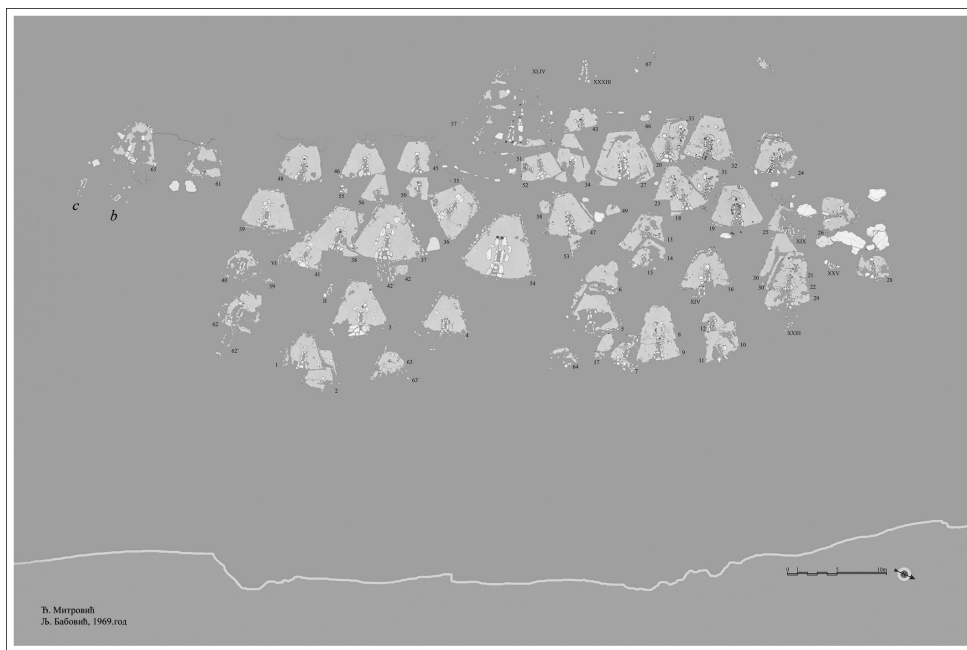
На познатом археолошком лок. Л. Вир (Р. Србија, Д. Милановац), у оквиру истоимене културе, периода мезолита-неолита (крајем VII-1/2 VI мил.п.н.е.), реализован је просторни архитектонски комплекс светилишта са каменим конструкцијама, ортогонална пројекција привидног годишњег кретања Сунца, кроз две полусфере (дана и ноћи), са Осом сфера, у обиму за њих остваре-ног космоса, како је предочено и аналитички аргументовано показано и публи-ковано, основно је полазиште аутора чланка (Бабовић, Љ.: 2006.,1-248; Бабо-вић, Љ.: 2024.,705-783). Л.Вир се не посматра као људско насеље са некрополом, одразом социо-економских реалности њених становника (Радовановић, И.: 2000, 330-349; Борић,Д.: 2016, 1-476), већ као сакрални центар који живи рит-мом божанског пара Сунца и Месеца, персонификација небеских тела, какве је спознала култура Л.Вира.

Слика 2. Ситуациони план светилишта Л.Вира, из 1983. год.

Природним аналогијама интерпретирани симболизам артифицијално представљеног, већ у свему канонизованог света божанског, преко симболичких облика одабраног (такође симболички виђеног материјала), реализована су особена, индивидуализована уметничка дела: архитектуре, ентеријера, објекта култа (скулптура), жртвеника и инструмената култа. Календарометријско-аналитичким поступком потврђено је постојање култа двају божанстава, антропоморфних персонификација Сунца и Месеца, схваћених као божански пар. Постојање симболичко- нумеричких и нумеричких календара утемељује постојање соларног и лунарног култа, као и места где се он обавља (Бабовић, Љ.: 2024,705-783). Значајна антрополошко-остеолошка грађа (164 сахране), као и обимна али несистематски сакупљена остеолошка грађа фауне са локалитета (флора, због примењене методологије није применљива у појединачним случајевима) и контекст налаза, указују на сакралност жртава које се ритуално приносе, персонално, божанском пару.

Потреба да се одговори на питање: ко, где, како и зашто се неко сахрањује у светилиштима, омогућена је чињеницом: да су место, положај и функција светилишта, њихов садржај и опремљеност сакралним делима, њихова посвећеност и опредељеност за вршење култа одређеном божанству, анализирани и публиковани. Аргументи добијени анализом набројаних елемената, имају тежину полазишта, док се не докаже другачије.

Слика 3. Ситуациони план светилишта Л.В. I из 1969.год.

При анализи светилишта, у изналажењу трагова вршења одређеног ритуала и трагова посвећености одређеном култу (соларном или лунарном), приношењем људских жртава, као и приносом атрибутативних животињских жртава при обреду, уочене су појаве на месту обављања одређених ритуала, чији

су разлози постојања доведени у сагласје са ритуалним чином. То су: - место и функција два слободна огњишта у сфери дана; - присуство или одсуство ватре у огњиштима светилишта; - разлози постојања (некада сличних), великих, већих и мањих оштећења у поду светилишта са сахранама; - намена камених конструкција облика: светилишта (зарубљеног исечка круга), елемената истога облика, као и облика правилне полукружне, кружне или овоидне форме.

Сва светилишта на Л. Виру канонске архитектуре и ентеријера, са огњиштем и пепелиштем, посвећена су богу Сунца, чија је иманента особина кретање, светлост и топлота (Бабовић, Љ.: 2006,1-25).

Светилишта, чија су огњишта означена симболима светлости, припадајућа су и богињи Месеца, а светилишта без огњишта (св. 65/XXXV, св. XXVI/XXVII) су Двори богиње Месеца. Тако су два слободна огњишта у сфери дана: а, с (сличнога, издуженијег облика), увек без ватре (небеско тело Месеца, нема своју светлост и топлоту/ватру које добија од Сунца), и налазе се поред светилишта посвећених богињи Месеца; сл. огњ. с, поред СИ стране св. XLV'; сл. огњ. а, поред св. 40 (са његове 3 стране), док у случају св. XXVI/XXVII није констатовано огњиште, али јесте двојност (два сакрална простора један у/на другом, без и једног елемента ентеријера, што му одређује посебно место међу светилиштима- каменим конструкцијама).

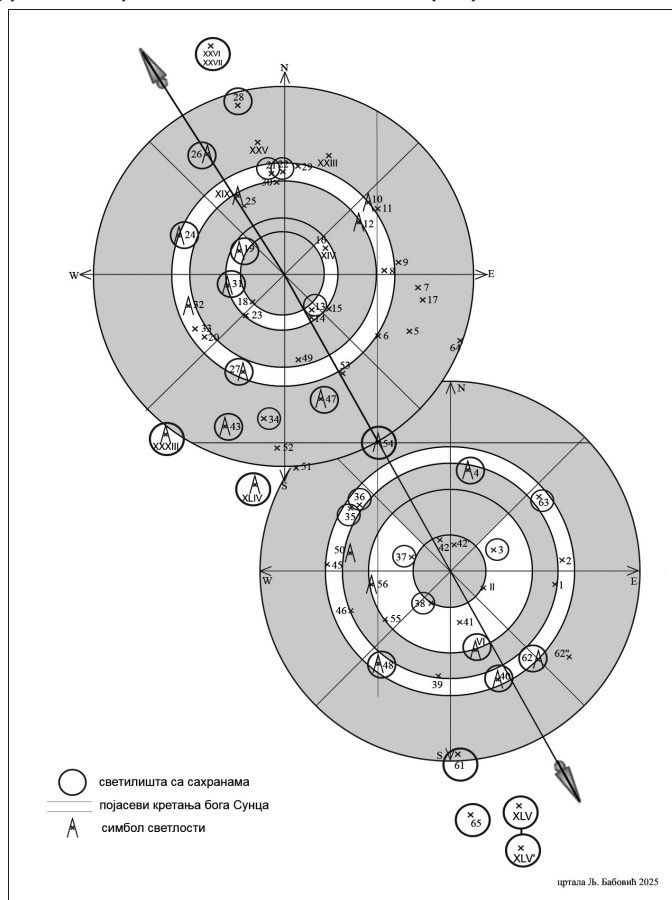
Ватра у огњишту светилишта је део ритуалног чина: од 27 свет. (у сфери дана), ватра је горела у 14 светилишта, смештена на све четири стране света; у сфери ноћи, од 45 свет., 24 има ватру у огњиштима, укупно 38(14+24=38), смештена такође на све 4 стране света. Светилишта са ритуалном ватром и ритуалним сахранама има 9 у сфери дана, а у сфери ноћи 12, укупно 21. светилиште. Судећи према очуваним траговима у извесним светилиштима, односно огњиштима (као св. 4,39,40,46;9,16,19,24,31), ватри се давао облик елипсастог овоида (судећи по очуваном црном трагу горења, на горњој површини огњишта, као и облику оштећености камена у његовој унутрашњости). Симболи светлости око огњишта, посебно у случајевима када су бројни, формирају својим положајима такође елипсasti овоид, који светли, чиме се реализовао дуал оба небеска тела/ божанства у простору, осветљен Сунцем (огњиште са симболима светлости) и овоидно тело Месеца, које се осветљава.

Присуство великих, већих и мањих оштећења на подовима светилишта са сахранама (и без њих где је било жртвовања) уочива је појава, која до сада није ни помињана. Само грубо набројано, у сфери дана су видљива у св. 65,61,40,62, сва са сахранама, као и мања, у св. 46,45,56,50,1,38, са сахраном у св. 38; у сфери ноћи, велика оштећења су видљива у св. 15,53,64,7,24,34,26,28,25,5, са сахранама у 4 свет. (св. 24,43,26,28), док су мања оштећења видљива у св. 16, 10, 11, 12, 27, 21, 29, са сахранама у 3 свет. (св. 27,21,29). Слична оштећења, поређења ради, су у свет. св. 65 и 40; св. 62 и 25; св. 61, 64 и св. 5; св. 4 и 3; св. 50 и 56; св. 26 и 16 и св. 28 и 24. Сличности су према: положају оштећења у оквиру пода светилишта, облику, структури и сличној величини, а разлике у структури оштећења (једноделна, дводелна, троделна) и излазу на одређену страну света. Мала оштећења су веома слична као и ровови, при чему, сва оштећења настала грађном нових светилишта (у сукцесији), нису у поменутој категорији.

Постојање одређених, великих оштећења у светилиштима, са значајним двојним (св. 21,61) или групним сахранама (св. 65, св. XXVI/XXVII); у рововима

морао бити истражен у кратком року, у много чему ограничавајућим околностима. Наследници, у великој мери у духовном континуитету, опслуживали су и штитили простор комплекса светилишта, прекривајући их новом конфигурацијом, у којима је остао сачуван последњи, актуализациони чин жртвовања.

Оквирно класификовање камених конструкција – светих простора, у којима је вршено ритуално сахрањивање, било би: облика светилишта; облика полукруга/ круга или овоида, при чему су кам.конст. наведеног облика, без изузетка унутар кам. конст. облика зарубљеног исечка круга/светилишта, са којим граде дуал. Овде се мисли и на обликовање надгробних хумки, са ободним каменом конструкцијама- прстеновима, облика: полукруга, круга (посвећених богињи Месеца), у оквиру каменог обода зарубљеног исечка круга, као и хумке у облику зарубљене купе, посвећене божанству Сунца.

Слика 5. План свет. полусфера дана и ноћи, у односу на осу сфера, са означеним свет. са сахранама

Све полазне археолошке чињенице у овоме раду ослањају се на теренску документацију, посебно на архитектонску документацију теренског истраживања на Л. Виру, од 1965. до 1970. год, које је аутор текста, бивајући учесник теренских истраживања и радила на терену 1967. и 1968.год. (систем вођења

документације, основе, ситуационе планове, профиле, детаље итд.), сарађујући са акад. Д. Срејовићем. Антрополошке детерминације се ослањају на рад и сарадњу са др. Zoffmann (Zoffmann, Zs.:1984,129-148) док је одредба пола и старости новорођенчади преузета из рада др. Стефановић, С.; Борић, Д.; 2008, 131-169, при чему се узраст класификује у оквирима: neonatum, од 0-11 мес; infans I, 0-6 год.; infans II, 7-14 год.; iuvenilis, 15-21 год.; adultus I, 22-29 год.; adultus II, 30-39 год.; maturus I, 40-49 год.; maturus II, 50-59 год.; senilis I, 60-69 год.; senilis II, преко 70 год. а других помоћних дисциплина према наведеним ауторима.

Поступак излагања евидентираних чињеница, односних на разлоге примене ритуалних сахрана, у оквиру 30 (14+16=30) светилишта са 72 сахране (30 у сфери дана и 42 у сфери ноћи), ослања се на резултате анализа изнетих у монографији Светилишта Лепенског Вира, место, положај и функција Бабовић, Љ.: 2006. год. и чланку Символичко- нумерички и нумерички календари на Лепенском Виру, Бабовић, Љ.: 2024. год.

Концепт излагања је условљен интерпретацијом разлога приношења жртава одређеном божанству, одређеног празника, у оквирима појасева кретања бога Сунца кроз полусфере дана и ноћи (св. 3,4,63;62,40,VI,38,37,36,35,48; св. 27,24,29,21,19,31,13), а потом, сахране ван граница видљивог, у оквиру ареала глоба: (св. 61; 26,28,47,54,43,34), као и светилишта ван глоба (св. 65,XLV;XXVI/XXVII, XLIV, XXXIII).

На Л. Виру су евидентиране 164 сахрањене особе (означене: гроб 1-134, a,b,c,d,e), али је за антрополошку анализу сачувано 150 индивидуа, од којих је 80 опредељено култури Л. Вира; 13 неолитској/страчевачкој култури и 53 неопредељено између наведене две културе, док 4 индивидуе припадају познијим периодима. У оквиру културе Л.Вира, сахрањивање је вршено: у светилиштима (14 свет. у сфери дана и 16 свет. у сфери ноћи), укупно у 30 свет.; ван светилишта (поред, мањој или већој удаљености), као и посебно грађеним каменим гробницама.

Наведени критеријум селекције сахрана, искључују 5 сахрана (у оквиру светилишта), припадајућа неолитској културној групи: гр. 8,9,10, у св. 24; гр. 6, у св. 26., која су значајна у смислу културног и ритуалног континуитета, док ће гр. 89 a,b бити присутан само као важна аналогија, обзиром да је сахрана извршена ван светилишта.

Поред све сведености, обимност, разноврсност и сложеност размотреног материјала и теме, не могу се у оквиру чланка доследно и појединачно илустровати, али се аналитички могу представити (што је у чланку и учињено), преко збирних аналитичких схема, које показују одређену културну и ритуалну законитост.

Култ божанстава Сунца и Месеца, евидентирано је постојао у заједницама културе Л. Вира, и без двоумљења се одвијао у оквиру светилишта на Л. Виру, идентификованом као *hieros topos*. Митски наративи њихових култова су нам непознати, као и њихов садржај, ток и детаљи ритуалних радњи, до кулминације - жртвеног чина, који се посматра као актуализациони чин.

Ритуална сахрана је завршница ритуалног чина, на основу чијих се елемената покушава сагледати култни повод, као сакрална аналогија божанским теофеанијама у Природи. Време обављања култних радњи и ток ритуала се знао и планирао; посматра се, анализира и интерпретира завршни, сакрални

чин супститута божанског. Овде се сматра, да су принесене жртве сакрализоване: друштвеним статусом и опремом, одабиром и ритуалним третманом (екскарнација након жртвеног чина а пре ритуалног сахрањивања, сами чин сахрањивања скелета), као и парцијализација сакрализованог бића, према симболичким аналогијама божанског/људског. Учесници инсценације божанског догађаја се ритуалним путем сакрализују, преузимајући божанске функције, те се из наведених разлога смештају у светилишта, односно сакралне просторе са хумкама и белегама.

ТЕОФАНИЈЕ СУНЦА И МЕСЕЦА; ПРИЗОРИ У ПРОСТОРИМА ВИДЉИВОГ И НЕВИДЉИВОГ

ПОЛУСФЕРА ДАНА; САХРАНЕ У СВЕТИЛИШТИМА ПОЈАСЕВА
КРЕТАЊА БОГА СУНЦА (св. 3, 4, 63, 62, 40, VI, 38, 37, 36, 35, 48)

СВ. 3/ кам. конст. III: ГРОБ 112

Веће св. 3 (кота 60,20m; азимут 65°), налази се у простору истока (сегменту И-СИ), има сачуване делове каменог обода објекта и дела огњишта следеће градитељске интервенције (св. III, азимут 72°), што указује на континуирану примарну функцију светилишта, на позицији пролећне равнодневице. У очуваном ентеријеру светилишта, са два жртвена стола, нађена је аниконична скулптура, уз 3 страну огњишта (кат. 46); Скулптура са зарезима (кат. 17), на СЗ углу светилишта и жртвеник Црвено печена животињска глава (кат. 8), на ЈИ углу светилишта, са спољне стране. Божанство Сунца је у овоме светилишту у статусу седења (Бабовић, Љ.: 2006, 25-94).

ГРОБ 112 (кв. С/7; кота 59,94m ; азимут 165°; neonatum, 38-40 нед.; пол мушки; дет. 264; нд. 699/1970)

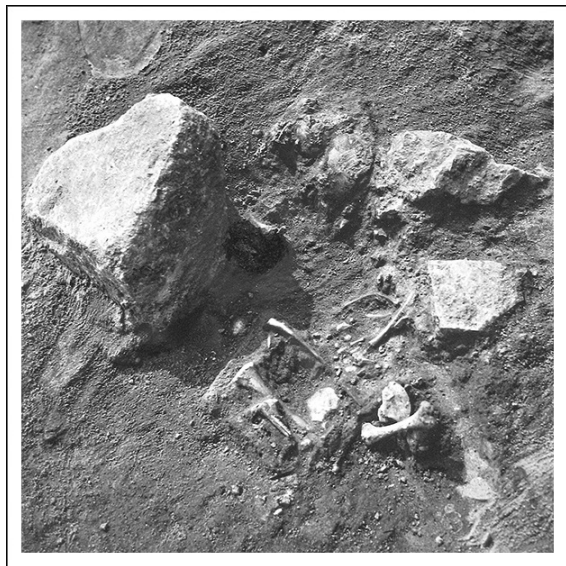
У западном делу северног крила св. 3, на простору између камених столова и камене базе носача (уз северну ивицу пода), нађено је испод пода (у здравци), можда парцијално сахрањено новорођенче, (слабо очуване кости грудног коша и делова горњих екстремитета), без главе. Према положају руку, ребара и кичме, сахрањено одојче је било на леђима, са рукама уз тело, бар делом. Чин сахране је могао бити извршен при градњи св. 3, пре наношења каменог пода светилишта, али и током годишњих ритуала, обзиром на бројна присутна оштећења у поду, изнад простора сахране.

СВ. 4/кам. конст. IV; ГРОБ 106, 107, 108, 109, 109а, 110

Очувано св. 4, које се налази у простору севера (сегменту С-СИ; кота 60,25m; азимут 71°), судећи према грађевинским остатцима је трећа обнова (св. 4', 4'', 4), након које је уследило стварање отворене кам. конст. IV (дуж С и 3 стране светилишта), чија је намена за сада неизвесна. Св. 4 има уобичајено организовани ентеријер са мањим жртвеником (кат. 79) и симболима светлости око огњишта, који га календарски одређују лунарним и то синодичким (у астрономском опсегу, од 354д), када се појавом – рођењем Младог Месеца/ Младином/ Новолуније, почиње рачунати следећи месечни циклус Месечевих фаза. У сфери дана, једино светилиште у простору севера, имало је значајну

функцију преноса континуираног кретања бога Сунца (у ретроградном смеру), на дан дугодневице/летњег солстиција, од заласка Сунца на западу до изласка Сунца на истоку следећег дана, што је симболички и реализовано модалитетом кретања божанства слободним кораком (Бабовић, Љ.: 2006, 25-94; (Бабовић, Љ.: 2024, 714-719).

ГРОБ 106 (кв. С/5; кота 60,11m ; азимут 217°; neonatum 44-46 нед.; пол мушки.; дет. 260-61; нд. 696/1970, сл. 6)

Слика 6. Св. 4, гр. 106

У СЗ углу св. 4, видљиво је мање, овално оштећење у поду (дим.40*22*20 цм), које полази од западне ивице пода. У јами, испуњеном мрком песковитом земљом, на дубини од око 15 цм од нивоа пода, нађено је сахрањено одојче. Положено је на леђа, са рукама сакупљеним на трбуху; ноге раширене а потколенице приљубљене уз бутне кости, тако да пете додирују карлицу (лотос положај). Пре затрпавања земљом, у јаму - раку су стављена два мања камена, са СЗ и ЈИ стране тела и главе.

ГРОБ 107 (кв. С /5; кота 60,10m; азимут 354°; neonatum 38-40 нед.; пол мушки; дет. 260,261; нд. 696/1970)

Код западне ивице пода св. 4, близу ЈЗ угла, констатована је испод пода мања неправилна јама, укопана у здравицу, у оквиру које је (на дубини од око 15 цм од нивоа пода), нађено сахрањено одојче. Положено на леђа, у лежећем ставу, сахрањено је парцијално (?) обзиром да недостаје све осим главе, грудног коша и леве руке, које су у анатомском поретку. Рука је дигнута изнад главе, мало савијена у лакту.

ГРОБ 108 (кв. С /5; кота 60,05m; азимут 359°; neonatum 38-40 нед.; пол ?; дет. 260-61; нд. 696/1970)

У близини ЈЗ угла св.4, уз јужну ивицу пода светилишта, нађена је испод пода мања јама, неправилног облика, укопана у здравицу, у оквиру које је (на дубини од 21 цм од нивоа пода), нађено сахрањено одојче. Нађене кости су у анатомском склопу, али недостаје: десна страна карлице и десна нога. Положено је на леђа, у опруженом ставу, са раширеном, савијеном ногом, тако да стопалом додирује карлицу (лотос положај). Лева рука, мало савијена у лакту, је уз тело; десна, савијена у лакту, шакама је под брадом.

ГРОБ 110 (кв. С /5; кота 60,05m; азимут 338°; neonatum 41-43 нед.; пол женски; дет. 260-61; нд. 696/ 1970)

Крај ЈЗ угла св.4, уз западну ивицу пода (испод њега), констатована је мања јама, неправилног облика, укопана у здравицу, у којој је на дубини од око 21 цм (од нивоа пода), сахрањено одојче: Сачуване кости су у анатомском поретку, али недостају: доњи екстремитети и подлактице. Тело је положено на леђа, опружено, са надлактицама паралелним трупцу.

ГРОБ 109 (кв. С /5; кота 60,07m; азимут 153°; neonatum 38-40 нед.; пол мушки; дет. 260-61; нд. 696/ 1970)

Ван ЈЗ угла пода св.4, укопана у здравицу, нађена је мања, неправилна јама, у којој је сахрањено одојче. Сачувано цело тело, положено је на леђа у лотос положају, са високо постављеним бутним костима и дислоцираним потколеницама. Руке су опружене уз тело. Изнад места сахране (на 5 цм вишем нивоу), са И и З стране налазио се по један камен, постављен под углом од око 15°, а потом све затрпано културним слојем.

ГРОБ 109а (кв. С /5; кота 60,04m; азимут непознат; neonatum 41-43 нед.; пол женски; дет. 260-61; нд. 696/1970)

На приближно 15 цм СИ од гр. 109, нађено је неколико костију одојчета које су биле дислоциране.

Описана сахрањивања су се одиграла у два маха; најстарије би било сахрањивање у гр. 109 и 109а, која су се могла догодити при обнови св.4' (подизањем св.4''), које је померено према истоку. Тада је могла бити отворена рака-оштећење (у поду св.4'), која је видљива западно, уз св.4. Рака (дим.120*100 цм; азимут 157°) је обележена са И и З стране остацима пода, са по којим каменом, и у оквиру ње су сахрањена одојчад, гр.109 и 109а. Гробови су код глава маркирани са 2 камена (под углом), какви се налазе и са супротне, СЗ стране раке. Потом је све било засуто културним слојем, а на нивоу вишем од пода св. 4, подигнута је, са З и Ј стране, камена конструкција IV. У време изградње треће обнове св. 4, пре постављања пода, сахрањена су одојчад: гр.107,108,110 такође у ЈЗ углу св. 4.

Сахрањивање на супротном крају, СЗ углу св.4, у гр.106, урађено је пробијањем овалне рупе-раке, кроз под. Између наведених сахрана (у угловима око западне ивице пода св. 4), видљиво је оштећење у поду (дим.20*19цм), које је траг неког носача или белега сахрањивања. Занимљиво је сагледати грубу скицу сахрањивања одојчади: 5 сахрана (од 6) су у лотос положају; сахрањени око ЈЗ угла светилишта су окренути лицем у правцу С-СЗ према Ј-ЈИ (гр. 107, 108, 110), а гр. 109, у супротном смеру: Ј-ЈИ према С-СЗ. Гр.106 (на СЗ углу све-

тилишта), окренут је у правцу врло блиском полуоси: ЈЗ према СИ. Св.4, према очуваним елементима није мењало своју функцију до краја свога постојања.

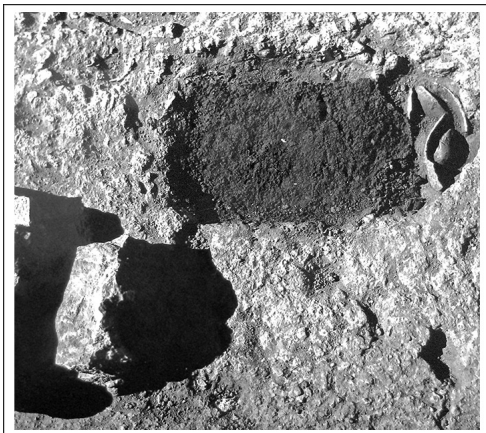
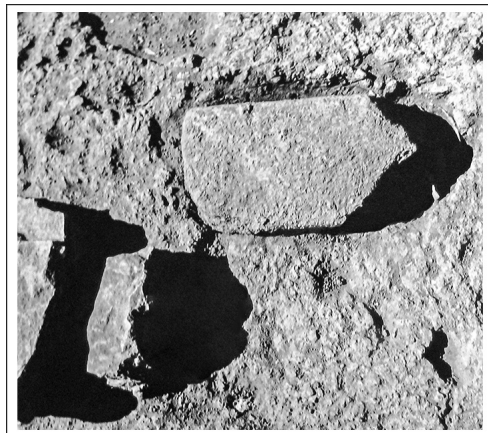
СВ. 63/63': ГРОБ 117, 113

Св. 63, које се налази у простору истока (сегменту И-СИ), на позицији летњег солстиција (кота 59,50м; азимут 71°), обнова је св.63' (кота 59.40м; азимут 71°), које је као и оно претходно, сачувано само у остацима западног дела пода светилишта (Бабовић, Љ.: 2006, 25-94).

ГРОБ 117 (кв. D/6; кота 59,28м; азимут непознат; neonatum, 38-40 нед.; пол женски; нд. 702/1970)

Око средине западног дела св.63', испод пода, нађене су дислоциране и непотпуне кости одојчета, засуте културним слојем. Гроб је на нивоу пода био (са 3 и Ј стране), обележен луком од 5 каменова средње величине.

ГРОБ 113 (кв. Е/6; кота 59,35м; азимут 330°; neonatum 38-40 нед.; пол женски; дет. 267; нд. 702/1970, сл. 7-9)

Слика 7. Св.63, камена плоча на гр. 113 Слика 8. Св. 63, гр. 113, испод плоче

Око средине западног простора св.63', направљена је, пролазећи кроз под светилишта, рака (дим. 30*15*15цм), оријентације ССЗ - ЈЈИ (азимут 330°). У њој је нађено сахрањено одојче, оријентације и азимута као и рака: (азимут 330°). Одојче је положено у лежећи, испружени положај, тако да је глава усправна, додирујући доњи ниво поднице, св. 63. Руке су опружене уз тело, а ноге повијене, хоризонтално раширене тако, да је десна потколеница повијена до бутне кости, а лева потколеница привучена на десну страну, бивајући паралелна десној. Гроб је засут културним слојем (до нивоа пода), а потом покривен хоризонтално постављеном, правоугаоном каменом плочом, оштећених углова на С и СЗ страни. Ова плоча (дим 20*15*8цм), стављена је преко раке тако, да покрива тело, док глава остаје делом непокривена, чиме је приступ глави омогућен отвором . На 7 цм ЈИ (од гробне камене плоче), налази се положена на под такође камена плоча, састављена од 2 камена (дим. 23*15цм;8*13цм), блиских димензија, као и плоча гробне раке, са којом је и сличне оријентације.

Слика 9. Св 63, гр. 113, у укопу

Сахране у св. 63' су се догодиле пре подизања/ обнове св. 63, неизвесно да ли истовремено или не. Оба гроба је прекрила подница новоподигнутог св. 63, на којој се уочавају постављене белеге: 3 од места гр.113 постоји мање оштећење у поду, а 3 (од места гроба 117), стоји један плочасти камен (дим. 30*30цм). Судећи по изложеним чињеницама, време сахрана би се могло везати за време обнове св. 63' (градње св. 63), када су могла бити део годишњег, ритуалног обележавања летњег солстицијалног празника. Запажа се, да гробна рака, положај скелета и гробна плоча гр. 113, понављају исту геометријску слику: правоугаоник са лучном, ужом Ј-ЈИ страном, а полулучном С-СЗ страном, с тим, да гробна плоча (пажљиво уравнаних површина и ивица), оштећењем на С-СЗ страни, са полулуком раке и лобање, гради облик и слику Месечевог српа, у фази Младине.

СВ. 62/кам. конст. XXXVII: ГРОБ 118, 47

Св. 62, које се налази у простору истока (сегменту И-ЈИ), на позицији зимске солстицијалне тачке (кота 59,99м; азимут 92°) обнова је св. 62' (азимут око 86°), и има изнад себе камену конструкцију облика светилишта (XXXVII; азимут око 90°). Према облику пепелишта, божанство Сунца је у статусу седења (не латентног мировања), док изнад сачуваног огњишта, има на западној страни, два камена стола и Мали жртвеник (кат 62); у близини гроба 47 нађена је скулптура Ован (кат. 20) (Бабовић, Љ.: 2006, 25-94; Бабовић, Љ.: 2024, 714-719, 736-748).

ГРОБ 118 (кв. С/10; кота 59,65м; азимут непознат; neonatum 35-37 нед.; пол женски; нд. 483/1970)

На западној страни светилишта, при ивици пода, а око 20 цм испод, нађена је група слабо очуваних, дислоцираних костију новорођенчета. На нивоу пода, са ЈЗ стране, нађена је група мањег камења, а са С и Ј стране гроба, видљива су издужена оштећења у поду, отворена према западу (дим. око 40*20цм), мисли се траг извесних белега, места сахране.

ГРОБ 47 (кв. D/10; кота 59,85м; азимут 185°; matusus 44-53 год. пол женски; дет. 135; нд. 381/1968, сл. 10,11)

Слика 10. Св.62, гр. 47

Слика 11. Св. 62, детаљ гр. 47

Дуж источне стране светилишта, лежећи уз пепелиште, на културном слоју пуном гари и пепела (дебљине 3-5 цм), нађена је сахрањена индивидуа женског пола, старости (44-53 год), оријентисана скоро идеално Ј-С (азимут 185°). Имала је измештене кости главе и недостајуће кости леве стране тела (подлактице, кључне кости, лопатица, ребара, грудне кости), као и изражено трошне и оштећене кости: лица, екстремитета, карлице. Сахрањена индивидуа је положена на леђа, у испруженом ставу, главе приклоњене на леву страну и раме. Руке испружене надлактицом уз тело, доњим делом су сакупљене на доњем трбуху. Ноге опружене и паралелне, а стопала као да није било. Глава, са измештеним костима, физички одвојеним и посебно стављеним, лежи вилицама преко груди; чеоним костима на месту вилица, док су потиљачна и чеона кост стављене око леве стране главе, у луку. Чеона кост, оријентисана према СИ, управно је постављена у односу на виличне кости. Обе су пак раздвојене (по вертикали), на два сегмента: лева половина има сачувану доњу и горњу вилицу, о коју се ослања измештена чеона кост; десна страна има очувану само десну половину доње вилице. На месту где би анатомски била глава, нађена је хоризонтално постављена камена плоча (дим 19*12 цм). Лево (западно од скелета), у висини грудног коша, нађена је већа, вертикално постављена камена плоча (дим 35*30 цм), а уз њу, дуж гроба, мање, хоризонтално постављене камене плоче. (дим око 20*15 цм). Ближе ЈИ углу огњишта, нађена је скулптура Ован (кат.20), на коти 59,89м. Сахрањена индивидуа и ужи простор око ње (од груди па на ниже), била је засута ситним каменом и културним слојем, са гари и пепелом.

Описани детаљи сахране гроба 47 карактеришу ову сахрану специфичном, а место сахране (на ободу централног дела источног лука светилишта, испред пепелишта) строго у правцу Ј-С, под 90° у односу на симетралу светилишта (И-З), уз друге описане детаље сахране, означава је иницијално ритуалном.

Редослед сахрана у св. 62 би могао бити следећи: током градње св. 62, пре наношења пода, у близини 3 зида светилишта, извршено је сахрањивање новорођенчета (гр.118), у оквиру културног слоја, који дели подове св.62' и 62, чије се место сахране маркира на поду св. 62. Следећи ритуални чин, стварањем правоугаоног простора (унутар пода светилишта), управно постављеном у

односу на оријентацију светилишта (вероватно отворен према Ј), и сахраном индивидуе женског пола (гр. 47), на источном, приступном делу светилишта, уз очуване фукције огњишта, претпостављамо да је сукцесивни, годишњи, ритуални чин сахране, сходан празнику зимске краткодневице, са присутним елементима паљења ватре и другим жртвеним обредима. Након ритуалних чинова, подизањем камене конструкције XXXVII, облика светилишта и засипања земљом/културним слојем, св. 62 је добило измењену сакралну функцију.

СВ. 40: ГРОБ 21, 61

Мање св. 40, налази се у простору југа (сегменту J-JI), близу полуосе JI (кота 60,30м; азимут 75°), стандардне је опремљености ентеријера; са Бојеним жртвеником (кат. 57), на 3 страни огњишта; објектом култа Сирена (кат. 2), код гр. 61 и скулптуром Лобања (кат. 36), нађеној у средини огњишта. Растресити под светилишта, сачуван углавном у: 3 и С, а мање у Ј крилу, има велика намеска оштећења: средином светилишта (обухватајући огњиште и пееплиште, источне делове С и Ј крила), као и ров, дуж западне ивице пода светилишта. Божанство Сунца је у активном модалитету кретања, а један симбол светлости (гр. 21) обележава га календарски, лунарним/сидеричким, од 364д.:28д*13м=364д (Бабовић, Љ.: 2006, 25-94; Бабовић, Љ.: 2024, 714-719, 736-748).

ГРОБ 21 (кв. В/10; кота 60.36м; азимут 46°; *adultus* I,II; 23-39 год; пол женски; дет.49; нд.40/1967)

На западној страни огњишта, јужно од Бојеног жртвеника, при ЈЗ углу, нађена је људска *mandibula* (жене фертилног периода), на нивоу пода, окренута супротно анатомском положају, са каменом плочицом (дим.7*0,4*6цм) која повезује крајње тачке мандибуле. Појава парцијалног сахрањивања људског субститута- симболом светлости (Δ облика), је ритуални чин у чистој облику, који се евидентира на Лепенском Виру у више случајева, а у овој случају, идентичан је статусу кретања божанства Сунца (у св.40), везаним кораком.

ГРОБ 61 (кв. В/10; кота 60,22м; азимут 172°; *infans* II; око 8 год; пол ?; дет.164; нд.440/1968, сл. 12)

Слика 12. Св. 40, гр. 61

Дуж западне ивице пода св. 40, ископана је рака/ров (дим.170*40*20цм; азимут 170°), у који је положено мушко дете (од око 8 год), правца блиског Ј-С (азимут 172°), као и рака, чија глава излази на јужни габарит светилишта. Тело је на леђима, у испруженом ставу и анатомском склопу, без шака и левог стопала, а дислоциране леве подлактице. Глава, мало забачена, окренута је на леву страну, погледа према западу; десна рука, паралелна телу, доњим делом преко тела, па на карлицу. Лева надлактица, такође је паралелна телу, а подлактица је стављена укосо, преко десне бутне кости, изнад колена. Више главе гр. 61, на нивоу пода, постављена је скулптура Сирена (кат.2), окренута према С/СЗ. Иза ње је стајала насатично постављена камена плоча (дим. 25*7*27 цм), граничник и белега јужне стране раке и гроба 61; испод ногу сахрањене индивидуе, а у оквиру раке, нађена је већа гомила (око 60*30цм) животињских костију (дивље свиње, јелена, дивљег говечета). Јужну страну раке обележавала је већа, оборена камена плоча (дим.24*6*33цм).

Св. 40 у простору југа, врло је блиско положају зимске краткодневице (око 22. дец); употреба аналогног сусптитута - мандибуле, уместо каменог симбола светлости, и то женске припадности, наглашава женски елеменат бивства, рађање, а тиме и можда посвећеност празника богињи Месеца. Занимљиво је, да је и мандибула симетралом оријентисана тачно по полуоси СИ-ЈЗ, а сахрана детета (у гр. 61), са ритуалном гозбом, одвија се у за то припремљеном простору, у оквиру годишњег ритуала.

СВ. VI (сл. огњ. а): ГРОБ 22 (кв.В/9; кота 60,33м; азимут око 45°; *maturus* II; 53-59 год.; пол мушки; дет.50; нд.42/1967)

Св. VI, се налази у простору југа, ближе полуоси ЈИ-СЗ, уз сами ЈИ угао св.41 (на коти 60,30м; азимут 75°). На ускуме простору, између спољне С стране огњишта (око средине) и обрубног камења св. 41, нађена је људска *mandibula*, у неанатомском положају (окренута зубима доле), са кошчицом преко себе, градећи симбол светлости типа А. Припадала је мушкарцу од 53-59 год., а оријентисана је симетралом такође као полуоса, смера ЈЗ-СИ, што је исте оријентације као и гр. 21, али супротног смера, чинећи их недвосмислено ритуалним паром. Сама мандибула је била постављена слободно (не додирујући огњиште VI), окружена ситним каменом, као и простор СЗ и З од огњишта. Тај простор је засут културни слојем, са доста животињских костију и кремених алатки (Бабовић, Љ.: 2006, 25-94; Бабовић, Љ.: 2024, 714-719).

СВ. 38/ кам. конст. VIII: гроб 111

Добро очувано св. 38, средње величине, налази се на унутрашњем појасу кретања бога Сунца, простора југа, у статусу активног кретања везаним коракком. Налази се на коти 60,80м; азимут 77°, са кам. конст. VIII изнад себе (азимут 70°), пресеченог северног крила градњом св. 37. Мања оштећења у поду, видљива су око средине С и З стране огњишта. Уз један правилни, ромбични жртвенисто, са С стране био је нађен објекат култа Велики белег (кат. 62) а на И страни пепелишта, аниконични Жртвеник са два ока (кат. 88), док је у оквиру светилишта нађен Мрки скиптар (кат. 91) (Бабовић, Љ.: 2006, 25-94).

ГРОБ 111 (кв. А/7,8; кота 60,66м; азимут 172°; neonatum 38-40 нед.; пол женски; дет. 263; нд. 698/1970)

У западном делу св. 38, средином, уз 3 ивицу пода, ископана је рака неправилног облика (дим.80*20*19цм), азимут 174° (блиско правцу С-Ј) у коју је положено одојче, кота 60,66м, азимут 172° у лежећем ставу на леђима, а у лотос положају. Руке, пружене уз тело, доњим делом на карлици; натколенице раширене, док потколенице и стопала недостају. Кости су слабо очуване. Рака затрпана културним слојем а на нивоу пода је обележена плочастим камењем.

СВ. 37/кам. конст IX: ГРОБ 132,133

Савршено очувано, складно и треће по величини светилиште на Л. Виру, св. 37, сама је зенитна тачка полусфере дана, у коме је божанство Сунца у активном статусу кретања везаним кораком. Са дупло реализованим пепелиштем, 6 жртвених столова (на 3 и Ј страни) и два велика жртвеника : Сведидиће око (кат. 64) и Велики жртвеник (кат. 65), као и скулпуром Сомче (кат. 26) (у близини гр. 132), канонско је светилиште сфере дана у свима његовим елементима и симболичким детаљима (кота 60,50м; азимут 70°). Најмање је једна обнова (св. 37'), а изнад себе је имао кам. конст. IX (азимут 72°), задржавајући своју непромењену функцију до краја свога постојања (Бабовић, Љ.: 2006, 25-94; Бабовић, Љ.: 2024, 736-748).

ГРОБ 132 (кв. А/6; кота 60,24м; азимут 175°; neonatum 38-40 нед.; пол мушки; дет. 273/1970; нд. нема)

У С3 делу св. 37, испод пода (на раздаљини од 30 цм од 3 ивице пода, а 80цм од С ивице пода), констатована је неправилна јама (дубине око 30цм), у којој је нађено положено одојче, слабо очуваних костију, што је онемогућило узимање пратећих података осим азимута. На нивоу пода светилишта, северно од гр. 132, формиран је у поду скоро кружни отвор (25*30цм), траг неког стуба-носача и белеге гроба, док је на, око 20цм од отвора, на нивоу вишем од пода (за око 10цм), нађен објекат култа Сомче (кат. 26).

ГРОБ 133 (кв. А/6; кота 60,30м; азимут 175°; neonatum 38-40 нед.; пол мушки; дет. 273/1970; нд. нема)

У Ј3 делу св. 37, испод пода на удаљености од 45 цм од 3 ивице пода, и 70цм од јужне ивице пода светилишта, констатована је мања неправилна јама (дубине око 25цм), у коју је положено одојче. Слаба очуваност није дозволила узимање детаљнијих података. Јужно од гр. 133, на нивоу пода светилишта, формиран је лучни отвор (дим. 35*40цм), вероватно отисак стуба-носача и белег гроба.

Сахрањивање у св. 37 је недвосмислено и хронолошки јасно. При градњи св. 37 (обнови 37'), код западног крила, које се морало мање/више закопати, пре наношење пода, сахрањена су одојчад у две ископане јаме/раке (на С3 и Ј3 углу), постављене на супротним крајевима запада. Две овалне јаме на ивицама пода западног крила, чији су обриси сачувани у поду светилишта, трагови су носача кровне конструкције и белеге гробова. У тој функцији је могла бити и скулптура Сомче, нађена у близини. При овоме, пазило се да дрвени стубови не поремете гробне јаме/раке или обрнуто; да сахрањивање буде поред стубова

а покривено подом. Судећи по овим детаљима, без обзира каква је била функција стубова, свакако је била и функција белеге.

СВ. 36/ кам. конст. X: ГРОБ 114,115; СВ. 35/ кам конст. X': ГРОБ 70

Св. 36 и 35, која се налазе у простору запада, на позицији летње солстицијалне тачке, прелаза смера кретања Сунца из унутрашњег у спољни појас кретања (од смера Ј-С у С-Ј), у којима је божанство Сунца у модалитетима кретања (статус седења, у св. 36 и статус кретања везаним кораком, у св. 35), два су добро очувана светилишта у директној сукцесији: св. 36, кота 61,20м, азимут 135°; кам. конст X, азимут 135°; св. 35, кота 61,50м, азимут 108°; кам. конст. X', азимут 135°. Будући да се св. 36 оријентацијом поклапа са полуосом ЈИ-СЗ, а св. 35 средином сегмента ИЈИ-ЗСЗ, сликовити су показатељи значаја положаја Сунца (тиме и празника), тачке летње дугодневице, на западу. Св. 36, на 3 страни огњишта има аниконичну, Купасту скулптуру (кат. 44), код ЈЗ угла, а С од ње, аниконични жртвеник (кат. 69), као и пет мањих камених жртвених столова, 3 од њих; док се св. 35 карактерише са три лепа, правилна (1 правоугаони и 2 ромбична) жртвена стола (на западној страни) и жртвеником Животињска глава (кат. 56), у двојном пепелишту (Бабовић, Љ.: 2006, 25-94; Бабовић, Љ.: 2024, 736-748).

ДВОЈНИ ГРОБ 114, 115 (кв. а/4; кота 61,01м; азимут 219°; neonatum 38-40 нед.; пол мушки; дет. 266; нд. 701/1970); гр.115 (азимут 219°; neonatum 38-40 нед.; пол ? сл.13)

Слика 13. Св. 36, двојни гр. 114, 115

У СЗ углу св. 36, испод пода, нађена је мања неправилна рака (50*18*23цм), у којој су била сахрањена два одојчета. Положена су једно на другом, смакнута, тако да глава горње индивидуе (гр. 115), лежи на карлици доње (гр. 114). Положени су на леђа, руке из тело, са шакама на карлици. Ноге растављене у лотос положају, оријентације релативно блиске полуоси ЈЗ-СИ. Изнад гроба, на нивоу пода, омеђујући гроб, постављена је мања група камења; 3 камена (дим. 20*25цм) са Ј и С стране и мањи комади између њих, творе овални простор (дим 40*50цм), који је отворен на источну страну.

ГРОБ 70 (кв. а/5; кота 61,30м; азимут нема; adultus/maturus II ; 35-55 год.; пол мушки?

У западном делу св. 35, 3 од огњишта, налазе се три већа лепо обликована камена стола, скоро приљубљена један уз други; средишњи сто је правоугаоног облика а С и Ј ромбичног. Испод највећег, северног стола (испод пода св. 35, кота 61,52м) а неколико цм изнад нивоа пода св. 36 (кота 61,24м), нађени су фрагменти људских костију: део бутне кости, ребра, део лакатне кости, које су припадале мушкој индивидуи, узраста 35-55 год. У близини су нађени фрагменти мандибуле припитомљеног пса.

Сахрањивање у св. 36 и 35, која изнад себе имају ободне камене конструкције Х i Х', могуће је довести у следећи редослед; током изградње сл. 36, пре наношења пода сахрањена су одојчад у Двојном гробу (гр. 114,115), коме се могло прилазити и у време постојања св. 35. У време изградње св. 35 (искретањем осе симетрале за око 27° према истоку), остављају се делови св. 36 непокривеним: пре постављања елемената ентеријера и наношења пода (у св. 35), приноси се парцијална људска (гр. 70) и животињска жртва (доња вилица домаћег пса).

СВ. 48/ кам конст. XXXII: ГРОБ 23,134

Св. 48, које се налази у простору југа (сегменту J-J3), окарактерисано је кретањем бога Сунца слободним кораком, а симболима светлости лунарним календаром, синодичке рев Месеца од 324д (27д*12м=324д). Добро очуваног ентеријера са једним жртвеним столом, 3 од огњишта (кота 62,00м; азимут 79°), имало је изнад себе (у централном, и делом 3, J3 и С делу), остатке кам конст. XXXII (азимут 90°), у оквиру које је нађен објекат култа, Варварин (кат. 62), уз Ј страну огњишта, док је преко самога огњишта нађен нагорели, већи пар јеленских рогова. Ово светилиште, западном страном скоро прислоњено уз стеновите пределе, значајна је станица, у континуираном кретању бога Сунца спољним појасом (Бабовић, Љ.: 2006, 25-94, 226-243; Бабовић, Љ.: 2024, 714-719, 736-748).

ГРОБ 23 (кв. b/8,9; кота 62,05м; азимут нема; adultus/maturus II; 30-59 год.; пол мушки.

На поду, близу огњишта (3 дела светилишта), нађена су 4 фрагмента људских костију, горњих екстремитета, који се могу једино окарактерисати парцијалним, без других података налаза.

ГРОБ 134 (кв. b/8; кота 61,75м; азимут нема; neonatum)

На малој, слободној површини, између 3 ивице пода св. 48, и стена које га окружују са те стране, (близу J3 угла), на око 30цм дубине (од нивоа пода), нађени су дислоцирани остаци костију одојчета, слабо очувани. На нивоу пода, источно од гроба, нађен је камен, уз очувани отисак базе стуба (у поду), пречника око 20цм. Сахрана одојчета, у гр. 134, ван пода светилишта (са 3 стране, код J3 угла), претпоставља се, да је везана ритуалом за примарне функције св. 48, док се налаз фрагмената костију мушкарца (зрелог доба, парцијална сахрана), у 3 делу светилишта (на поду), може везати за извесну ритуалну радњу, сагласно кам. конст. XXXII, која је уследила у познијој фази функција светилишта 48.

**САХРАНЕ У СВЕТИЛИШТИМА ВАН ПОЈАСЕВА КРЕТАЊА
БОГА СУНЦА: У АРЕАЛУ ГЛОБА (СВ. 61/XXXIV)
И ВАН ГЛОБА (65/XXXV; XLV)**

Ван појасева видљивог кретања божанства Сунца, у слободном простору, према граници оствареног света, ареалу глоба и ван глоба, у простору југа, (сегмент Ј-ЈИ), у стеновитом пределу, смештена су св. 61,65 (кв. а,б/11; а,б/12,13; азимут 179°; 177°), места групних ритуалних сахрана (са две и пет индивидуа) и св. XLV (кв. А, а/12, 13, 14; азимут 165°), са једном сахраном (гроб 69). Занимљиво је уочити удаљеност евидентираних објеката у односу на св. 54, које се налази између полусфера дана и ноћи: св. 61 (у сфери дана), удаљено је од св. 54 колико и св. 26 (у сфери ноћи); св. 65 и св. XLV (у сфери дана), као и св. 28 (у сфери ноћи), док је сл. огњ. с/ св. XLV' (у сфери дана), удаљено исто колико и св. XXVI/XXVII (у сфери ноћи). Поред посебности места (у сфери дана код осе Ј (сегмент Ј-ЈИ), а у сфери ноћи код осе севера (сегмент С-С3)), при граници оствареног космоса, уочива је култна и ритуална аналогна повезаност: св. 61 и св. 21, као и св. 65 и св. XXVI/XXVII, уз супротност амбијента и годишњих доба; на југу у стеновитом амбијенту је зима (сфера дана), а на северу, на благим падинама је лето (сфера ноћи). Детаљнији увид у архитектонику светилишта и њихове функције, јасно издваја наведена светилишта по својој грађи и опремљености ентеријера, у посебно намењене сакралне просторе, посвећене персоналној сакралности божанстава: Сунца (св. 61); Месеца (св. 65) или божанском пару (св. XLV,XLV'), у којима се одвијао ритуал, од посебног култног значаја; богу Сунца, на празник летње дугодневице; богињи Месеца, на празник зимске краткодневице а божанском пару, о празнику помрачења Сунца и Месеца, у оквиру Saros циклуса.

Слика 14. Св. 65/XXXV и св. 61/XXXIV, са ЈЗ стране

СВ. 61/ кам конст. XXXIV: ГРОБ 45b,45a+с; Св. Јужни Сунчев Обрт

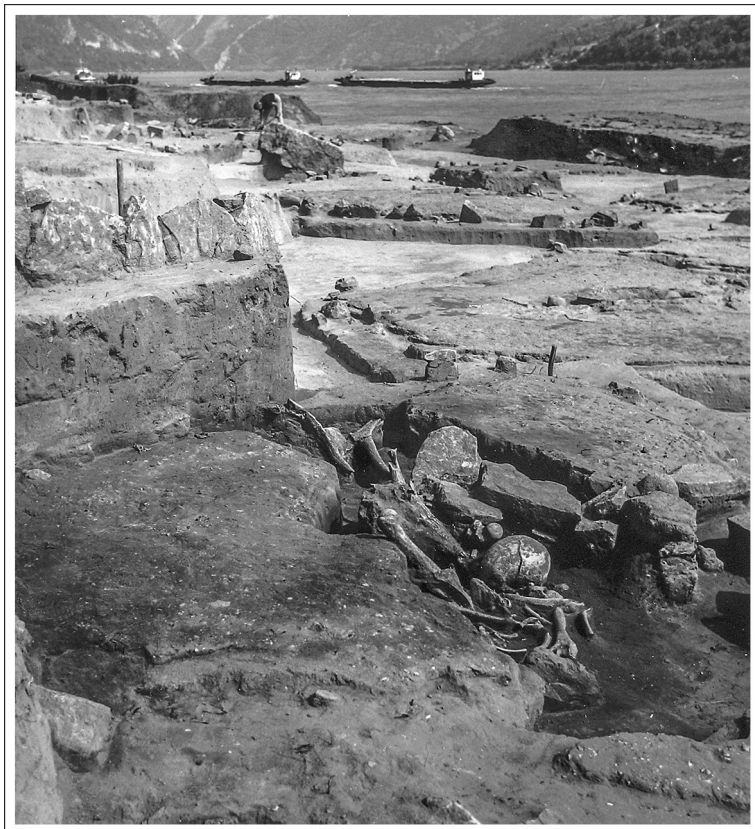
Св. 61 се налази ван појасева кретања бога Сунца, у оквиру ареала глоба простору југа, уз осу Ј, уобичајене оријентације према СИ (азимут 179°; у кв. а, b/11), са две високе стене на И страни, а са запада стеновитим падинама, на које се прислања, али отворено према С и Ј. Укоп светилишта (на 3 страни) се евидентира на коти 61,96м; под сачуван на 3 страни (изнад огњишта), као и на И страни (до пепелишта), је на коти око 61,45м. Нема уобичајеног, спољњег, габаритног каменог прстена, па се трошни метријал (дрво, кожа), претпоставља као спољни зид грађевине, која судећи по постојању 6 камених гнезда (кота између 61,00-62,00м и 62,09м на Ј и И страни) има изглед светог простора, са великим отвореним тремом, на који излази очувано пепелиште, симболичког облика, активног кретања бога Сунца, у статусу везаног корака. Центар ентеријера, огњиште, је разорено, са траговима на два краја: И и СЗ, са очуваном већом, аниконичном скулптуром према ЈЗ углу огњишта (уз главу гр.45b), и мањом, на СИ углу огњишта, док је мањи, заобљени жртвеник, са кружним рецепијентом (окренут на доле), нађен при ЈИ углу пепелишта (са И стране), уз мању стену у позадини (Срејовић, Д.; Бабовић, Љ.:1983, 151, кат.47).

Слика 15. Св. 61/XXXIV, Јужни Сунчев Обрт; гр. 45b, са ЈЗ

Планско разарање средишњег дела светилишта учињено је стварањем ромбоидног пролаза-рова (азимут 154°), који повезује средину светилиште од југа до севера, у чијем се централном делу налазе гробови: 45b;45a+с. Након жртвених чинова и ритуалних сахрана, изнад З и С дела св. 61, гради се кам. конст. XXXIV (азимут 76°), облика зарубљеног кружног исечка (кота: 62,53-62,70м на 3 страни) а (61,87-62,30м на С страни), са тремом на страни југа и истока, које су падина земљаној хумци облика зарубљене купе, на 3 страни светилишта.

ГРОБ 45b (кв. а/11; кота 60,80м; азимут 56°; maurus II; 57-61 год.; пол мушки; дет. 165,168,177/1968; нд. 442,472,477; дет. кв. а,б/11, ос. II,V,VI-XII/1968, сл.15-18)

Слика 16. Св.61/ XXXIV, Јужни Сунчев Обрт; гр. 45b, са ЈЗ

У центру описаног оштећења, на дубини од око 50 цм од нивоа пода, положена је на земљу глава, без доње вилице (кота 60,80м), индивидуе мушког пола, старости од 57-61 год. стављена у нормални анатомски положај (базном страном на земљу), окренута у правцу ИСИ- 3ЈЗ (азимут 56°), погледа према 3-ЈЗ. Јужно и југозападно од главе (на простору од око 70*70цм, кота око 60,60м) налазиле су се расуте кости исте индивидуе: две бутне кости, од којих је једна вертикално постављена; голењача, лисњача, делови лопатичне кости, неколико пршљенова и ребара (азимут око 155°). СЗ од главе, окомито су постављени велики рогови јелена, који својим парашком скоро додирују десну, чеону страну лобање.

Са северне стране, глава је заштићена са два плочаста камена (дим. 36*18цм;24*18цм), један у равни а други мало надвисујући теме лобање. Уз њих, такође са северне али спољне стране, пободена је вертикална камена плоча (дим. 34*19цм); са источне стране, главу штити такође камена плоча (дим. 30*14цм), до висине темена лобање. Око описане камене заштите налазиле су се фрагментоване животињске кости. Северно од главе, на мањој удаљености

од ње, тачно по средини оштећења, а на самој његовој северној ивици, нађена је базном страном положена на земљу, глава јелена са роговима. Јеленска глава је оријентисана у правцу ССЗ –ЈЈИ (азимут 159°), погледа према Ј-ЈИ, односно према људској глави, у гр. 45b.

Слика 17. Св. 61/XXXIV, Јужни Сунчев Обрт; гр. 45b, са ЈИ

Пре засипања земљом, на источној страни границе гроба (заштићеној са описаном каменом плочом), постављена је средње висока, ваљкаста аниконична скулптура (R=14цм), чије је дно на коти 61,10м а врх на 61,50м. Засипање земљом-културним слојем, након слоја од 20 цм је прекинуто, да би гроб 45b био маркиран великом аниконичном скулптуром (R=24цм), стављеном СЗ више лобање, али тако да базом и телом стоји у рашљама јеленских рогова, пободених окомито на сахрањену главу. Дно ове скулптуре је на коти 61,38м а врх на 61,64м. Након тога је све поново засуто земљом, до нивоа следеће сахране.

ГРОБ 45с-ТЕЛО (кв. а/11; кота 61,42м; азимут 180°; adultus I,II; 23-39 год.; пол мушки, сл.18,19)

У централном делу великог ромбоидног оштећења у поду св. 61, уз његову западну ивицу, нађене су, положене на земљу: део карлице, једна бутна кост и два кичмена пршљена које припадају особи мушкога пола старости 23-39 год. Кости су стављене смишљено, уз аниконичну скулптуру, постављену код претходне сахране; уз јужну страну аниконичне скулптуре стављена је карлица, у вертикалном (стојећем људском положају), оријентисана Ј-С. Иза ње, са западне стране, хоризонтално је постављена бутна кост, у правцу С-Ј, а два пршљена су поред карлице, са јужне стране. Описана група костију (која заузима простор од око 70*40 цм), опасана је каменим луком са две стране, северне и источне; са северне стране, са две камене плоче, већом (дим. 40*18цм), уз

аникониичну скулптуру и једним малим плочастим каменом; са источне стране су три мања камена у низу, на које је стављена једна плочица (дим. 10*8 цм). Уз ову камену плочицу, на јужном крају источног лука, постављена је већа ани-кониична скулптура (R=26цм), нађена мало нагнута, која базом лежи на коти 61,42м, а врхом 61,78м.

Слика 18. Св. 61, Јужни Сунчев Обрт; гр. 45с (тело) и гр. 45b, са И

На овај начин, погребене делове тела фланкирају са СЗ и ЈИ стране по јед-на аникониична скулптура, које гледано по положају, заједно стоје на источној страни, у односу на људске кости. Занимљиво је регистровати и чињеницу, да претходно сахрањивање (у гробу 45b) и садашње 45с, везују два елемента: ани-кониична скулптура са северне стране и вертикално постављена бутна кост (из гроба 45b), која сеже зглобом до хоризонталне бутне кости гроба 45с, уз њену западну страну. На нивоу сахране, на контакту пода и оштећења, на источној страни, евидентирана су два мања плочаста камена, у одређеном односу са местом сахране. Пре затрпавања земљом, на карлицу је стављена мања камена плоча. Тешко је закључити: да ли је било још неке радње до затрпавања земљом - културним слојем, до нивоа наредне сахране.

ГРОБ 45а-ЛОБАЊА (кв. а/11; кота 61,62м, азимут 158°; adultus I,II; 23-39 год.; пол мушки, сл.19

Слика 19. Св. 61/XXXIV, Јужни Сунчев Обрт; гр. 45a-с, 45b, са И

На 32 цм вишем нивоу од пода св. 61, а 20цм од сахране у гробу 45с, нађена је лобања индивидуе, чији су делови тела сахрањени у гробу 45с. Лобања, без костију лица, лежи на земљи, положена на десну страну, оријентисана у правцу ССЗ-ЈЈИ (азимут 158°), са могућим погледом према Ј-ЈИ. Својом базном страном, лобања лежи на правоугаоној каменој плочи (дим. 38*16цм), која је постављена на овоме нивоу (пре полагања лобање), уз северну страну аниконичне скулптуре. Лобања се, у односу на ову аниконичну скулптуру (постављену уз гр. 45b), налази са западне стране. У правцу ЈИ, на овоме нивоу, је присутна и друга аниконична скулптура, постављена у претходној сахрани (гр. 45с).

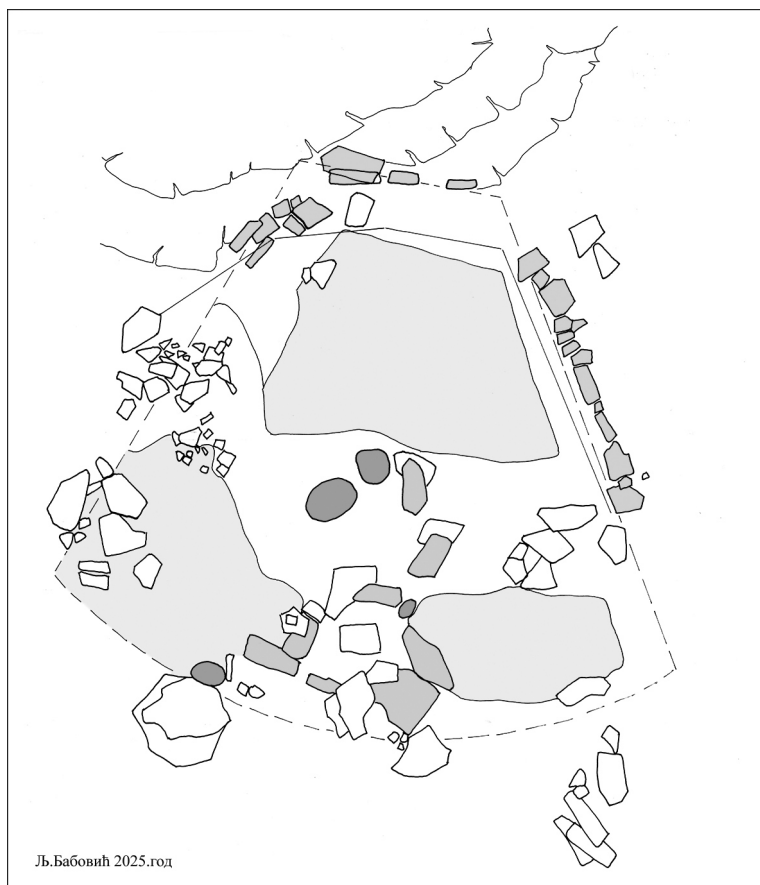
У благом луку, по два мања плочаста камена повезују две аниконичне скулптуре, чинећи мању затворену групу, са лобањом, која заузима невелики простор (од 80*60цм) а у чијој близини је нађен један горски кристал (иб. 890). Затрпавање земљом је завршни чин сахрањивања на овоме месту. На нивоу око 61,60 м, током ископавања, забележен је у близини овога места налаз трошног јеленског рога, 3 мала облутка, и фигурални скиптар Дуга риба (кат. 90).

КОМЕНТАР

Велико ромбоидно оштећење у поду св. 61 је и гробна рака за сукцесивно сахрањивање две индивидуе, које се одвијало на једном месту, у три етапе (у централном простору), па постепено према западној ивици оштећења. За-

нимљиво је да је код сваког нивоа сахране, северно, јужно и источно, остајао (у оквиру оштећења) увек толики простор, колики је заузимао и сами гроб. Тако посматрано није се морала правити толика рака, због самога сахрањивања, те стога кажемо да је велико ромбоидно оштећење и гробна рака, јер је њено место простирање, величина и облик, одређено другим потребама.

Да је то чињеница коју треба имати на уму говори и пажња при сахрањивању на сва три нивоа, да се не изађе из граница оштећења, иако су сахране биле на различитим нивоима: сахрањивања су била 50цм испод нивоа пода (гр. 45b), и 30цм изнад нивоа пода (гр. 45a+c), значи у распону од 80цм по вертикали, при чему се сахрана у гробу 45c одвијала на простору где је ивица оштећења већ могла бити засута земљом.

Слика 20. Основа св. 61 и кам. кон. XXXIV, Јужни Сунчев Обрт

Тако можемо претпоставити да се сахрањивање одвијало на следећи начин: ископана је рака у обиму оштећења, до нивоа сахрањивања у гр. 45b (кота 60,80м). Да је тако, говори јединственост слоја земље у раци, као и положај јеленске главе, сахрањене на северном крају раке, на нивоу људске сахране у гр. 45b. Следило је сукцесивно сахрањивање у гр. 45b-c+a, при чему можемо замислити да је прављена купа, висока 80цм у којој је засипано земљом (сходно

радњи) само место гробова, или да је цело оштећење испуњено земљом, при сваком чину сахране, до завршнога. Земља којом су засипани гробови и околни простор, у нивоу испод пода, је мрка са мало гари, а изнад пода, такође мрка, са гари, фрагментованим животињким костима и понеким фрагментом керамике. Простор западно од места сахране (3 део светилишта), био је изнад пода, под земљом која је била масна, црна, пуна гари, фрагментованих животињских костију и по неким фрагментом керамике; код С3 угла светилишта се нашао доста изгорели парожак јелена. Све ово говори о ватри и горењу (у оквиру западног дела светилишта), након чина сахрањивања. Потом се, приступило реализацији новог објекта, форме зарубљеног исечка круга, од С3 угла укопа св. 61, до средине оштећења у поду, на С ивици.

Слика 21. Кам.кон. XXXIV, Јужни Сунчев Обрт;
платно северног зида, са Ј

Нови објекат, кам. конст. XXXIV, има дуж северне стране камено платно, дужине 180цм, висине 40цм (кота: дно 62,00м, врх 62,30м), од насатично постављених камених плоча; западна страна и део јужне (око Ј3 угла), су обележене краћим низом насатично постављених камених плоча, на мало вишем нивоу (кота: 62,53-62,70). Дуж габарита јужне стране св. 61, очувана су камена гнезда- потпорници за дрвене стубове, на три места, на удаљености од око 1м. Дуж источне стране такође су видљива три камена гнезда која у мало неправилном луку обухватају ову страну. Добијена је грађевина без каменог прстена на простору истока, СИ и ЈИ, која се доживљава као отворени сакрални простор, чији је саставни део прокопани ров (гробна рака). Испред источног крила пепелишта нађен је мали жртвеник, чији је реципијент био окренут супротно

нормалном. Измештање жртвеника и његово окретање према земљи, највероватније се одиграло онога тренутка када је отпочело ритуално сахрањивање у светилишту.

Отвара се питање; зашто су сахрањене две индивидуе мушког пола, на овоме месту, и на овакав начин? Разматрање сличности и разлика изведених сахрана, можда упућује на циљеве.

Полази се од чињенице, да су на овоме месту сахрањене (у секундарном статусу), парцијално, две индивидуе мушког пола, узраста стара и млада (57-61 год. и 23-39 год.): -старија индивидуа је сахрањена дубоко испод нивоа пода (50цм) а млађа изнад нивоа пода (30цм); - код сахране старије особе, лобања је у положају стојећег човека, а остали делови тела дислоцирани; код младе особе, карлица је у томе положају а остали делови тела не; - код старије индивидуе сахрањена је глава без вилице; код младе, лобања без лица; - код старије особе глава је оријентисана, грубље речено И-З, а тело Ј-С; код младе и лобања и тело су у правцу С-Ј; - аниконичне скулптуре, код сахране старије индивидуе, су такође у правцу И-З, а код млађе С-Ј; -положај главе/ лобање, и аниконичних скулптура уз њих имају правила: глава је источно од аниконичне скулптуре а лобања западно; - код старије особе су људски остаци јужно од аниконичне скулптуре, а код млађе западно; - оријентација јеленске главе са роговима (азимут 159°), као и лобања гр.45а (азимут 154°) и оштећење-рака (азимут 154°), су као и млађе индивидуе, гр.45а; - јеленски рогови уз гроб старије особе окренути су у правцу И-З, као и глава гр. 45b (азимут 56°), али су супротног смера (З-И).

Уочава се могућа разлика: старија мушка индивидуа је сахрањена на једном нивоу, млађа на два; при овоме, сахрањивање на два нивоа, у овоме случају је неизвесно; разлика у нивоима је минимална, око 20цм, а могла би бити условљена чињеницом, да се лобања одваја од тела каменим плочама, што је овде случај. Тако посматрано, код сахране младе индивидуе, пратимо вероватно само редослед радње а не и сахрану на два места, те по овоме питању не би било разлике.

Код сваког нивоа сахране уочавају се правила која су заједничка:- сва три гробна места имају са северне стране камену плочу; сва три гробна места имају, уз људске остатке, по две аниконичне скулптуре;- сва три гробна места су са северне и источне стране заштићена каменим луком;- обе сахрањене индивидуе имају приложене или јеленске рокове или јеленску главу са роговима.

Видљива је веза и по вертикали сахрањених индивидуа: -аниконична скулптура, стављена више главе у гр. 45b, је она иста, више које је стављена лобања гроба гр 45а; друга аниконична скулптура (при гр. 45b) остаје са њим запретена; -следећа аниконична скулптура, стављена при сахрани тела млађе индивидуе (гр. 45с), присутна је на нивоу сахране лобање исте индивидуе (гр. 45а), односно, она је у функцији сахране само ове индивидуе.

Тиме се долази на мисао: да је окосница парцијално сахрањених двају особа, аниконична скулптура, стављена више главе гроба 45b, првосахрањене старије индивидуе. У идеално реконструисаном случају, ова аниконична скулптура је могла остати на месту које је имала у светилишту 61, док би се описане радње (разарање огњишта, померање жртвеника, прављење великог оштећења-раке и сахрањивање две индивидуе, на три нивоа (по вертикали) одиграло око ње и уз њу, њено стално присуство.

Налаз кристала, близу млађе индивидуе (гр. 45а), три мала облутка, као и великог фигуралног скиптра Дуга риба; налаз јеленских рогова и главе јелена са роговима, све инсигније и опрема личности обележених посебном сакралном и владарском влашћу, указују, да се не разматрају сахране профаног карактера, већ ритуални чин смене власти старијег свештеног владара- млаћим, који осваја пределе севера, крећући од простора југа. Ритуална жртвена драма, сходна митском наративу (који је нама непознат), одвија се у светилишту чији је објекат култа аниконична скулптура (СЗ од огњишта), што је објекат култа божанства Сунца, као што је људска и животињска жртва у истој функцији.

Постојање камених објеката, који се могу констатовати на описаном месту, на вишем нивоу од коте: 62,30м на северној и западној страни кам. конст. XXXIV, указује на даљи ток догађаја након сахрањивања. Наиме, на овом нивоу имамо пред собом или земљану хумку, облика заробљене купе (висине око 137цм), унутар габарита кам. конст. XXXIV, или исти простор испуњен земљом, што није случај.

Слика 22. Основа кам. кон. XXXIV, Јужни Сунчев Обрт са хумком, кам. платформама, столовима и стелама

Западно од места сахране, а изнад СЗ крила кам. конст XXXIV, подигнута је на заравњеном простору камена платформа, (чији је употребни ниво на коти 62,70м) квадратног облика, од мањег плочастог и ситног камена (дим. 150*150цм) а оријентације око СИ/ ЈЗ. У средину платформе постављају се три велике камене плоче, две неправилно правоугаоне а једна полигонална (дим.

55*55цм, 48*28цм и 50*30цм). Према ситуацији *in situ*, биле су све три делом преклопљене, а при томе благо нагнуте према средини, где се преклапају, на размаку (по висини) на око 20цм. Могуће је претпоставити, да су биле закошене или вертикално постављене у групи, или по једна сукцесивно (обзиром да је вертикални размак око 20цм) а могле су имати функцију жртвеног стола.

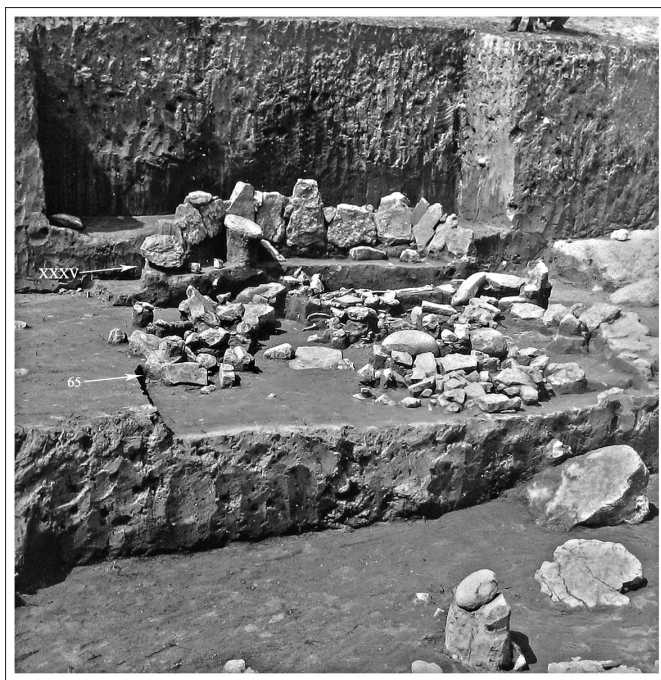
Источно од њих, излазећи на ивицу камене платформе (положајем више лобање гр. 45а), постављена је велика правоугаона камена плоча, у вертикални положај; нађена мало закошена (дим. 90*30цм), имала је вероватно функцију белеге. Северно од описане ситуације, при ободу заравњене хумке, налазе се две камене плоче такође закошене; прва, на коти 62,90м, правоугаоног облика (дим 55*30цм) а друга, полигонална (дим. 36*30цм), постављена на коти 63,40м. Јужно од камене платформе, направљена је већа камена конструкција, хоризонталне употребне површине (на коти 62,80м). Ова камена површина (облика отвореног квадрата према западу, дим 190*190цм), рађена је од великих и већих камених плоча, правоугаоног и полигоналног облика, постављених хоризонтално. Оријентисана је у правцу приближно И-З. Обзиром да је удаљенија од места сахране и да нема вертикалне камене белеге, била би у функцији камених столова, као помоћни или допуњујући објекат централној каменој платформи.

Могуће је претпоставити коначни облик, величину и изглед Круга гробова I; граничном линијом, која се поклапа са западном ивицом раке, у поду св. 61, стварају се два простора у светилишту; на западу се налази заравњена земљана хумка, облика купе (око 500*180цм) са каменим објектима на себи. Видљива висина ове заравњене хумке би била (ако узмемо у рачун ниво камених конструкција и доњи ниво вертикалних белега) кота 62,80м, значи око 150цм. Ако претпоставимо затрпавање земљом, до нивоа врха највише камене белеге (више главе гроба бр. 45а), висина земљане хумке, облика заравњене купе, била би око 210цм (кота 63,60м). Простор источно од граничне линије оштећења у поду, можемо замислити само као земљану падину, која се разлива низ кам. конст. XXXIV, попут брда Трескавац, на истоку, са којим се догледа. Иза ове хумке, на 3 страни, налази се оголела, велика природна стена, на чије се стеновите падине св. Јужни Сунчев Обрт наслања.

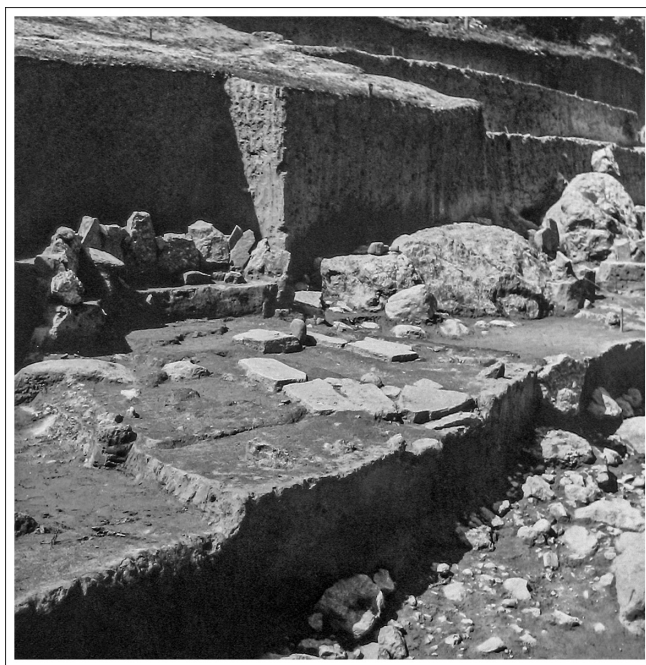
СВ. 65/ кам. конст. XXXV : ГРОБ 54 а-е; Св. Јужна Месечева палата

Св. 65 се налази ван ареала глоба, у слободном простору југа (сегмет Ј-ЈИ), скоро на оси Ј (азимут 177°), у амбијенту благе падине према Дунаву, са моћним каменим, габаритним зидом дуж С стране (кота 61,45/ 61,55-62,10-62,00м) и Ј стране (кота 61,46/61,75-61,60/61,80м), отворено према истоку, док се на западној страни налази лук кам. конст. XXXV, која је део сакралитета св. 65, у завршној фази (кота 61,82-62,00; 62,20-62,60м).

Камени зидови светилишта су рађени од крупних, правилних и неправилних камених блокова (дим. 270*50-60цм; 320*50-60цм). Ови камени зидови, који на 3 сежу до коте 61,80м спајају се делом са лучним зидом кам. конст. XXXV (приближно на нивоу сахране гроба 54с) (кота 61,77м), имајући пад према И страни (приближно коти 61,60м). Уочиво је постојање празног простора по средини зидова, као жлеб (посебно на Ј страни каменог зида), што сугерише, да је камени зид заправо само потпора зидова од трошног материјала (сл.28, 29).

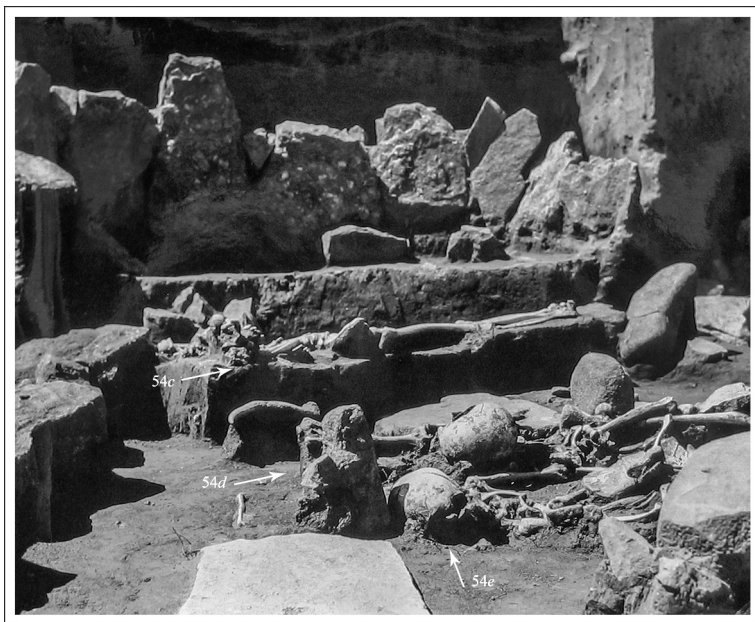
Слика 23. Св. 65/XXXV, Јужна Месечева палата; са објектима култа и каменим покровом над гр. 54 с, d, e

Слика 24. Св. 65/XXXV, Јужна Месечева палата са жртвеним столовима у св. 65, са ЈИ

Ентеријер светилишта је без огњишта и пепелишта; доминирају правилно оријентисане и на нивоу пода (кота 61,38м) постављене камене, правоугаоне плоче-жртвени столови, оријентисани у правцу И-З, смештени у оквиру централног оштећења у поду (без пода), оријентације светилишта. Они обрубљују централни празни простор светилишта без пода, облика правилног правоугаоника (дим. 120*100цм), оријентисаног такође као и св. 65, са пролазима на ЈЗ и СЗ страни. Жртвених столова има: три већа (дим. 56*34цм; 20*13цм; 70*54цм) и два мања (дим. 20*12цм; 40*20цм), на И страни, у функцији жртвених столова двају великих аниконичних скулптура (са њихове 3 стране): јужна (дим. 36*24цм) а северна (дим.28*23цм). Уз њих су: једна мала аниконична скулптура (R=10цм) и аниконични жртвеник (R око 16цм) са мањим, округлим удубљењем у средини. Са спољне, И стране, описаног благог лука жртвених столова, налази се камени праг (дим. 55*15цм) (Срејовић, Д.; Бабовић, Љ.:1983,152,кат. 49).

На супротној - З страни централног простора, налазе се два жртвена стола; већи (дим. 66*36цм), са кружном рупом (R=7цм) на И страни, и мањи (дим. 36*20цм), између којих се налази елипсоидно заобљена аниконична скулптура (дим. 34*18цм), оријентисана И-З, за разлику од оних на истоку, оријентисаних С-Ј (било би; погледа према З а ове на З, погледа према С-Ј). На С страни су два дужа жртвена стола, један уз други (дим. 83*33цм и 52*24цм); са Ј стране се налази један жртвени сто (дим. 76*40цм) са рупом на средини (R=7цм). Може се претпоставити, да се централни празни простор наткриљује привременом шаторском конструкцијом/ балдахином, чија су лежишта носача на И,З,Ј страни, са отвором према Ј или С.

Слика 25. Св. 65/XXXV, Јужна Месечева палата; нивои сахрана у св. 65: гр. 54 с, d, е, са И

Описано св. 65 је место сахране 5 индивидуа, у три нивоа, чији описи следе, од најстарије ка млађим, нужно по нивоима, ради бољег разумевања; први и последњи ниво по две индивидуе, а средњи са једном индивидуом. Најстарији ниво сахрањивања (гр. 54d,e), учињен је на нивоу описане припремљености унутрашњег простора св. 65. Како је прва сахрањена индивидуа у гр. 65d поремећена сахраном гр. 65e, на истоме месту, то ћемо описати потоњу сахрану првом, јер је она одредила секундарни положај остатака индивидуе, у гр. 54d.

ГРОБ 54e (кв. b/12,13; кота 61,40м; азимут 172°; adultus II/ maturus I; 36-42 год. пол женски; дет. 154; нд 448/1968, сл.26,27)

Слика 26. Св. 65/XXXV, Јужна Месечева палата; гр. 54 с, d, e, са 3 објекта култа *in situ*, са ЈИ

По средини централног простора положена је у испруженом ставу, на леђа, индивидуа женског пола, старости од 36-42 год. (гр. 54e). Оријентисана је у правцу ЈИ-ССЗ (азимут 172°), на коти 61,40м. Доњи екстремитети, осим стопала, леже преко жртвених столова, а остали делови тела, на мркој земљи. Глава са доњом вилицом, окренута је на десну страну и приклоњена десном рамену, са погледом у правцу истока. Руке, горњим делом мало размакнуте од тела, савијене су у лакту и смештене на трбух, шакама лева преко десне. Кости су добро очуване. У земљи, у пределу врата и леве руке нађене су 93 мање перле од розикастог кречњака (кат. 117), и један обрађени јеленски парожак. Више главе налази се насатично постављена правоугаона камена плоча (дим. 27*18*6цм) која скоро за 20цм надвисује главу (кота 61,70м) (Срејовић, Д.; Бабовић, Љ.: 1983, 197, кат. 117).

ГРОБ 54d (кв. b/13; кота 61,50м; глава: азимут 84°; вилица, азимут 180°; тело, азимут 172°; adultus II; 34-40 год.; пол женски; дет. 154; нд 448/1968, сл. 26,27)

Слика 27. Св. 65 Јужна Месечева палата; детаљ сахрана у гр. 54 d, e, са ЈЗ

Западно од описане сахране (гр. 54e), нађене су кости прве сахрањене индивидуе (гр. 54d), делом сачуване непоремећене, а делом дислоциране, индивидуе женског пола, старости 34-40 год. Према сачуваном положају костију леве стране тела, које су у анатомском следу, можемо закључити да је ова индивидуа била положена у испруженом ставу, на леђима, оријентације ЈЈИ-ССЗ (азимут 172°), прелазећи делом, доњим екстремитетима, преко каменог стола, на које су (са С и З стране), стављена два већа камена, бележећи габарит скелета са С и З стране. In situ су нађене: кључна кост, надлактица и подлактица, бутна кост и половина карлице; остале кости су дислоциране сахраном индивидуе у гробу 54e, која је заузела место источне (десне) половине тела раније сахрањене индивидуе. Тако су се остале кости нашле у следећем положају: глава, без доње вилице, је на месту трбуха (између левог рамена индивидуе гроба 54e и своје подлактице), положена на леву страну, оријентисана у правцу ИСИ-ЈЈЗ (азимут 84°), погледа на ЈЗ. Доња вилица, окренута супротно нормалном, (зуби према земљи), налази се на десном рамену индивидуе гроба 54e, оријентисана у правцу Ј-С (азимут 180°). Половина карлице је такође на индивидуи гроба 54e, у пределу трбуха (више шака), а кости надколенице десне ноге, стављене су паралелно левим, десно од млађе сахране (у гробу 54e); десна бутна кост је

стављена лево од лакта индивидуе гроба 54е, па косо, до бутне кости леве ноге индивидуе гроба 54d. И ребра су дислоцирана; неколико њих је око главе и остатака карлице, индивидуе 54d, а кости десне подлактице су лево од левог колена особе у гробу 54е. При свему овоме, очувани остаци индивидуе гроба 54d су увек за 1-10cm (кота 61,50m) на вишем нивоу од млађе сахране. Уз гроб 54d нађено је једно оштећено шило.

Западно од сахрањених индивидуа на овоме нивоу, непосредно уз гроб 54d, између два жртвена стола, налазила се већа аниконична скулптура (R=18cm, h=31cm), оријентације ИСИ-3ЈЗ, азимут 63°,окренута С-Ј) базом за 5 cm нижем нивоу од млађе сахране (61,35m); са ЈЗ стране, положен на земљу, налазио се велики парожак јелена, у положају и изгледу српа Младог Месеца (сл. 26). Источно од сахрањених индивидуа, на слободном простору између северних и јужних камених столова, налазиле су се две аниконичне скулптуре, базом на нивоу старије сахране (гроб 54d). Маркантне и велике (она на СИ страни (R=58cm, h=око80cm, кота 61,55m-61,81m)) а друга, на ЈИ страни (има R=око 50 cm а h=око 60cm), обе постављене у правцу С-Ј. Затечене су нагнуте, за разлику од оне на западу, која је затечена у вертикалном положају. Између аниконичне скулптуре на СИ крају и каменог стола, са северне стране, стоји насатично постављена правоугаона камена плоча (дим. 30*20*8cm). Са спољне, источне стране ових двају аниконичних скулптура, положене су на земљу две мање камене плоче –жртвени столови пара аниконичних скулптура, на истоку светилишта.

Затрпавање је према анализираним елементима текло следећим редоследом: унутрашњи простор- место сахране, и преостатак простора св. 65, се затрпава слојем мрке земље, која је садржавала по који фрагмент керамике и животињских костију, у висини од око 25cm (сл.23). Овај слој земље има пад према источној страни, простору иза аниконичних скулптура. Следи наношење слоја ситнијег и крупнијег камења (приближно висине 15cm), које има специфичан редослед: прво се на источној страни унутрашњег простора (иза аниконичних скулптура), прави један зид од ситног камена (дим. 150*30*13cm, кота 61,49-61,62m), који спаја ивице камених столова на ЈИ и СИ страни. Тек након овога, прекрива се место сахране и преостали простор до описаног зида, покривачем од ситнијег камена, који твори правоугаони прекривач (дим. 220*150cm), оријентације као и унутрашњи простор (азимут око 80°, сл.28).

ГРОБ 54с (кв. b/12,13; кота 61,77m; азимут 163°; maturus II; 51-60 год; пол женски; дет. 160; нд 433,443/ 1968, сл. 28,29)

На 30-37 cm вишем нивоу (кота 61,77m), западно од места претходне сахране, на слоју од мрке земље, извршено је следеће сахрањивање, гр. 54с. Жена, старости 51-60 год положена је на леђа, у опруженом ставу, оријентисана у правцу ЈЈИ-ССЗ (азимут 163°). Недостају глава и стопала. Лева рука је опружена уз тело, а десна заједно са лопатичном кости у неанатомском положају; лопатична кост са раменим зглобом су на месту рамена. Надлактица је пребачена хоризонтално преко груди, на леву страну, где је лакат савијен тако, да је сада подлактица враћена на десну страну, скоро паралелено надлактици. Остале кости су у анатомском следу и добро очуване. Више тела, на месту ЈЗ, од непостојеће главе, постављена је насатично камена плоча (дим. 30*17cm;кота 61,94m). Ниже

ногу, на СЗ углу, постављена је висока, пљосната аниконична скулптура, висине 42цм (кота 61,92м) правца И-З, окренута према СЈ. Са источне и западне стране тело прати низ камења, крупнијег и ситнијег, негде и у два слоја. Поред скелета нађене су две обрађене кости (иб. 991). Следи затрпавање свега описаног тамно мрком земљом (дебљине око 10цм) која је садржавала по неки фрагмент керамике и животињских костију.

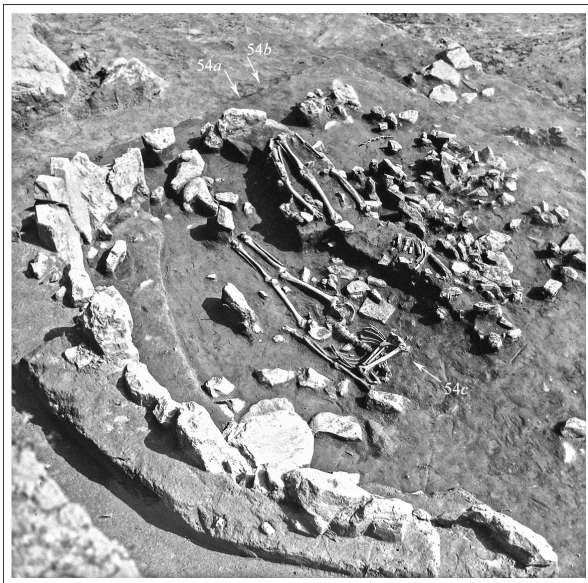
Слика 28. Св. 65/XXX, Јужна Месечева палата; поглед на архитектуру, објекте култа, гр. 54 с,d и кам. покровом, са ЈЗ

Слика 29. Св. 65/XXXV, Јужна Месечева палата; положај гр. 54 с, са СИ

ГРОБ 54a (кв. b/12,13; кота 61,93м; азмут 180°; *maturus* I, II; 40-59 год.; пол
мушки

ГРОБ 54b (кв. b/12,13; кота 61,92м; азмут 180°; *adultus* I,II/*maturus* I,II; 23-59
год.; пол женски; дет. 154; нд. 422,432/1968, сл. 30, 31)

Слика 30. Кам. кон. XXXV, *Јужна Месечева палата*; гр. 54 c
са каменим покровом и гроб 54 a, b, са ЈЗ

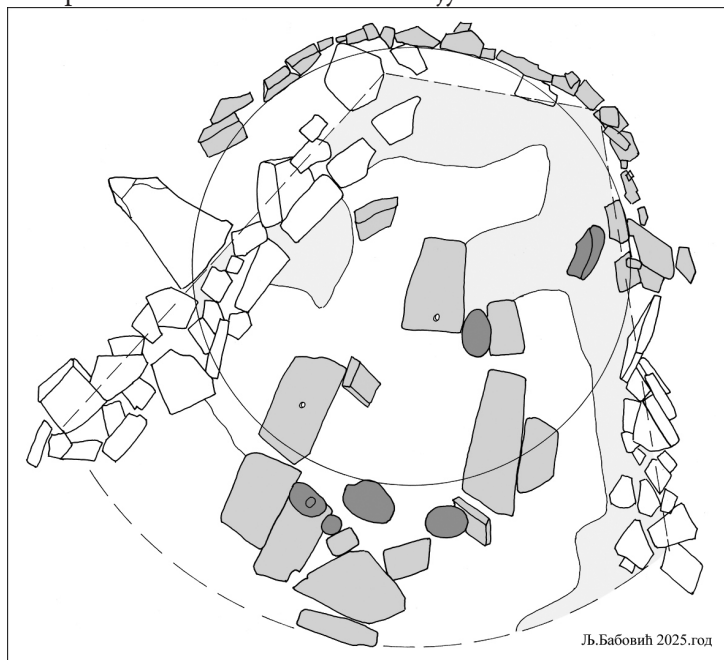
Слика 31. Кам. кон. XXXV, *Јужна Месечева палата*; детаљ сахране
у гр. 54 a, b, са И

Следећа фаза сахрањивања одвија се, по месту, између претходне две, само на нивоу вишем за око 15цм од претходне (кота 61,92;61,93м). На овоме нивоу је сахрањена прво индивидуа у гробу 54а, од које су сачуване: бутна кост, кости потколенице и фрагментована друга бутна кост стављена уз потколеницу, са западне стране. Сачуване кости једне ноге су у анатомском следу, испружене и оријентисане у правцу Ј-С (азимут 180°), и припадају индивидуи мошкога пола, старости од 40-59 год. Описани остаци сахране у гробу 54а, поремећени су сахрањом гр. 54b.

Сахрана у гробу 54b, је обављена на истоме месту и истоме нивоу као на гробу 54а, разлика је 1цм. Овде је сада сахрањена индивидуа женског пола старости 23-59 год, којој недостају: глава са доњом вилицом, труп, лева рука, десна лакатна кост, карлица и десна потколеница. У деловима је сачувано: неколико ребара десне стране и део карлице, уз зглоб леве бутне кости, све на анатомски исправном месту и положају. Индивидуа у гробу 54b је положена на леђа, у опруженом ставу; десна рука надлактицом је паралелна телу, па савијена у лакту, хоризонтално је стављена преко груди; ноге опружене и паралелне. Оријентисана је у правцу Ј-С (азимут 180°).

Ниже ногу, са С стране, стављена је насатично постављена правоугаона плоча (40*42*10цм, кота 62,08м) а са западне и источне стране по неки камен без реда.

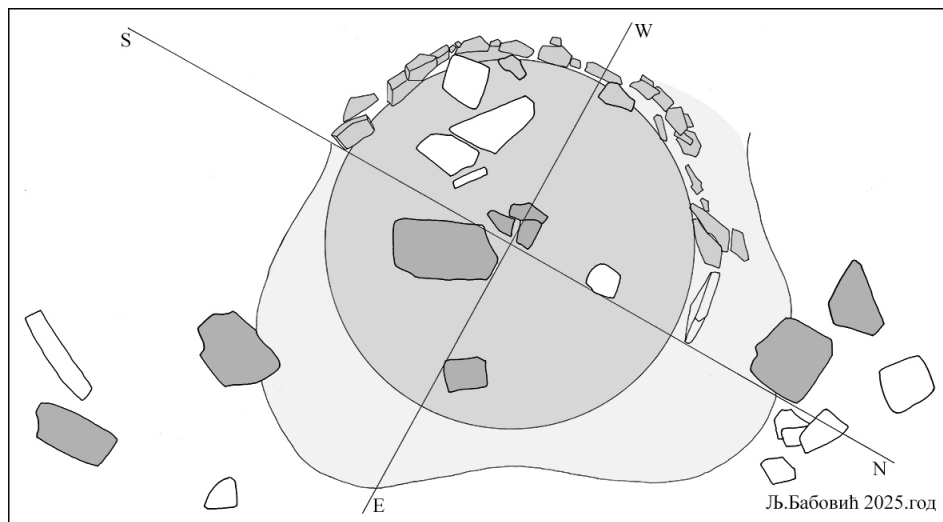
Након сахране цео простор је затрпан тамно мрком земљом, са понеким фрагментом керамике и животињских костију.

Слика 35. Основа св. 65 и кам. кон. XXXV, Јужне Месечеве палате

Са нивоа блиског нивоу последње сахране, на западној страни третираног простора, мало западније од габарита св. 65 направљено је у правилном луку

полукруга, камено зидно платно (пречника 300цм), развијене дужине 570 цм а висине 50цм (сл. 30). Ова камена конструкција, која са ЈЗ, З и СЗ стране затвара простор сахрањивања, именована је кам. конст. XXXV. Дно овога зида се налази на коти 61,82-62,00м а врх на коти: 62,20-62,60м. Направљена је, од насатично постављених, притесаних плочастих камених блокова, полигоналног облика, који су компоновани тако, да чине компактно зидно платно, лицем окренуто ка месту сахрањивања Кругу гробова II, како је ово свет. названо у теренској документацији.

Слика 36. Основа кам. кон. XXXV и хумке, са пратећим објектима на себи

Затрпавање земљом, већ на нивоу око 62,00м даје овом месту кружни облик, у основи $R=300$ цм, $h=60$ цм, који се разлива ван габарита унутрашњег простора св. 65. То је заправо велика хумка, разливена крушколико према крајевима, чија висина, на нивоу висине зида - кам. конст. XXXV износи 120цм.

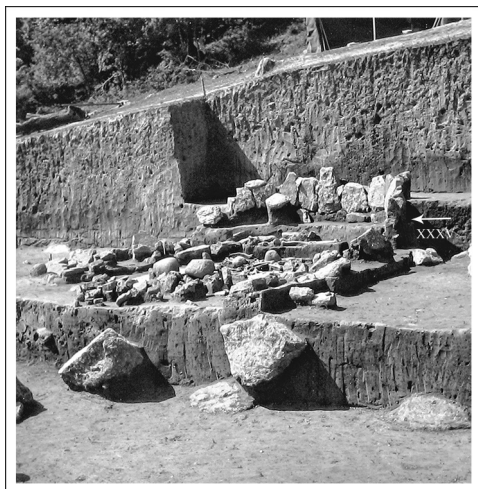
На нивоу 62,00-62,10м, поред СИ обода хумке, постављено је камено гнездо од 4 камене плоче, средње величине, као и већа вертикална камена плоча (дим. 40*40цм, кота 62,40-62,80м) правилног облика. Симетрично овоме, на ЈИ углу су сачуване две мање камене плоче (кота 61,90-62,00м) и једна велика, насатично постављена правоугаона плоча (дим. 80*45*16цм; кота 62,80-63,00м), симетрична по облику и положају оној на СИ страни, крушколико разливане хумке, према истоку.

Сама кружна хумка св. Јужне Месечеве палате, обухваћена каменим полуколом, окренутим луком ка западу (кам. конст. XXXV), има на нивоу 62,30м (по падицама хумке), пет камених плоча: две са ЈИ стране а три са С стране. У центру сферичне хумке, на нивоу 62,80м, налазе се три мање полигоналне камене плоче, које граде мањи сто (на страни запада) и велику камену, полигоналну плочу, блиску правоугаонику, постављену вертикално уз њега, са ЈИ стране (кота 62,70-63,20м), а све постављено у центар круга кам. конст. XXXV, директно изнад непостојећих глава, индивидуа у гр. 54 а и б.

КОМЕНТАР

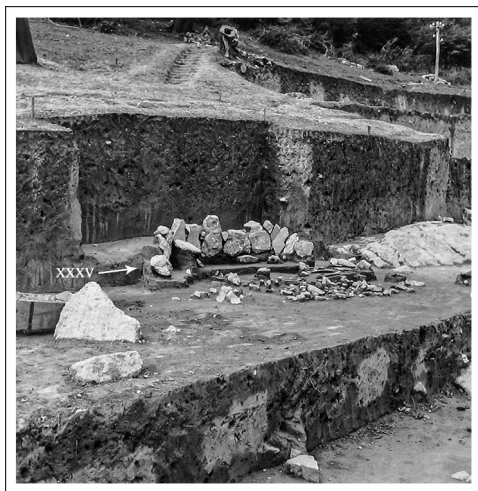
Слика 32. Св. 65/XXXV, *Јужна Месечева палата*; св.65 и кам. кон. XXXV на западу, обличја *Српа Младога Месеца*, са СИ

Слика 33. Св. 65/XXXV, *Јужна Месечева палата*; св. 65 и кам.кон. XXXV на западу, у виду Месечевог српа, са СИ

У оквиру св. 65, посвећеног богињи Месеца, а тиме без огњишта и пепелишта, формира се унутрашњи сакрални простор облика светилишта, без границе између дана и ноћи (без поднице), у коме се, са 8 великих жртвених столова и 2 мала ($8+2=10$) гради централни сакрални простор (све оријентације И-З, азимут 80°), на чијој се И страни налазе 2 велике аниконичне скулптуре, а ЈИ од њих, аниконични жртвеник и 1 мала аниконична скулптура. У СЗ делу централног сакралног простора, у положају Сунчева Поднева, налази се такође већа аниконична скулптура, а СЗ од ње (унутар СЗ краја, кам. конст. XXXV), једна плочаста, такође аниконична скулптура, укупно 5 ($2+1+1+1=5$) објеката

култа присутних божанстава. Камених плоча (препрека за кретање у томе небеском правцу), има укупно 4: са СЗ стране северне аниконичне скулптуре које се налазе на истоку; са Ј стране индивидуа у гр. 54с и 54е, као и са С стране гр. 54b. Најближа аналогија описаној констелацији, налази се у св. XLIV Хијерогамије богова, божанстава Сунца и Месеца, са различитим бројем учесника у сакралном чину, а тиме и различитој, али одговарајућој опреми ентеријера, као и детаљима архитектуре светилишта.

Слика 34. Св. 65/XXXV, *Јужна Месечева палата*; кам. покров сахрана у св. 65 са кам.кон. XXXV на западу, са ЈИ

Сахране 5 индивидуа, од којих су 4 женског пола (гр. 54 b,c,d,e), узраста *adultus/maturus* а једна мушког пола (гр. 54a) узраста *maturus*, унутар идеалног круга полукружног каменог лука, кам. конст. XXXV (пречника $R=300\text{cm}$, азимут 80°), почевши: од истока (гр. 54 d,e) у I нивоу сахране; запада (гр. 54 c) у II нивоу, и на III нивоу сахране, у централном делу, на линији пречника Ј-С кам. конст. XXXV, (гр. 54 a,b), са индивидуама различитог пола. При овоме погледу, ван пунога, идеалног круга кам. конст XXXV, обличја Уштапа, остају: 3 аниконична објекта култа и 1 жртвеник, на И. Ако се посматра само простор који обухвата полулук кам. конст. XXXV (обличје Месеца, Прве четврти), који покрива западни простор св. 65, у њега се смештају: гр. 54 a,b,c и једна аниконична скулптура (на СЗ страни), док се гр. 54 d,e, са боговима на 3 и И страни (4. аниконичне скулптуре и 1. аниконични жртвеник) налазе ван полукруга кам. конст. XXXV. Аутор сматра да је камени лук, кам. конст. XXXV, обличје Младога Месеца на западу, чији полупречник гради полукружне форме Месечевих Четврти, а круг обличје фазе Уштапа, као и кружну форму хумке, која се у завршној фази надограђује.

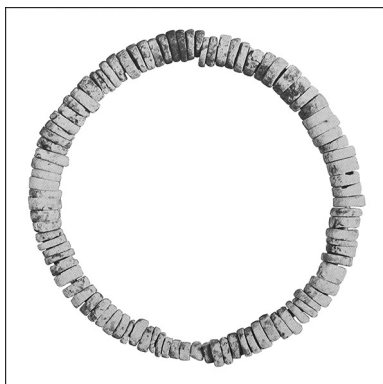
Питање је: зашто су у описаном условима сахрањене 4 индивидуе женског пола и 1 мушкарац, очигледно сакрализоване (одабиром, опремом, припремом, местом и начином сахране), уз присуство богова - аниконичних објеката култа, у двојном сакралном објекту (св. 65 и кам. конст. XXXV); у оквиру двој-

но сакрализованог простора унутар светилишта; са надгробном кружном хумком, надгробним столовима и стелама, а све у оквиру габарита св. 65. Аналогија петочланој, групној сахрани индивидуа, највероватније истог састава по полу, (4ж. и 1м.) среће се у сфери ноћи, у Двојном св. XXVI/ XXVII, ситуираном при оси С (азимут 342° у односу на надир), на крајњој тачки спољног простора С3, надопуњујућој аналогној целини у митском сакралном и ритуалном погледу, која ће тек у компаративном контексту бити разматрана.

Сахрана 4 индивидуе женског пола по: местима, положају, узрасту степену и врсти парцијализације индивидуе, опреми, указује на ритуалну и жртвену посвећеност фазама (видљивих по дану), обличја богиње Месеца. Подразумева се: излазак божанстава Сунца и Месеца на истоку (И-СИ) (пар великих аниконичних скулптура, ван круга хумке) и залазак, кроз капију запада (непостојање каменог зида на 3, св. 65); позиција подневног Сунца- аниконичне скулптуре на С3 углу централног сакралног простора (сегмент С-СИ), источно уз осу С-Ј.

Фази Младине /Млагога Месеца, који оквирно излази ујутро а залази увече, одговара индивидуа гр. 54е, чија је глава окренута ка И, видљива на небу током дана, и која својом сакралном огрлицом носи/одређује лунарни календар, почетак и ритам фаза. Месечевој фази Прве четврти, одговара индивидуа гр. 54d, чија је глава (небеко тело) видљиво на небу, од подне до поноћи, окренута приближно И-З (азимут 84°), са симболом светлости-вилицом источно од себе (окренутој Ј-С, азимут 180°). Фази Уштапа/Пун Месец, који је на небу од заласка Сунца до јутра, одговара индивидуа гр. 54с, на западу, без главе (Месец невидљив током дана) и на крају, фази Последње четврти, када Месец излази око поноћи а залази око подне, одговара индивидуа гр. 54b, са чије 3 стране је индивидуа мушког пола, од почетка нестанка са неба божанства Месеца (сидеричка рев. Месеца) до видљиве, поновне појаве Месеца на куполи неба (синодичка рев. Месеца).

Описане, ритуалном припремом и ритуалним чином сакрализоване особе, положене су све у испруженом ставу (крећу се у вертикалном положају), са три полазишта: од осе Ј-С, (180° , гр. 54a,b), па према полуоси ЈИ (гр. 54d,e; 172°), да би се гр.54с, нашао најисточније (азимут, 163°).

Слика 37. Мала огрлица, св. 65, гр.54 е

Ритуалне жртве, периода раста моћи богиње Месеца (гр. 54e,d,c) опремљене су вишезначним прилозима, алаткама: обрађени јеленски парожак (гр. 54с);

коштано шило (гр. 54d); 2 обрађене кости (гр. 54с). Индивидуа посвећена Младоме Месецу (гр. 54е), чија појава означава почетак рачунања времена по Месечевом календару (ослоњеном на фазе око 7 дана), а ознака је синодичке револуције Месеца (око 29д и 12ч), имала је око врата Малу огрлицу (кат. 117) од розикастог кречњака са 93 правилне, цилиндричне перле исте величине, чији број се може довести и у одређено обрачунско значење: $93 \text{ перле} \times 4 \text{ Месечеве фазе}$, даје број 372: $372-360(30\text{д} \times 12\text{м}=360\text{д})$ (обрачунских Сунчевих дана у години), даје број 12 месеци, за обрачун у Сунчевој години ($372-360=12\text{м}$); $372-365\text{д}$ Сунчевих дана у години даје број 7д ($372-365=7\text{д}$), колико се оквирно обрачунава (у данима) трајање једне Месечеве фазе; а $7\text{д} \times 4\text{фазе}=28\text{д}$ колико је месечно обрачунских Месечевих дана; број дана сидеричке рев. Месеца у години од 13м, даје број 351, који у односу на број 372 даје разлику од 21, што је број дана три растуће фазе богиње Месеца ($7\text{д} \times 3\text{ф}=21\text{д}$), односно: $372-351(27\text{д} \times 13\text{м}=351\text{д}(-21\text{д}))$; 11 дана недостаје годишње синодичкој рев. Месеца у Сунчевој години од 365д: 29д и $12\text{ч} \times 12\text{м}=354\text{д}$; $365\text{д}-354\text{д}=11\text{д}$; $372-354=18$, што је број година Saros циклуса, који моменат, мислимо (покривање два небеска тела божанстава), је реализован ритуалном сахраном у гр. 54а,б.

Крајња на западу положена индивидуа (гр. 54с), посвећена је Пуном Месецу, чија је појава иницијална, у смислу изгледа и ликовности уметнички представљених божанстава на објектима култа, али и значајна одредница у обрачунском, лунарном календару; њен почетак је на половини месеца дана (14д), и трајања обрачунског Месечевог месеца дана (28д); њен крај означава растућу фазу Месеца и живог света ($3 \times 7=21\text{д}$), интерпретирани вероватно кроз различите обреде и обичаје.

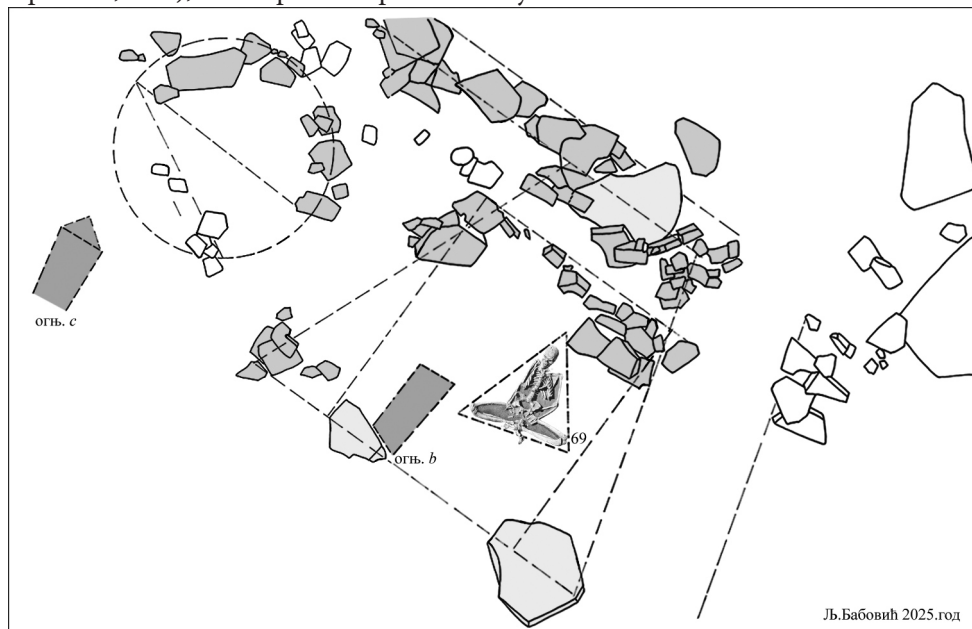
Описана, археолошка затечена ситуација, на посредан начин не искључује разматрање о сукцесији ритуалних сахрана, по месечном ритму; мисли се, да се комплетна култна церемонија, у сукцесији ритуала-ритма Месечевих фаза, одвијала у оквиру Saros циклуса, Покривања/Помрачења/Еклипсе Сунца / Месеца, у временском ритму од око 18 год. и 11 дана.

СВ. XLV: ГРОБ 69; Сунчева палата

Веће светилиште, са два светилишна простора и повезујућим тремовима, св. XLV, се налази у простору југа (сегмент Ј-ЈИ), ближе оси Ј-С (азимут $165^{\circ}-167^{\circ}$), ван глоба, приближно су на истом азимуту али на супротној страни, као и Двојно св. XXVI/XXVII (у слободном простору севера у сфери ноћи, азимут 342°), у односу на св. 54. Веће св. XLV (дим. $340 \times 260\text{цм}$) и уз њега (са ЈЗ стране) ходницима повезано мање крило, св. XLV' (дим. $200 \times 170\text{цм}$), заштићени су са 3 стране моћним зидом (дим. $400 \times 70\text{цм}$; кота 60,20м/60,95м-61,95м), који полажајем гради ходнике са светилиштима (дим. 40,60,и 70цм). Западани зид је састављен, од каменом повезана 4 камена гнезда носача, са великом каменом стелом (облика исечка круга), на средини зида, изнад св. XLV (дим. $104 \times 85\text{цм}$, кота 60,05-60,45м), простирући се кроз кв. а/13,14, правца СИ-ЈЗ.

Св. XLV се налази у кв. а,А/13 (са тремом у кв. а/12,13,14; А/13), без пода, отворено на три стране: И, С, Ј, са отвореним тремовима на С и Ј страни. Западну страну светилишта затвара камени зид, који спаја два угаона гнезда носача (дим. $270 \times 70\text{цм}$; кота 60,80м-61,20м). На И страни су такође 2 гнезда носача, од којих је оно на ЈИ страни, на коти 61,05-61,34м, а на СИ страни, закошена

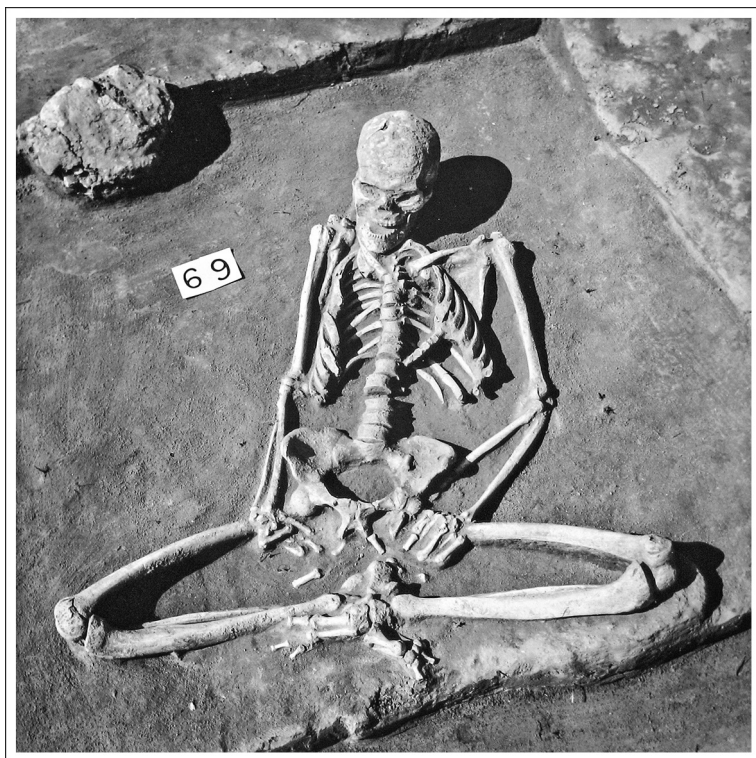
стела (дим. 102*88цм; кота 60,07м-60,30м). Од трема са С стране сачувано је гнездо носача на СЗ углу (кота 60,35-61,80м), градећи трем ширине око 120цм. Са Ј стране сачувана су 3 камена гнезда носача (од којих је 1 у западном зиду, градећи трем дужине око 260 цм (кота 61,26м-61,57м-60,40м), а ширине око 100цм. Св. XLV има огњиште (слободно огњ. б), без пепелишта, у коме никада није паљена ватра (азимут 117°) и у његовом средишњем, СЗ делу, се налази гр. 69. У целини гледано, св. XLV (оријентације И-3, ближе ЈИ полуоси, азимут 117°), делује као сеница, отворени простор балдахинског типа, заштићен са 3 стране зидовима светилишта и трема, али са проходним пролазима на три стране: 3, С и Ј, а отвореним према истоку.

Слика 38. Основа св. XLV, XLV', *Сунчева палата* са Месечевим крилом

Уз отворени зид јужног трема прислоњено је мање св. XLV', такође типа сенице (дим. око 220*170цм), без поднице са огњиштем (слободно огњ. с), са спољне, СИ стране (азимут 98 °), ближе оси И. Његова угаона камена гнезда носача, у благом луку повезује камење са 3 и Ј стране (кота 60,80м-61,80м), узимајући полулучну форму Полумесеца, у оквиру стандардног каменог обриса светилишта. Затворено са 3 и Ј стране, отворено је према С и И, са заједничким пролазима према св. XLV, са 3 и С/Ј стране. У пролазу са 3 стране, поред ЈЗ угла св. XLV, нађена је мала скулптура, накнадно идентификована: Шумски лист (у кв. а/13, ос. VII, VIII, н.д. 332, дн. 45/1968. год), стављена на плочасти камен (кота 61,10м). Описани уочени детаљи, указују на посвећеност светилишта божанствима Сунца (св. XLV) и Месеца (св. XLV') у оквиру једне Сунчеве палате, са мушким и женским крилом.

ГРОБ 69 (кв. а/13; кота 59,90-69,10м; азимут 284°; matus II; 51-57 год.; пол мушки; дет. 186,187; нд. 495,496; дет. ос. VII, VIII, IX, X, XIV/1968)

Слика 40. Св. XLV *Сунчева палата*; гр. 69 у лотос положају, са И

У средњем делу северног крила св. XLV, СЗ од огњишта, положен на земљу, нађен је вишезначно импресиван скелет, гр. 69. Добро очуване кости, у непомереном анатомском статусу (осим једне), указују можда на примарну сахрану. Индивидуа мушког пола, старости 51-57 год. је нађена у лежећем положају, на леђима, са раширеним ногама, савијених у коленима (у хоризонталној равни), привучених уз тело, тако, да лево стопало лежи преко десног у лотос положају (кота 59,90м). Тело право, са десном опруженом руком низ тело, са шаком на препони (контакту доњег дела карлице и бутне кости); лева рука, благо савијена у лакту, а тиме и мало одвојена од тела, као и подлактица од лакатне кости, са шаком, такође је на препони ноге леве стране. Кости тела су све на своме месту. Глава усправна, на западу, (ЗСЗ-ИЈИ, ближе З-И, кота 60,10м-60,20м), управљеног је погледа ка истоку (азимут 284°). Уз скелет је нађен Орнаментисани стругач (кат. 125) од зуба дивље свиње (Срејовић, Д.; Бабовић, Љ.: 1983,201, кат. 125).

Након сахране све је затрпано земљом (дебљине око 20цм) а потом, простор од 3 ивице огњишта, са стелом на ЈИ углу огњишта, засут је дијагонално (правцем према СЗ), крупнијим и ситнијим каменом, до предела грудног коша сахрањеног (кота 61,10м-61,30м). Уз главу, са С стране, нађена је вертикална плоча (кота 60,91м-61,00м), белега места главе. Раније поменута већа плочаста стела, на СИ углу светилишта и гробног простора/ коморе, нађена закошена (кота 60,07м-60,30м) поставља се при чину затрпавања, и сматрамо да је такође

белега светости простора. Потом се поново гробна комора засипа земљом (до коте око 60,70м/ 60,90м), када се граде описана св. XLV и XLV’.

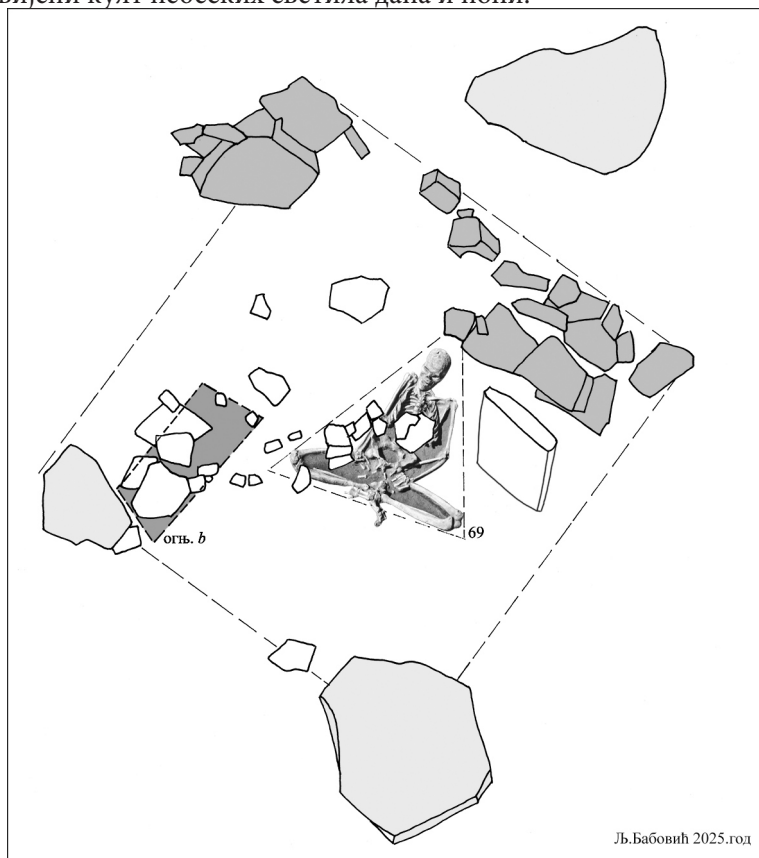
Слика 41. Св. XLV, Сунчева палата; гр. 69 са покровом од камена, са ЈИ

КОМЕНТАР

Посматра се: место, положај и статус бивства ритуално сахрањене особе, по свима елементима у аналогном статусу бивства божанству Сунца, који се у простору и времену, при одређеном догађају ритуално симулира, у сакралном чину статуса првосвештеника. Седећи у лотос положају, у статусу хипостасе (примерене само боговима), статусу латентног мировања (како се ентеријером-огњишта, без пепелишта, симболички исказује, а ритуалним чином показује), реализује се извесни теофани тренутак, вероватно прокреативног чина, који се и фигуративно реализује ентеријером и у св. 22. Уочена повреда на десној страни темена (као и код индивидуе гр.20, сахрањена у гробној каменој комори), можда је траг ритуалног акта, а не профаног живота јединке. Статус хипостасе у светилишту посебних архитектонских детаља: отвореног на три стране света, уз искључивање 3 стране; положај св. XLV, у слободном спољном простору, ван глоба, код осе југа (азимут 165°); једином оријентацијом гроба 69 у сфери дана, 3-И (азимут 284°), износе детаље теофаног бивства божанства, након Зимске обртне тачке, у путањи Сунца.

Годишњој привидној путањи Сунца, приносе се жртвено на западу мушка одојчад, у лотос положају, при одређеним тачкама бивања божанства, током његове године. Чињеница, да се гробни простор/ такође балдахинског типа,

може посматрати и као правилни угаони (квадратни/правоугаони простор дим. 250*250цм/ 200*250цм), указивао би на чињеницу, да се обележава статус божанства Сунца, после освајања четврте - северне стране света. Отуда просторна симетрија са св. XXVI/XXVII на северу сфере ноћи. Постојање блиске аналогности са одговарајућим светилиштима (св. 65) и повезаности, мањег Месечевог св. XLV' са св. XLV, говори о разумевању описаног комплекса као Палате божанског пара Сунца и Месеца, и митских догађаја, који свакако прате тако развијени култ небеских светила дана и ноћи.

Слика 39. Св. XLV, Сунчева палата; кам. кон. гр. 69

ДИСКУСИЈА

У сфери дана прати се, ритуалним сахранама у 14 светилишта, привидно годишње кретање Сунца и Месеца, кроз појасеве кретања (у 11 свет.), на све 4 стране света: И (св. 3,63,62); З (св. 37,36,35); С (св. 4); Ј (св. 40,VI,38,48)), као и у три светилишта у простора југа; ареалу глоба (св. 61) и ван глоба (св. 65, XLV), укупно 14 (11+1+3=14) светилишта. У њима је извршено сахрањивање 30 индивидуа, различитог узраста: neonatum=16; infans II=1; adultus I,II=4; adultus/maturus=3; maturus=6; у статусу: сахране целог тела и вероватно секундарних сахрана: целог скелета; скелета са недостајућим деловима тела, или парцијал-

такође све 4 стране света: И (св. 3,63,62); 3 (св. 37,36); С (св. 4); Ј (св. 38,48), увек и само на страни запада (било у оквиру 3 простора свет. (св. 3,63') или дуж 3 ивице пода светилишта). На СЗ углу су 4 сахране (св. 36,37,4); на ЈЗ углу су 6 сахрана (св. 37,48,4) а у средини, између углова су три сахране (св. 4,38,62), са источне стране 3 ивице пода у светилишту, док се са спољне (западне стране), 3 ивице пода (ван светилишта), налазе сахрањена 4 одојчета: три у св.4 (2 на ЈЗ углу а 1 у средини) и 1 одојче у св. 48, такође на ЈЗ углу, на западу запада.

Према наведеним подацима: 12 новорођенчади је сахрањено на 3 страни (у оквиру светилишта), док је 4 сахрањено ван пода светилишта, уз његову 3 ивицу. По овоме питању (сахрана унутар или ван пода светилишта), индикативно је, да се односи само на св. 4 и 48, где је сахрањено укупно 7 новорођенчади (гр. 106,107,108, 109,109а,110 у св. 4 и гр. 134 у св. 48), односно 3 гр. у светилиштима а 4 гр. ван светилишта. Наведена светилишта се и по другој основи издвајају; од 7 свет. у сфери дана, која имају симбле светлости око огњишта, и сва су календарометријски лунарно означена, ова два светилишта су календарометријски означена као почетак (св. 4) и крај (св. 48) месечних фаза Месеца, његових обличја и нестанка: св. 4, синодичком рев. Месеца, у астрономском опсегу од 354д (29д и $12ч * 12м = 354д (-11д)$) до краја Сунчеве године, а св. 48, сидеричком рев. Месеца, у обрачунском опсегу од 324д ($27д * 12м = 324д (-41д)$).

Ритуалним жртвама 7 одојчади (у наведена 2 светилишта), прати се Месечев фазни метрум, којим се може добити и обрачун Месечевог обрачунског календара, полазећи од броја одојчади ($6+1=7$) и њиховог положаја у оквиру светилишта: 3 унутра /4 споља све у 2 свет. (св. 4,48): $6+1=7$, $7*4$ фазе= $28д$ у месецу дана; $3*4=12м$ у Сунчевој години: $28д * 12м = 336д (-29д)$, односно: обрачунска сидеричка рев. Месеца (од 336д у години), са исказаним бројем дана синодичке рев. Месеца од 29д.

Питање пола култне жртве је важно у разматрању коме је жртва посвећена, обзиром да се обавља култ двају божанстава, супротног пола. У оквиру појасева привидног годишњег кретања Сунца и Месеца, сахрањене су 22 особе (16 одојчади+6 осталих узраста) а 8 одраслих инд. у простору ареала глоба и ван њега. Међу њима су инд. женског пола: 6 одојчади + 2 одрасле у појасевима+ 4 ван појасева, што је укупно 12 инд. Индивидуе мушког пола су: 7 одојчади + 3 одрасле у појасевима + 4 одрасле инд. у светилиштима ван појасева, укупно 14 индивидуа, док 4 инд. немају одредбу (3 одојчета и 1. дете у оквиру појасева).

Збир ритуално сахрањених индивидуа у сфери дана је 30:16 новорођенчади + $14(6+8=14$ одраслих)=30, што је број дана у Сунчевом месецу. Број одојчади је увек паран и по странама света: И =4 (гр. 112,113,117,118); 3=4 (гр. 132,133,114,115); С=6 (гр. 106,107,108,109,109а,110) и Ј=2 (гр. 111,134,).

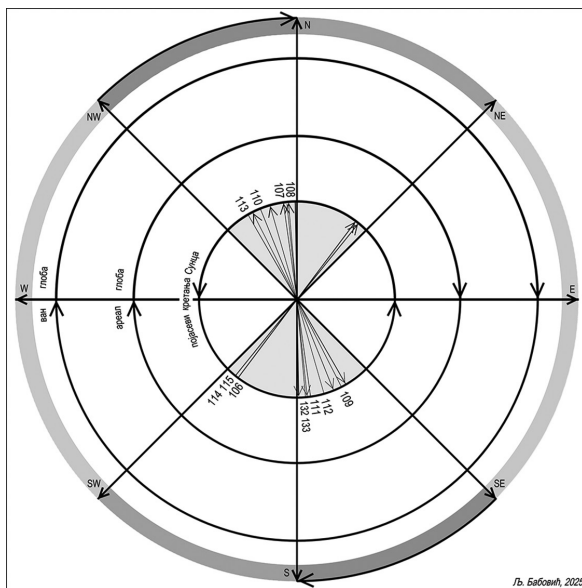
Изражена парност указује на избалансираност принетих људских жртава (по полу) божанском пару: број 16 (И-3=8 ($4+4=8$)); (С-Ј=8 ($6+2=8$)), је број новорођенчади, која се жртвују/залазе на западу, а рађају на истоку као и божанска небеска тела Сунца и Месеца.

Анализа одојчади по полу, у светилиштима са више сахрана: св. 37=2 одојчета м. пола (гр. 132,133); св. 63'=2 одојчета ж. пола (гр. 117,113) и св. 36 са једним двојним гробом (гр. 114,115), од којих је гр. 114 мушког пола а други није анализиран; св. 4=6 одојчади, од којих је 3 м. пола (гр. 109,107,106), 2ж. пола (гр. 109а,110) и један није анализиран, као и свет. са по једном сахраним одојчади:

св. 3=1 (гр. 112м. пола); св. 62=1(гр. 118ж. пола); св. 38=1(гр. 111 ж. пола) и св. 48=1(гр. 134 неанализиран), указују примарно,на одређени празник, његов карактер, култ и ритуал: на пролећну равнодневицу (св. 3); положај Сунца на зениту (св. 37), летњи обрт Сунца (св. 36) и његов излазак на истоку (св. 4), када се врши култно жртвовање одојчади м. пола посвећених богу Сунца. Одојчад ж. пола се ритуално жртвује: о летњем солстицију на истоку (св. 63',и св. 4'); зимском солстицију, такође на истоку, (у св. 62), као и на путу према зениту (св. 38), у оквиру култа богињи Месеца.

Посматрање места сахране новорођенчади, унутар светилишта, указује на одређене законитости: од 7 одојчади м. пола, 4 је сахрањено код С3 угла (св. 3, гр. 112; св. 36, гр. 114; св. 37, гр. 132; св. 4, гр. 106) а код Ј3 угла 3 одојчета (св. 37, гр. 133; св. 4 гр. 107,109). Новорођенчад ж. пола не налазимо код С3 угла, а код Ј3 угла се евидентира 1 сахрана: св.4 (гр. 110), да би се у централном делу 3 простора светилишта, и средином 3 ивице пода светилишта, евидентирало 5 сахрана (св. 63', гр. 117,113; св.62, гр.118; св. 38, гр.111; св. 4, гр. 109а), док код три сахране недостају подаци о полу жртве (св. 36, гр.115; св. 48, гр. 134; св. 4, гр. 108).

Изнесени подаци о 13 сахрана новорођенчади (од укупно 16), указују на закономерност; да се новорођенчад м. пола сахрањује на С3 и Ј3 угловима светилишта, а ж. пола, у централном делу/ средини 3 дела светилишта или средином 3 ивице пода светилишта, сходно тачкама излазака и залазака Сунца и Месеца, на њиховом годишњем (Сунце) или месечном (Месец) бивању, при одређеном празнику. Леп је пример двојни гроб у св. 36 (гр. 114,115 са непознатим подацима о полу гр. 115) везан за залазак Сунца, на дан летњег солстиција, као и значајна сахрана новорођенчета ж. пола, у св. 63' (гр. 113), са свима присутним симболичким сликовитостима детаља сахране, које су сачуване, што се одвијала у време зимског солстиција, у простору истока.

Слика 43. Оријентације скелета новорођенчади, у сфери дана

Од 16 новорођенчади у сфери дана, за 12 индивидуа имамо податке о оријентацији скелета, док за 4 случаја није било услова да се оријентација измери (гр. 109а у св. 4; гр. 117 у св. 63'; гр. 118 у св. 62 и гр. 134 у св. 48). Канонска оријентација сахрањених у светилиштима Лепенског Вира, правца је ЈЈИ-ССЗ, уз мања и појединачна одступања, било у смислу супротног правца (ССЗ-ЈЈИ) или у смислу другачије оријентације.

У овоме случају оријентација сахрањених новорођенчади, односи се на канонски простор, са два смера (блиског по броју), и три одступања, уз полуосу ЈЗ-СИ. Оријентацију ЈЈИ-ССЗ имају 5 новорођенчади, од којих су 4 м. пола (гр. 112, св. 3; гр. 109, св. 4; гр. 132,133, св. 37 а један ж.пола: гр. 111, св. 38) ,укупно 5 (4+1=5) сахрана. Супротни смер оријентације ССЗ-ЈЈИ, имају 4 новорођенчета, од којих је 1 м. пола (гр. 107, св. 4; 2 ж. пола: гр. 110, св. 4; гр. 113, св. 63') и једна сахрана немереног азимута (гр. 108, св. 4), укупно 4 (1+2+1=4). Сахрану у близини осе ЈЗ-СИ, истог смера имају 3 новорођенчета: двојни гр. 114,115, св. 36, истог азимута и гр. 106, св. 4, (скоро истог азимута: 219°,217°), од којих су два скелета м. пола (гр. 106,114) а 1 (гр. 115) неанализиран.

Општија слика детаљно изнетих података би била; да ван простора ЈЈИ-ССЗ/ССЗ-ЈЈИ нема сахрањивања новорођенчади у сфери дана осим три гроба дуж граничне полуосе ЈЗ-СИ; сва су новорођенчад сахрањена испод нивоа пода, на 3 страни светилишта, и сва су вероватно примарно жртвована, али сахрањена у секундарном статусу.

У оквиру појасева кретања бога Сунца у сфери дана, ритуално је жртвовано и сахрањено 6 (1+5=6) индивидуа, узраста: 1 *infans* II, гр. 61; 1 *adultus* I,II, гр. 21; 2 *maturus* I,II, гр. 47,22; 2 *adultus/maturus*, гр. 23,70. Статус секундарне сахране целог тела (са недостајућим деловима) срећемо код 2 гроба (гр. 61, св. 40 на 3 свет.; гр. 47, св. 62, на И свет); групицу костију срећемо код 2 гроба (гр. 70, св. 35; гр. 23, св. 48) у централном делу 3 простора светилишта, и 2 парцијалне сахране мандибула (гр. 21, св. 40; гр. 22, св. VI), на 3 и СЗ страни огњишта. Значајно је приметити, да се ритуалне жртве и сахране одраслих особа и једног детета, обавља само у светилиштима која бележе положај бога Сунца у време зимског солстиција, око полуосе на ЈИ (св. 62, гр. 47; св. 40, гр. 61,21; св. VI, гр. 22); код повратног светилишта у време летњег солстиција, св. 35, гр. 70 (око СЗ полуосе), и у св. 48, гр. 23 (у сегменту J-J3).

Према полној припадности: мушком полу су опредељене три индивидуе (гр. 22, св. VI; гр. 70, св. 35; гр. 23, св. 48), а женском полу две индивидуе (гр. 47, св. 62; гр. 21, св. 40), док је неанализиран остао гроб гр. 61, св. 40, један од два значајна налаза у овој подгрупи (при томе цео скелет?).

Могу се евидентирати уочене законитости примењене при сахранама целих скелета одраслих индивидуа, у оквиру појасева кретања: гр. 47, св. 62, ж. пола, на И; гр. 61, св. 40, вероватно м. пола на 3; парцијалних сахрана мандибула: гр. 21, св. 40 ж. пола, на ЈЗ углу огњишта и гр. 22, св. VI, м. пола, на СЗ страни огњишта. У оба случаја су у пару, супротног пола; концентришу се око осе Ј-С, са ЈИ и ЈЗ стране (гр. 61 и гр. 47; азимут 172° и 185°), а пар мандибула директно на полуоси ЈЗ-СИ/СИ-ЈЗ (азимут: 46° и 45°), супротног смера, Ј-С/С-Ј.

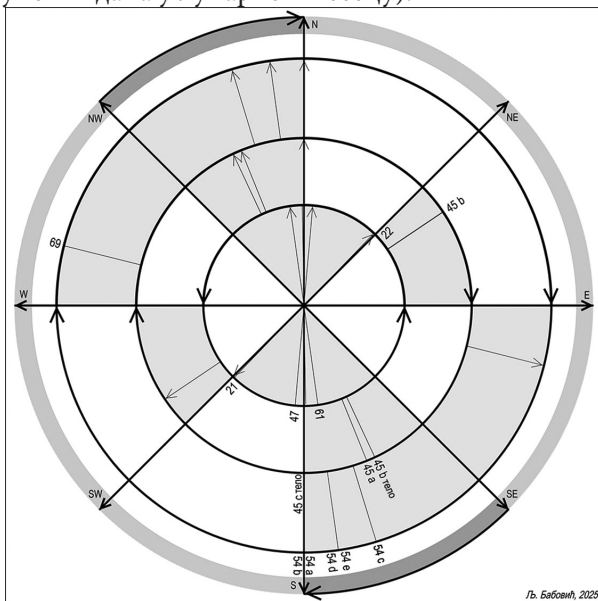
Индивидуа у гробу 61, св. 40 (које је код зимске солстицијалне тачке), мислимо м.пола, (азимут 172°), на истом је азимуту са гр. 54d,e, св. 65 (азимут 172)°, што одређеном празнику (у време зимског солстиција) придаје посебан

садржај, рођење о Младини (св. 65, гр. 54d) и напредовање божанског детета (гр. 61, св. 40), чији се раст жртвено прати у оквиру појасева кретања божанског пара.

Ван видљивог хоризонта простора југа (у сегменту Ј-ЈИ), у ареалу глоба и ван глоба, налазе се три светилишта посебних функција посвећена: богу Сунца (св. 61/ кам. конст. XXXIV), које се може назвати Јужни Сунчев обрт; у ареалу глоба; св. XLV, назива Сунчева палата и св. 65/кам. конст. XXXV, назива Јужна Месечева палата, у којима је сахрањено 8 индивидуа, у истој броју по полу (4 м. пола + 4 ж. пола) али у различитом функционалном контексту.

У светилиштима посвећеним богу Сунца, сахрањују се индивидуе м. пола: у св. XLV једна индивидуа (гр. 69), а у св. 61/ XXXIV, две индивидуе м. пола: старија (гр. 45b), и млађа (гр. 45a+c). У св. 65/XXXV, посвећеном богињи Месеца, сахрањено је 5 индивидуа; 2 двојна гроба (54a,b; и 54c,d) и 1 сам (гр. 54c), од којих је гр. 54a, инд. м. пола, док су остале индивидуе ж. пола (гр. 54b,c,d,e).

Може се као законитост уочити; да су и у овој подгрупи сахрана присутне појединачне или двојне/ парне сахране, на једном месту (као и код сахрана у оквиру појасева кретања), али да се по броју сахрана у једноме светилишту, ова група разликује, имајући 5 сахрана (св. 65), непарни број, чиме се добија бројчани низ сахрана у сфери дана: $1+2+6+5=14$, који је односан на богињу Месеца ($14 \cdot 2=28$ обрачунских дана у лунарном месецу).

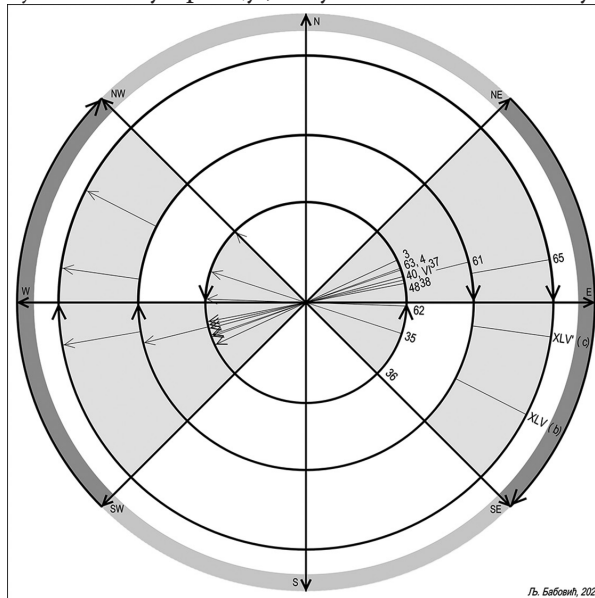

Слика 44. Оријентације скелета осталих узраста у сфери дана

Све сахране ове подгрупе извшене су у централним, или западним деловима светилишта, увек без пода (границе између дана и ноћи); испод или на нивоу пода; целог тела (гр. 69,54e); са или без појединих делова тела (гр. 54a,b,c,d), као и парцијалне сахране (гр. 45a,b), канонске су оријентације, ЈЈИ-ССЗ,и то 5 индивидуа: гр. 45a, 54a,b,c,e, осим оријентација глава (гр. 45b, азимут 56°), близу полуосе СИ-ЈЗ (у сегменту ИСИ-ЈЈЗ) и главе гр. 54d (азимут 84°), близу осе И-З,

односно у простору истока, као и оријентација индивидуе у гр. 69 (азимут 284°), на западу (сегмент ЗСЗ-ИЈИ). Глава индивидуе ж. пола, гр. 54d, св. 65 посвећена богињи Месеца фазе Прве Четврти, оријентације И-З, је супротног смера гр. 69, З-И.

Занимљиво је детаљније погледати оријентације тела и глава индивидуа м. пола, посвећених богу Сунца (гр. 45a+c, 45b, св. 61; гр. 54a, св. 65; гр. 69, св. XLV). Индивидуа гр. 69, главом и телом оријентисана је у правцу З-И (азимут 284° , сегмент ЗСЗ-ИЈИ); глава старије индивидуе гр. 45b, оријентисана је у правцу И-З (сегмент ИСИ-ЗЈЗ, азимут 56°), док јој је тело оријентисано Ј-С (сегмент ЈЈИ-ССЗ, азимут 155°), као и тело млађе м. индивидуе, гр. 45c (азимут 180°), чисто на оси Ј-С, и тело гр. 54a, оријентације Ј-С (азимут 180°), блиско лобањи индивидуе гр. 45a, оријентације Ј-С (сегмент ЈЈИ-ССЗ, азимут 158°). Односно, од 4 сахрањене индивидуе м. пола, 2 су (гр. 45b и гр. 69) оријентисане главама И-З/З-И: гр. 45b, И-З; гр. 69 супротног смера, З-И, док су остале две индивидуе (гр. 45a, 54a), оријентисане у правцу Ј-С, у канонском сегменту ЈЈИ-ССЗ.

Слика 45. Оријентације свет. са сахрањима, у сфери дана

Сва светилишта сфере дана, у којима је вршено ритуално сахрањивање (14 свет), без изузетка су окренута лучном страном ка истоку, и то према оба сегмента: ЈИ-И-СИ: св. 36 је на полуоси СЗ-ЈИ; св. 35, средином, док је св. XLV/XLV' према оси И, а св. 62 код осе И; у сегменту И-СИ су: св. 48, 65, 38, VI, 61, 40, 63; 4, 37, 3; св. 65, 61.

У оквиру појасева кретања Сунца има 11 светилишта а ван појасева, три светилишта, па се уочава присуство 2 лунарна броја, 11 и 14 ($11+3=14$); $14д*2=28д$ обрачунског месеца дана сидеричке рев. Месеца, односног на целу сферу дана, као и број 11 (недостајућих дана у Сунчевој години, синодичке рев. Месеца, рачунајући у дан и сат: $29д$ и $12ч*12м=354д$ (-11д)) односног на појасеве кретања бога Сунца. У њима је ритуално сахрањено 30 индивидуа: 16 но-

ворођенчади и 6 других узраста (у оквиру појасева кретања), што даје такође лунарни број 22 ($16+6=22$), односан на 3 фазе раста Месеца (Младина, Прва четврт и Уштап), којима се прикључује 8 одраслих индивидуа, из светилишта ван појасева кретања Сунца, када се добија укупни број 30 ($22+8=30$), чисто соларни број (месеца дана), изражен у данима (без сати), којим се обрачунава годишњи Сунчев обрачунаски календар: $30д \cdot 12м = 360д(-5)$, до краја године, што се односи на полусферу дана.

Када се ритуалне жртве посматрају не по месту сахране, већ по узрасту, има се следећа слика: 16 новорођенчади, сахрањено у оквиру појасева, и 14 одраслих (6 у појасевима + 8 ван појасева), такође су обележени лунарним бројевима: $16 \cdot 3$ фазе = 48, $48 \cdot 7 = 336д$ сидеричке рев. месеца, рачунате на: $28д \cdot 12м = 336д$ (-29д) у Сунчевој години; $14 \cdot 2 = 28$, $28д \cdot 12м = 336д$, што је исто са претходним. Укупан број ритуално сахрањених је соларни: $16+14=30$, $30д \cdot 12м = 360д$. При овоме, бројчани низ сахрана у светилиштима, даје лунарни број 14 ($1+2+5+6=14$), којим се и у целини указује на лунарни карактер култа и принесених жртава.

Присуство или одсуство симбола светлости и ватре у огњиштима, такође показује односност одређеном божанству, и његовом статусу у датом теофаном догађају. Од 7 светилишта са симболима светлости у сфери дана, 5 су са ритуалним сахранама (св. 4,62,40,VI,48), која су сва у оквиру појасева кретања, док их 9 св. нема. Наведених 5 свет. (св. 4,48,40,VI,62) има укупно 17 ($11+1+1+1+3=17$) симбола светлости, што би био недостајући број дана у години синодичке рев. Месеца, рачунате у данима: $29д \cdot 12м = 348д$ (-17д), којим је обележено св. 4, али у астрономском обрачуна, у дан и сат (од 354д). Број сахрана у наведеним светилиштима је 13 ($6+2+2+1+2=13$). Ватру у огњишту и ритуалне сахране имало је 9 свет. (св. 3,36,62,40,38,37,48,4;св.61), 8 у оквиру појасева, и једно светилиште ван појасева; у њима је регистровано 20 ($1+2+2+2+1+2+2+6+2=20$) сахрана, уз присуство Сунчевог божанства: $20 \cdot 2 = 40$, $40 \cdot 9 = 360д$.

На синодичку рев. Месеца, од 354д у години (са -11д до краја године), указује и број жртвеника и објеката култа у светилиштима са људским сахранама. Жртвеника, обележених уметничком интервенцијом има 8 ($7+1=8$): у оквиру појасева кретања 7 (св. 3,35,62,40,37,4), а ван појасева 1 свет. (св. 61); аниконичних жртвеника је 3 ($2+1=3$); у појасевима 2 (св. 36,38) а ван појасева 1 (св.65), док је без жртвеника 4 свет. (св. 63,VI,48;XLV). Укупан број жртвеника је 11 ($8+3=11$), што указује на функције жртвеника и жртава посвећених синодичкој рев. Месеца, рачунаој у дан и сат: $29д$ и $12ч \cdot 12м = 354д$ (-11д), до краја Сунчеве године од 12м, односно посвећеност појави/рођењу Младога Месеца.

Објеката култа, симболички обележених, има у оквиру појасева кретања 7 ($7+0=7$): (св. 3,62,40,38,37, 48), а их ван појасева један (св. XLV), укупно 8 ($7+1=8$); аниконичних има укупно 10 ($2+8=10$); у оквиру појасева 2 (св. 3,36), а ван појасева 8 (св. 61,65), укупно 18, док 4 светилишта (св. 63,35,VI,4) немају објекте култа. Приметно је присуство броја 10 аниконичних објеката култа, доминирајућих у светилиштима ван појасева кретања, у простору југа, ареалу глоба и ван глоба; у Јужној Месечевој палати (св. 65), 5 објеката култа; у светилишту посвећеном богу Сунца: Јужни Сунчев Обрт (св. 61) 3 објекта култа. Укупан број објеката култа, у светилиштима са сахранама, је 18 ($8+10=18$), што је број Saros циклуса, односно Покривање/Помрачење, Сунца/Месеца, појава астрономски везана за Младину. Присутни бројеви објеката култа (18) и

жртвеника (11), указују на исто; синодичку рев. Месеца, рачунату обрачунски на дан: $18+11=29$ д; $29\text{д}\cdot 12\text{м}=348\text{д}$. као најзначајнији Месечев празник у сфери дана, вероватно и сукцесивно слављен, у оквиру годишњих и вишегодишњих ритуала.

Број жртвених столова у светилиштима са сахранама је следећи: у 7 свет. (св. 3,36,35,62,38,37,48), у оквиру појасева кретања, има 20 жртвених столова ($2+5+3+2+1+6+1=20$), а ван појасева и глоба их има 10 (у св. 65), укупно 30 ($20+10=30$) жртвених столова. Тако је 8 ($7+1=8$) светилишта сфере дана намењено присуству бога Сунца, у чијим се светилиштима ритуали и обављају, обзиром да бројем жртвених столова износе соларни број дана у једном Месецу (30д).

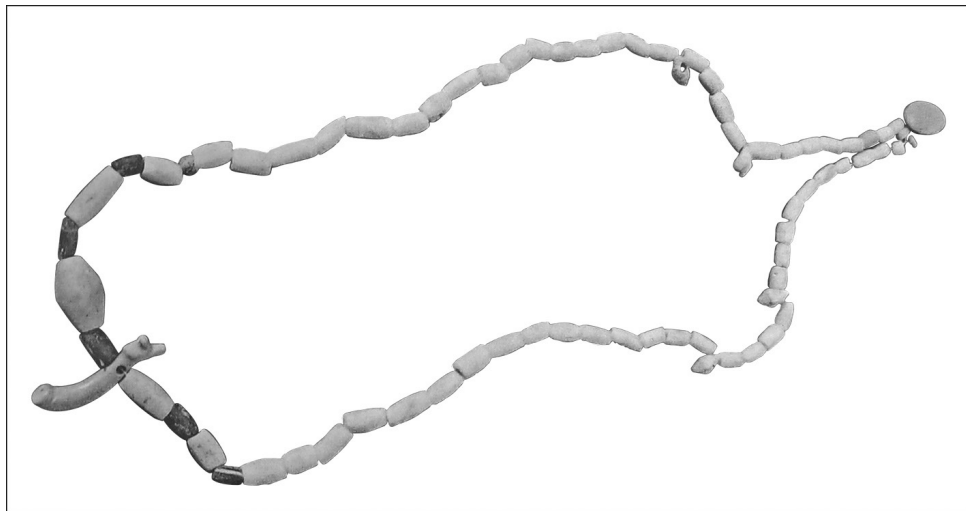
Описана интерпретирана археолошка грађа, на задату тему ритуалних сахрана људи у светилиштима Л. Вира, са становишта аутора чланка, може се, у рекапитулацији, сагледати са становишта календарометрије, обзиром да је присуство календара у било којем виду симболичке артикулације, поуздани сигнум односан божанству, у овоме случају божанствима Сунца и Месеца.

Од 27 светилишта у сфери дана, у 14 светилишта се ритуалним сахранама одојчади (16 гробова) и 14 одраслих, укупно 30 ($16+14=30$), обележавају празници привидног годишњег кретања бога Сунца: пролећна равнодневица (св. 3); летња дугодневица (св. 63,36,35); зимска краткодневица (св. 62), Годишња путања Сунца (св. 40,VI, 38,37), од најниже тачке на куполи неба до највише. Месечни циклус Месечевих фаза: сидеричке (св. 48) и синодичке рев. Месеца (св. 4), као и три растуће Месечеве фазе од 22д ($16\text{ одојчади}+6\text{ одраслих}=22$), у простору видљивог/појасева кретања оба небеска тела, са 11 светилишта. Сви наведени бројеви су календарометријски, при чему бројеви: 11, 14,16,22 износе лунарне календаре: 11д = синодичке рев. од 354 д у години, са -11 д до краја године; 14=половина месеца дана сидеричке рев. Месеца, рачунате обрачунски на 28д; 16 износи такође сидеричку рев. Месеца од 336д у години: $16\cdot 3=48$, $48\cdot 7=336$ д, што даје и $28\text{д}\cdot 12\text{м}=336\text{д}(-29\text{д})$; број 22 обележава крај трију растућих фаза Месеца и почетак опадања/фаза Последње четврти. Примећује се акцентовање синодичке рев. Месеца (св. 4) у астрономском опсегу од 354д (-11д) у години, како бројем светилишта у појасу кретања (11свет.), тако и опремом ентеријера (св. 4). Соларни број, 30 сахрана у сфери дана, износи 30 обрачунских Сунчевих дана у месецу, а 360 дана у години ($30\text{д}\cdot 12\text{м}=360\text{д}-5$).

Опрема светилишта симболичким елементима, односних на култ двају божанстава, рачунајући и број ритуалних сахрана, износи на видело такође бројеве календарометријске природе. Тако има 5 св. са симболима светлости, а 9 свет. са ватром, који дају број 14; жртвеника има 11, а објеката култа 18, заједно дају број 29; жртвених столова има 30. Лунарне календаре износе бројеви: 11,14,29, опет акцентујући синодичку рев. Месеца (11,29) рачунату на дан и сат: 29д и $12\text{ч}\cdot 12\text{м}=354\text{д}(-11\text{д})$ или на дан: $29\text{д}\cdot 12\text{м}=348\text{д}(-17\text{д})$, односно рођење Младога Месеца, док број 30 (жртвених столова), са 30 ритуалних сахрана, износи соларни број $60:30\cdot 12=360$, односно $60\cdot 6=360$ дана.

Бројне и разнородне животињске врсте, евидентирани су у оквиру светилишта на Л. Виру, али је прикупљање и евиденција остеолошких налаза била усмерена на присуство: врста, њихову заступљеност, степен доместикације итд., посматрани су статистичким параметрима, а потом од стране млађих ау-

тора: према утилитарној намени, техничко-технолошким поступцима, према дистрибуцији и ресурсима, која се овим радом не разматрају (Срејовић, Д.: 1969, 224-228; Димитријевић, В.: 2005, 117-130). У грубим цртама, евидентира се присуство атрибутивних животиња (сисара): јелена, јелена са срном, у значењу симболичких атрибута еманације светлости и топлоте бога Сунца, а домаћи пас, дивља свиња и дивље говече, по аналогијама: плодности, облика рогова и очњака, атрибута богиње Месеца. И поред наведених ограничења, уочено је да су бројнији и упечатљивији остеолошки налази, евидентирани у оним светилиштима, у којима је вршено ритуално сахрањивање; од 14 светилишта, налазимо евидентиране животињске кости у 9 свет.: домаћег пса, који је једини био припитомљен, налазимо у три свет. (св. 62,35,48); јелена у 5 (св. 40,35,48;61,65), а јелена са срном у два свет. (св. 40,35); дивље говече налазимо у два свет. (св. 40,38), а дивљу свињу, такође у 2 свет (св. 40,35). Занимљиво је запажање аналитичара, да се пас налази у таквим целинама и броју, да је највероватније гајен као жртвена животиња (а не за исхрану или одбрану), као што је и принос јеленске главе са роговима, или само рогова (св. 61,48,65), такође аналогно-симболичко-жртвеног карактера (Вöкopyi, S.: 1969, 228). Животињске кости, нађене у комадима, могле су бити приношене такође симболички-жртвено, или су део ритуалне жртвене гозбе вршене након ритуалног чина жртвовања. Жртвени контекст јелена, соларне атрибутивне животиње, и говечета као лунарног атрибута, описани су при сахрањивањима у св. 61,65,21, док се жртвена посвећеност пса богињи Месеца, идентификује на ритуалној огрлици Оставе бр. 1, са Л. Вира, која припада неолитском хоризонту (Л.В. IIIb) (Срејовић, Д.: 1969, 173, сл. XXIV).

Слика 46. Огрлица Сунца и Месеца, остава 1, фаза ЛВ III

Нађена је, очувана у фино рађеној керамичкој посуди украшеној са спољне стране, као и остале две Оставе, од четири: бр. 2, са 4 минијатурне ритуалне секире-длета; бр. 3, са 52 кремена одбитка-сечива и бр. 4, са четири кремена нуклеуса. Све Оставе су и календарометријски детерминисане: Остава бр. 3,

лунарног је одређења: $52 \text{ сечива} \cdot 7 = 364$, што је исто као и: $28\text{д} \cdot 13\text{м} = 364\text{д}$ -1 дан у години, сидеричке рев. Месеца; Остава бр. 2, са 4 бледо зелене секире-длета, је лунарног карактера (336д), а Остава бр.1, са огрлицом, која је привесцима наглашено лунарно окарактерисана, може се назвати Сунчевом и Месечевом огрлицом.

Према избору материјала: палигорскиту, шкољкама спондилуса, пужеви-ма и кости; елементарним симболичким облицима, структуром и бојом (бела, тамно плава и сива боја светлости дана и ноћи); динамиком (величина-раста истих облика перли заобљеног цилиндра), и једноставношћу атрибутивне симболике коштаних привезака: диск небеског тела Месеца у фази Уштапа и привезак облику пса, фалусоидног тела, обличја Месечевог српа и пужеви), све савршено технички изведено, реализује уметничко дело високог ранга, намењеног највишем, свештеном статусу жене.

Огрлица је састављена од 76 елемената: 63 ($62+1=63$) белих перли; 5 плавих+2 сиве, дају број 7, укупно 70 перли; привезака је 6 (2 коштана и 4 пужа), у збиру са перлама дају број 76 ($70+6=76$).

Група од 19 елемената гради засебну целину: 6 већих белих перли и 5 плавих дају број 11 ($6+5=11$) а са две 2 сиве боје број 13 ($11+2=13$); додају се привесци: 2 коштана и 4 пужа дају број 6, који са 13 перли броје 19 ($13+6=19$).

Када се од броја 76 перли и привезака одузме 19 елемената, добија се број 57 ($76-19=57$), број састављен од $30+27=57$; када се од броја 70 перли, одузме 11 перли добија се број 59, збир бројева $30+29=59$. Поступак добијања бројева 59 и 57 може бити и другачији, у оквиру броја само перли, без привезака: $70-11=59$; $70-13=57$.

Изведена два броја 59 и 57 су кључеви за разрешење календарске означености огрлице, и њене односности божанствима Сунца и Месеца, носећи у себи соларни (30) и лунарне бројеве (29,27).

Лунарни број: $59 \cdot 6$ привезака даје број 354, што је број дана у години синодичке рев. Месеца, у дан и сат: 29д и $12\text{ч} \cdot 12\text{м} = 354\text{д}$ (-11д). Збир бројева $59+57=116$, $116 \cdot 3=348$, што је број дана у години исте синодичке рев. Месеца, рачунате у дан: $29\text{д} \cdot 12\text{м} = 348\text{д}$, којој до 354д недостаје 6 дана ($354-348=6$), у броју 6 лунарних привезака.

Сидеричку рев. Месеца износи број 27, рачунату у дан: $27 \cdot 12 = 324$ (-41) у години, а исту револуцију, у обрачунском опсегу, износи збир бројева: $29+27=56$, $56 \cdot 6=336$, што је исто са обрачуном: $28\text{д} \cdot 12\text{м} = 336\text{д}$ (-29).

Број 30, присутан у структури оба броја, је соларни: $30 \cdot 2=60$, $60 \cdot 6=360\text{д}$ у Сунчевој години, чије божанство је присутно и бројем свих перли (70) заједно са божанством Месеца, са којом се календарометријски хармонизује са 12,5м (350д) и 19 год. Метоновог циклуса. Бројеви 19 и 11, дају број 30 ($19+11=30$), трећи, соларни календар присутан на огрлици уз колористичне атрибутивне и симболичке елементе перли/ огрлице.

Изведеном анализом је показана атрибутивна припадност пса богињи Месеца, и у тако далекој праисторији, као и употреба накита и миленијумима касније, само у репрезентативно-статусне/ религијске сврхе. Да се рачунало и са обрачуном од 13м, говори постојање броја 13 (у посматраној групи од 19 елемената): $28\text{д} \cdot 13\text{м} = 364\text{д}$ (-1), у виду биконичне беле перле.

Налази три огрлице рађене од кречњака, нађене у гробовима: 54е (описано у тексту, у св. 65), гр. 46 и гр. 87 (гробови ван светилишта), скромне уметничке реализације, имале су функцију нумеричких календара, које су, према потоњим аналогијама могли имати само припадници повлашћене класе. Мала огрлица из гр. 54е (кат.117) са 93 перле, представља збир обрачуна више лунарних календара и њихов однос са соларним; Велика огрлица из гр. 46 (кат.116), са 91 перлом, односна је на сидеричку рев. Месеца, од 364д ($28д*13м=364д$) (-1), односно: $91*4=364д$, и Огрлица са великом перлом из гр. 87 (кат.118), са 72 перле, односи се на соларни, обрачунаски број дана у години: $72*5=360д$ (-5д). Значајно је приметити, да огрлице са лунарним календарима налазимо у гробовима женског пола, а огрлице са соларним, налазимо у гробовима индивидуа мушког пола (Бабовић, Љ.: 2024, 736-748, 749-780).

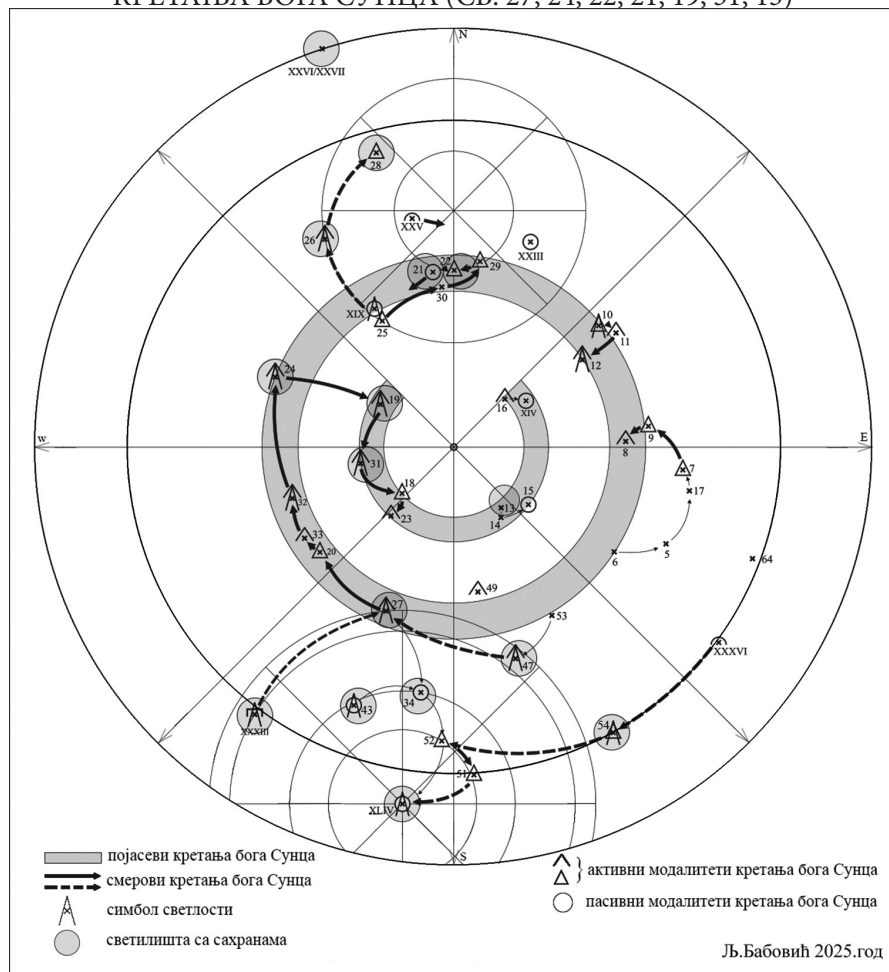
ГИЛГАМЕШ

Те ријечи Гилгамеша, сина,
 Болно је слушала краљица, Нинсун
 Отиђе Нинсун у одаје своје,
 Окупа тијело мирисном травом,
 Одјену одјећу, достојну тијела,
 Стави си ђердан, достојан груди –
 Појасом опасана, тијаром овјенчана,
 Чистом водом пошкропи земљу,
 Стубам' се успне, на кров се попне,
 Када се попне, пред Шамашом запали тамјан,
 Принесе жртву, и пред Шамашом подигне руке:
 "Зашто ми сина Гилгамеша даде,
 И њему у груди немирно срце стави?
 Ти га дотакну сад,и он ће кренут
 На далеки пут, камо је Хумбаба –
 У непознат бој он иде се борит',
 На непознат пут спрема се кренут',
 Док је на путу и назад не дође,
 Док се не домогне кедрове шуме,
 Док не погуби страшног Хумбабу
 И свако што постоји зло, што мрзиш га ти, из
 свијета не изгна он –
 У дан кад њему знамење дадеш ти,
 Нек', не плашећ' се тебе, Аја-невеста спомене
 тебе,
 Да га препоручиш стражарим' ноћи,
 У вечерњи час, када на спокој одлазиш ти !

Сумерско-акадски еп О Гилгамешу, табла III
 (око 2300/2100.год п.н.е.)

МИТСКИ ЖИВОТ И ЖИВОТ У МИТУ; БЕЗ ВЕЛА СВЕЛОСТИ И ГРАНИЦЕ ДАНА И НОЋИ

ПОЛУСФЕРА НОЋИ; САХРАНЕ У СВЕТИЛИШТИМА ПОЈАСЕВА
КРЕТАЊА БОГА СУНЦА (СВ. 27, 24, 22, 21, 19, 31, 13)

Слика 47. План свет. сфере ноћи, са означеним свет. сахрајанама

Небеска сфера ноћи, са својих 45 светиљшта, размештених на све 4 света, има 16 свет. са сахрајанама, у просторима само три стране света: 3 = три св. (св. 24, 19, 31); C = 5 св. (св. 22, 21; 26, 28, XXVI/XXVII); J=8 св. (св. 13, 27; 47, 54, XLIV, 34, 43, XXXIII), односно, страна истока је искључена у овој небеској сфери, као простор приношења људских жрава, а тиме и сахрајана, што би била чињеница довољна по себи, да се сахрајивање на Л. Виру не може разумети као насеобинска некропола, нити локалитет као људско насеље. У оквиру појасева кретања бога Сунца, светиљшта смештена у просторе: J (св. 13, 27), 3 (св. 24, 19, 31) и C (св. 22, 21), 7 светиљшта, имају 21 сахрајану: 15 новорођенчади и 6 индивидуа другог узраста.

СВ. 27/ кам.конст. XXIX, XXIX': ГРОБ 128, 129, 130, 131

Веће, добро очувано св. 27, налази се у простору Ј (сегменту Ј-Ј3), оријентације ИСИ-3ЈЗ (азимут 64°), у коме је божанство Сунца у статусу слободног корака. Означено симболима светлости, лунарним и соларним календаром, значајна је веза у кретању божанства, из слободног простора ван појасева, у простор појасева кретања. Класично опремљени ентеријер светилишта има само један жртвени сто, на СЗ углу огњишта, и налаз скиптра фалусоидног облика Скиптар са омчом (кат. 97), нађен поред огњишта (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236; Бабовић, Љ.: 2024, 720-727).

Судећи по фигурацији подне површине, са траговима (пукотинама) обриса грађевинских интервенција, имало је најмање 2 обнове пода светилишта, бивајући веће (кота 62,67м) као и 2 кам. конструкције: прва облика зарубљеног кружног исечка (кам. конст. XXIX, азимут 71°), а потом облика овоида/круга, отвореног према 3 и мало смакнутог према Ј (кам. конст. XXIX', азимут 77°), али смештену у оквиру претходне тако, да њени С рубови обухватају огњиште и јужну страну пепелишта св. 27.

ГРОБ 128 (кв. b/I; кота 62,47м; оријентација око С-Ј/Ј-С; neonatum 35-37 нед., пол женски; нд. нема; дет 274/1970)

Близу западне ивице пода св. 27, налази се оштећење у поду (дим. око 170*70 цм) које прати габарит претходног пода светилишта, ближе средини СЗ дела, констатована је мања јама (дим. 20*15 цм), неправилног облика, укопана у здравицу, у оквиру које су (на дубини око 25 цм, од нивоа пода), нађене дислоциране кости одојчета: фрагменти лобање, неколико ребара, раменица, жбица и голењача. Приближни правац пружања је Ј-С/С-Ј. Северна страна описаног оштећења се завршава лучно (дим. 17*13 цм), што је можда траг некога стуба.

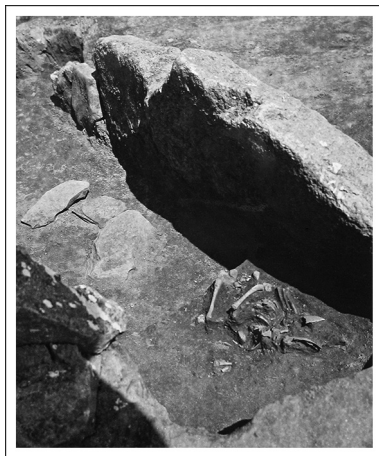
ТРОЈНИ ГРОБ 129, 130, 131 (кв. b/1; кота 62,49м; оријент. око С-Ј/И-С; neonatum 38-40 нед., пол мушки; дет. 274/1970)

У 3 делу светилишта, близу ЈЗ угла, испод пода, нађена је мања неправилна јама (око 20*15 цм), укопана у здравицу, до око 30 цм од нивоа пода. У њој су (на дубини око 23 цм) нађена сахрањена три одојчета, стављени једно на друго, у скучени простор, те се није закључило ништа о положају тела, осим приближног правца пружања сачуваних остатака (у правцу С-Ј/Ј-С).

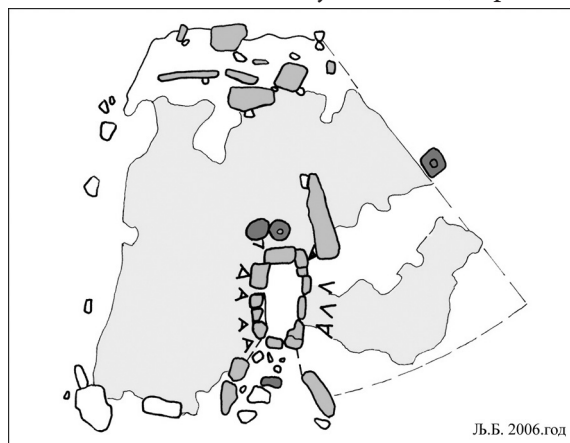
Судећи по грађевинским остацима, св. 27 је обновило и проширило подницу старијег, мањег светилишта, чији се габарит осећа и види на површини пода, ужим оштећењима, дуж 3, Ј и И крила. Следила би потом још једна обнова и проширење пода, које је такође оставила свој траг. Редослед градње кам. конструкције, прво XXIX (облика светилишта), а потом отвореног круга/овоида (кам. конст. XXIX'), указују на постојање и значај редоследа ритуалних радњи које су уследиле. Сахрањивање у св. 27 је вероватно било у 2 маха; временски примат се даје сахрани три одојчета (гр. 129-131), испод поднице св. 27, око ЈЗ угла последњег обновљеног светилишта, а могли су бити сахрањени и при градњи пода првога светилишта, налазећи се увек на одређеном месту. Сахрањивање одојчета у гр. 128 могло је бити у време најмлађе обнове поднице, али након њеног постављања (постојање пукотине у поду), највероватније при

градњи кам. конст. XXIX или можда у оквиру кам.конст. XXIX' испод њеног СЗ отвореног овоида (кота око 63,60м-64,00м).

СВ. 24: ГРОБ 100, 94, 95, 101, 102; Св. Пуног Месеца

Слика 48. Св. 24, Св. Пуног Месеца, гр. 94

Слика 48а. Основа св. 24, Св. Пуног Месеца

Значајно св. 24 се налази у простору 3 (сегмент 3-С3), азимут 160°, пода на коти 62,85м ,на позицији тачке летњег солстиција, у спољном појасу кретања бога Сунца (од Ј ка С), којим правцем и наставља, обилазећи око осе севера (св. 29,22,21), настављајући ход даље до крајње тачке простора севера (св. XXVI/XXVII). Повратно кретање бога Сунца (правца С-Ј), унутрашњим појасом кретања (од св. 19), подразумева и двозначне ритуалне активности у оквиру св. 24. Његов ентеријер карактеришу трагови више ритуала; веће правилно оштећење у поду, средином СИ крила као и оштећења на самоме источном луку северног крила. Огњиште са траговима интензивног горења има симболе светлости на све три стране, који га карактеришу соларним, а пепелиште у статусу слободног корачања божанства Сунца. Уз СЗ угао огњишта налази се издужени жртвени

сто, са чије Ј стране (уз 3 страну огњишта) стоји мањи овални жртвеник (кат. 82) а јужније од њега (на ЈЗ углу огњишта), објекат култа, Госпа од Бољетинске реке (кат.5), док се у средини пепелишта налази елипсоидна мања аниконична скулптура (са кат. 82). Са спољне стране ивице пода С крила (уз оштећење у поду), налази се већа ромбична плоча са кружном удубином на средини (база носача) (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236; Бабовић, Љ.: 2024, 720-727, 749-780).

Св. 24 карактерише постојање рова/гробне раке, на 3 страни светилишта, која повезује просторе Ј-С/С-Ј праволинијски, чији су дужни зидови (И и 3), прекривени низом већих и виших камених, угаоних плоча (12), насатично постављених (дим.30-60*10-20 цм-20*45-15 цм), обележавајући трајно И и 3 страну сакралног простора за жртвовање. Средином рова налази се у низу слој мањег камења разноврсног облика, са земљом. *In situ*, неке камене плоче су нађене у примарном - вертикалном положају а неке нагнуте, или паднуте. У оквиру тако обележене гробнице, вршено је сахрањивање новорођенчади, а ван ње, испод пода (*infans* II). Касније, током раног неолитског периода, на поду, су сахрањени згрченци одраслих индивидуа, на десну страну (гр. 8,9; кота 63,22 м; 62,79 м), на И и 3 страни јужног крила светилишта, као и гроб 10 (кота 62,74 м), ван светилишта (на И северног крила) а у оквиру мање камене конструкције око себе, који се у овоме раду (у односу на задати оквир), не анализирају (Срејовић, Д.: 1969, 132-161). На котама вишим од 63,50 м наилази се на групе камења изнад гр.10 и ЈЗ угла светилишта, а као ретко где, региструје се и први укуп светилишта. Описано св.24 се посматра и као сакрални простор ритуала посвећеног богињи Месеца, у фази Уштапа, као Св. Пуног Месеца.

ГРОБ 100 (кв. b/IV; кота 62,54м; азимут 180°; *infans* II; 12-14 год.; пол? дет. 251; нд. 695/1970)

У СЗ крилу св. 24, СИ од жртвеног стола, на дубини око 26 цм испод пода (без раке), нађени су остаци парцијално сахрањене индивидуе детета, положене на здравицу и стену. Према сачуваним остацима (кости ногу, пршљенови, део шаке) ради се о испруженом ставу индивидуе оријентисане Ј-С (азимут 180°), која на С страни има насатично постављену плочасту, камену белегу.

ГРОБ 94 (кв. b/IV; кота 62,66м; азимут 160°; *neonatum*; 38-40 нед.; пол мушки; дет. 251; нд. 687/1970, сл. 48)

На 3 ивици св. 24, у ЈЗ углу, каменим плочама обележене раке/рова, уз високу камену плочу (на И страни рова), са њене 3 стране (у рову), укопана је у здравицу овална јама (дим. 30*23*27 цм), у којој је сахрањено одојче. Доста оштећене кости дозвољавају закључак, да се ради о сахрани целог тела, положеног на леви бок, мало савијених удова, оријентације ЈЈИ-ССЗ (азимут 160°).

ГРОБ 95 (кв. b/IV; кота 62,70м; азимут нема; *neonatum*; 38-40 нед.; пол женски; дет. 251; нд. 687/1970)

У близини СЗ угла, каменим плочама обложене гробнице/рова (на 3 страни св. 24), уз унутрашњу, 3 страну каменом означене раке, без констатовања укопа, на дубини око 23 цм, нађени су остаци дугих костију удова и фрагменти других делова тела одојчета, чији се положај није могао одредити.

ГРОБ 101 (кв. б/IV; кота 62,54м; азимут 331°; neonatum; 38-40 нед.; пол ?; дет. 251; нд. 687,695/1970)

Око средине каменом обележене раке/рова св.24, унутар њега, уз камену плочу на И страни, нађене су слабо очуване кости целог одојчета, положене на дубини од око 39 цм, на стену и здравицу. Полусавијених удова, положено је на десни бок, оријентације ССЗ-ЈЈИ (азимут 331°).

ГРОБ 102 (кв. б/IV; кота 62,60м; азимут 125°; neonatum; 38-40 нед.; пол женски; дет. 251; нд. 687,695/ 1970)

У СЗ углу рова/раке, на 3 страни раке, испод 2 мања камена, на дубини око 33 цм од нивоа пода св. 24, положено у здравицу, нађено је сахрањено цело одојче. Стављено на леви бок, благо савијених удова, оријентације ИЈИ-ЗСЗ (азимут 125°), блиско је полуоси ЈИ-СЗ, и атетично са одојчетом гр. 94.

Изнете чињенице анализа положаја и функција св. 24, омогућавају и интерпретацију ритуалних сахрана, у оквирима симболичких аналогја. Примат се даје парцијалној сахрани одраслијег детета (гр. 100), испод пода светилишта (неодређеног пола), оријентисаног тачно као и оса Ј-С (180°) односно у правцу кретања бога Сунца спољним појасом, у коме се налази св. 24, на позицији летње солстицијалне тачке. Наведена жртвена сахрана учињена је током завршног дела изградње (наношења поднице). Камена белега испод ногу ритуално сахрањене индивиде гр. 100, вероватно је била видљива на нивоу поднице светилишта.

Након завршетка градње св. 24, прокопавањем поднице на 3 страни светилишта, градњом рова/гробне раке, правац Ј-С/С-Ј (азимут 160°), а св. 24 (азимут 66°), значи под углом од 94°, односно у међусобном односу под правим углом, вршено је ритуално сахрањивање одојчади, оба пола, унутар рова, уз И и З страну (гр. 95,102), каменим плочама означене стране. На И страни су одојчад мушког пола (гр. 94; гр. 101?) а 3 страни - женског (гр. 102,95); згрченци на И страни су положени на десни бок (гр. 94,101) а 3 страни – леви бок (гр. 102,95?). Занимљиво је да су згрченци на И страни (гр. 94,101), супротног смера, а да на жалост анализа која се изводи мора бити под претпоставком, због недостајућих антрополошких података. Ако је одојче гр. 101 било мушког пола, а одојче гр. 95-леви згрченац женског пола, има се симетричност по: положају и смеру на ЈЗ и СЗ страни гробне раке и различитост пола и положаја жртвоване одојчади; мушке на истоку а женске на западу; мисли се изласка бога Сунца на истоку а видљивост богиње Месеца (у фази Уштапа у сфери ноћи), на западу. Индикативно је сахрањивање пет индивидуа као и у св. 65 и св. XXVI/XXVII, посвећених такође божанству Месеца.

СВ. 22, 21/ кам.конст. XXI

У простору С (сегмент С-СЗ), залазећи са св. 29 у сегмент С-СИ а у оквиру појасева кретања бога Сунца у успостављању осе севера и окрета око ње, реализована је најдужа сукцесија светилишта св. 25,30,30',29,22,21, при чему правац кретања Ј-С, реализацијом окрета у св. 29, бива правца С-Ј, када се св. 22 позицијом поклапа са осом С, а св. 21, прво светилиште после осе С. у новоуспостављеном кретању божанства. Прати се привид окрета код тачке летњег солстиција и постављање функционалних светилишта у дубини простора

севера (ван појасева кретања), у слободном простору севера (св. 26,28,XXVI/XXVII), а потом и југа (св. 47,54,XLIV,34,43,XXXIII). Сукцесија након окрета (св. 29, окарактерисано статусом кретања везаним кораком, повратног правца), реализује се смицање светилишта до огњишта, са планским оштећењима у поду, при чему је св. 22 у статусу седења божанства, а св. 21 у статусу латентног мировања (без пепелишта). Након ритуалне сахране (у гр. 7, 7а), саграђена је кам. конст. XXI, која обухвата формом, зарубљеног исечка круга, св. 22,21 у један сакрални простор (азимута^{74°}, коте око 60,50м - 60,80м), делимично отворене на С страни (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236).

СВ. 22/кам.конст. XXI: ГРОБ 119,120,121

Веће св. 22, налази се у простору С, на оси С (кота 59,73м; азимут 73°), прекривајући у сукцесији 3 простор св. 29, као што је његов 3 део прекривен са св. 21. Стандардне опреме (али без симбола светлости и жртвених столова), има: на 3 страни огњишта Аниконични жртвеник (кат. 87); у пепелишту фалусоидну Аниконичну скулптуру (кат. 51), уз С страну огњишта скулптуру /стелу Вилењак (кат. 23), а СИ од ње Велики скиптар (кат. 93). Средином јужног крила (у висини огњишта) нађена је глава одраслог јелена са лепим и великим роговима (јелен б, везан за сахрану у св. 21), окренута на доле (полусферу дана) (Бабовић, Љ.: 2024, 749-780).

ГРОБ 119 (кв. В/В; кота 59,47м; азимут 161°; neonatum; 38-40 нед.; пол мушки; дет. 267; нд. 702/ 1970)

У С крилу св. 22, СЗ од огњишта, испод пода, нађено је сахрањено одојче у јами (дубине око 26 цм), делом укопаној у здравицу. Слабо очуване кости не дозвољавају детаљнији опис, осим да је положено на леђа, са благо савијеним доњим удовима, оријентисано стандардно ЈЈИ-ССЗ (161°). Гробна јама је испуњена кулутрим слојем.

ДВОЈНИ ГРОБ 120,121 (кв. В/В; кота 59,51м; азимут 155°; neonatum; 38-40;35-37 нед.; пол мушки; дет .270; нд. 705/1970, сл. 49)

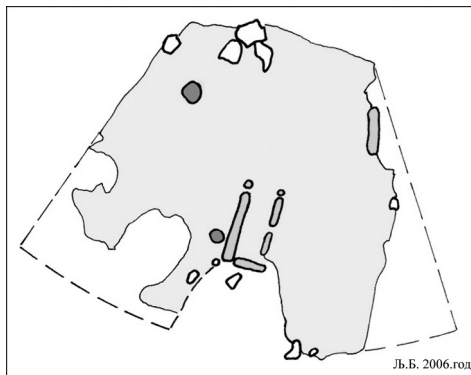

Слика 49. Св.22, двојни гр. 120, 121

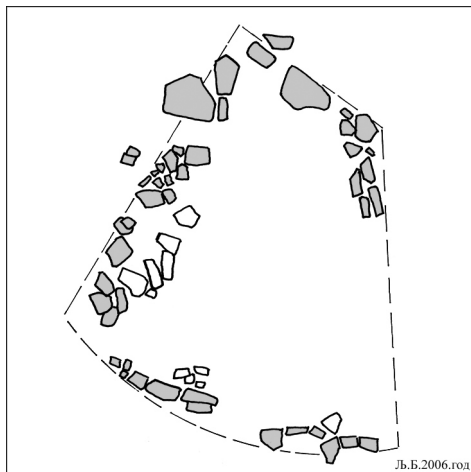
На ЈЗ углу св. 22, на дубини око 32 цм испод пода, нађена су положена једно на друго (смакнути за главу), два одојчета. Целе индивидуе положене су на леђа, са благо повијеним ногама, кртих, слабо очуваних костију, оријентисане канонски у правцу ЈЈИ-ССЗ (155°).

Сахране у св. 22 су одређене ритуално избором: узраста, пола, места и броја сахрана, елементима митске дескрипције разлога и правца кретања божанства Сунца, од тренутка успостављања вертикале С-Ј (св. 22 је на оси С). Обе сахране извршене су током изградње светилишта, пре наношења поднице, износећи чином ритуалне жртве новорођенчади (на описани начин) тројну функцију описаног светилишта.

СВ.21/кам конст.XXI: ГРОБ 7,7а; Св. Северни Сунчев Обрт

Слика 50. Основа св. 21, Св. Северни Сунчев Обрт

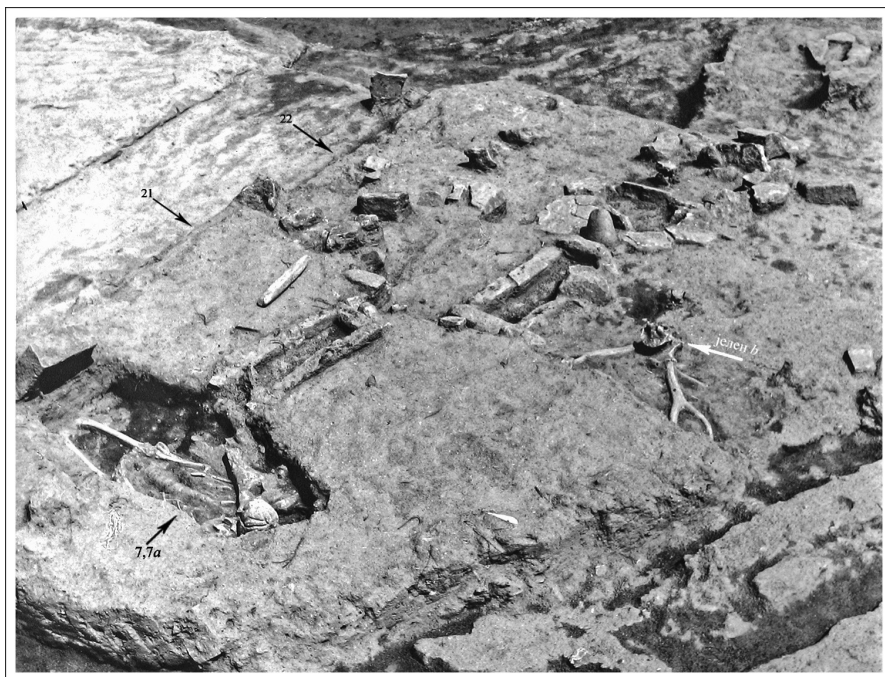
Слика 51. Кам.кон. XXI, над св. 21, Св. Северни Сунчев Обрт

У сукцесији светилишта, којима се у оквиру појасева кретања бога Сунца реализује окрет божанства око осе севера и даље његово кретање, у привиду окрета (у време летњег солстиција) и повратног смера кретања (С-Ј), уз показано знање о привидном кретању Сунца, у св. 21, ритуалним чином, у свима

елементима симболичке сахране реализује се описани теофани догађај, у ноћи дана, када Сунце досегне највишу тачку на небу и највећу моћ у снази.

Мање св. 21, последње у низу сукцесија око осе севера, карактерише непостојање пепелишта/статус латентног мировања бога Сунца и не постојање западне стране на огњишту (отвореност према западу) а немање жртвених столова што карактерише и друга светилишта у овој сукцесији. Већим оштећењима поднице и кам. конст. XXI (кота 60,50- 60,75 м; азимут 74°), интимно се повезују два светилишта (св. 22,21) у једно, након чина ритуалне сахране у св. 21. Св. 21 се налази у простору С (сегмент С-С3, уз осу С; кота пода на 59,98м; азимут 78°), имајући око средње јужне (спољне) стране огњишта симболички објекат култа Водена Буба (кат. 25) (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236; Бабовић, Љ.: 2024, 749-780).

ДВОЈНИ ГРОБ 7,7а (кв. В/В; кота гр. 7= 59,83 м; гр. 7а= 59,98 м; азимут гр. 7=157°; гр. 7а=240°; гр. 7 =пол мушки, 54-60 год. (maturus II); гр. 7а = пол мушки, 40-х год. (maturus I); опрема: глава јелена а, са роговима у форми лире, кота 60,00м; азимут 157°; глава јелена б, са великим развијеним роговима: кота 59,75м; азимут 250°; чело говечета, кота 60,00м; азимут 302°; дет. 43,53; нд. 189/1967, сл.52-57)

Слика 52. Св. 21, *Северни Сунчев Обрт*; сукцесија св.29,22,21 око осе севера, са гр.7,7а, главом јелена *б* и опремом, са ЈЗ

У западном крилу С дела св. 21, повезујући Ј и С стране светилишта, ископана је рака/ров, облика цилиндричног левка (као и код св. 34), са ужим, кратким делом на Ј страни (дим. око 200*40; 100/80*30 цм; дубине око 25/30

цм, кота 60,00м; азимут 157°), у коју је положена старија индивидуа, мушког пола, гр. 7 (54-60 год) и глава млађе мушке индивидуе, гр. 7а (40-х год), са пратећом опремом: чеони део лица главе дивљег говечета; глава младога јелена са роговима у облику лире- јелен а, лица окренутог на горе, уз гр.7, и глава јелена са раскошним роговима-јелен б, у ЈИ делу јужног крила св. 22, чија је глава окренута на доле.

Слика 53. Св. 21, Северни Сунчев Обрт; двојни гроб 7,7а, са опремом:
Амблем богиње Месеца и глава јелена а, са ЈЗ

Добро очувано тело старијег мушкарца (гр. 7), положено у опруженом ставу, оријентације као и гробна рака, у правцу ЈЈИ-ССЗ (азимут 157°), костију у нормалном анатомском следу, али без костију лица и горње вилице (maxillae) на глави, благо нагнутој ка левом рамену (према СЗ), са погледом према СЗ. Руке опружене уз тело, скупљене су шакама на доњем трбуху; ноге такође опружене, стопалима окренутим према истоку, са већим парашком јелена уз десно стопало. На његово лево раме (са ЈЗ стране), стављена је лобања млађе индивидуе мушког пола (гр. 7 а) у веома блиском међусобном контакту, тако, да се лобања гр. 7а, чеоним и теменим делом ослања на надочни лук и доњу вилицу са зубима, индивидуа у гр. 7. Глава индивидуе гр. 7а је без костију доње вилице (mandibula), оријентисана у правцу ЈЗ-ИСИ (азимут 240°), погледа према ЈЗ, а сахрањена је тако, да зубима горње вилице залази у ниво поднице св. 22 (кота 59,73м).

Преко десног рамена и дела надлактице индивидуе гр. 7 (са његове ЈИ стране), прислоњена је уметничком интервенцијом обликована, чеона кост bovida (дивљег говечета), ослоњена једном, десном страном на десно раме гр. 7, а другом, левом (са дужим парашком рога), на дужи, већи плочасти камен постављен паралелно и у висини десне руке индивидуе гр. 7, оријентисана у пра-

вцу ЗСЗ-ИЈИ (азимут 302° , кота 60,00м), која се разуме и посматра као Амблем богиње Месеца. Источноје од Амблема, залазећи испод нивоа огњишта св. 21, напоредо Амблему богиње Месеца, на нивоу скелета гр. 7 (кота 60,00м, азимут 157°), исте оријентације и смера са гр. 7, налази се глава јелена са великим, лепим попут лире лучних рогова, без парожака, која је окренута лицем на горе (јелен а). Источно од описане групе, на нивоу пода св. 22 (кота 59,73м), по средини јужног крила (у висини огњишта), налазила се глава јелена, са великим, раскошним роговима, окренута лицем ка земљи (јелен б, кота 59,75м; азимут 250°).

Слика 54. Св. 21, Северни Сунчев Обрт; детаљ сахране двојног гроба 7,7а са Амблемом богиње Месеца и главом јелена а, са С

Са С и Ј стране сахрањене групе стављено је камење, без реда, а потом све затрпано културним слојем, до нивоа пода, св. 21. На томе нивоу (59,98м/60,00м), поставља се са Ј стране главе гр. 7 Купаста скулптура (кат. 30), стављена на камену плочу а испод ногу сахрањене особе, на С страни гробне раке, а на рубу пода св. 21, висока, вертикална, добро видљива правилна правоугаона плоча (дим. $40 \times 30 \times 17$ цм), белега гроба са С стране.

У одређено време, сходно нужностима и времену култа, св. 21, 22 се затрпавају културним слојем, у форми зарубљеног кружног исечка (кам. конст. ХХI), на много вишем нивоу од примарног (кота око 60,50-60,75м), азимута 74° , за неколико степени различитог од св. 21, 22. Континуирани камени ободни прстен, са И, З и Ј и делимично С стране (мисли се отворен према северу), штитио је земљану сакралну форму зарубљеног врха од разливања.

КОМЕНТАР

Слика 55. Св. 21/XXI, *Северни Сунчев Обрт*; св. 21 и 22, са гр. 7,7а и кам. кон. XXI која их обухвата, са ЈИ

Енигматична, вишезначна, сликовита и у трагању за значењима иницијална ситуација, која се ритуално одвијала у простору севера, при привиду окрета око осе С (св. 22,21), у оквиру појасева законитог кретања бога Сунца, а раскршћу потоњих теофаних догађаја, могуће је прићи једино анализом описаних, уочених и документарних чињеница, што се у раду и спроводи. Најближа аналогија би била ритуална сахрана у Св. Јужни Сунчев Обрт, св. 61/ кам. конст. XXXIV, гр. 45а+с, 45b, у полусфери дана, у простору југа (око половине сегмента Ј-ЈИ, азимут 158°). Поводи, разлози и митски, теофани догађаји, као и време и место су различити, али су актери ритуала, мисли се, исти: две божанске/људске (у ритуалу) индивидуе, мушког пола: старија (гр. 7, 54-60 год.; гр. 45b, 57-61 год.) и млађа (гр. 7а, 45-х год.; гр.45а, 23-39 год.), са два јелена (при гр. 7,7а, главе са роговима; гр. 45а, 45b, глава са роговима и пар рогова). У оба случаја ради се о кретању божанства Сунца у просторе И-3/3-И и С-Ј/Ј-С, при чему се у случају св. 21, 22 (гр. 7,7а) прате теофани догађаји после тачке летњег солстиција, а при св. 61 (гр. 45b, гр. 45а), након зимског солстиција.

Судећи према описаној, затеченој ситуацији, ритуалним чином сахрана (у св. 21, 22), актуализује се кретање божанства Сунца у правцу Ј-С (ЈЈИ-ССЗ), старијом мушком индивидуом (гр. 7, азимут 157°), са јеленом а (азимут 157°), чији су рогови у форми лире, возећи са собом богињу Месеца (у симболичком виду Амблема), од простора 3-И (сегмент ЗСЗ-ИЈИ, азимут 302°). Отуда јелен (атрибут бога Сунца) има рокове у облику лире (попут рогова *bovida*), а индивидуа бога, у ритуалу (гр. 7), има доњу вилицу-симбол светлости, којим се осветљава простор.

Млађа индивидуа (гр. 7а) прави обрт (глава = небеско тело), привид окрета на небеском своду (има горњу вилицу = свод, купола неба), наставља ход од 3-И (сегмент 3Ј3 према ИСИ, азимут 240°), крећући се са јеленом b, раскошних рогова са парощима, окренутих према простору дана/истока (сегмент 3Ј3-ИСИ, азимут 250°), односно *in situ*, главе окренуте на доле, према земљи.

У св. 61, млађа мушка индивидуа (гр. 45а), са младим јеленом (глава са роговима), креће се простором од Ј према С (сегмент ЈЈИ-СС3), док старија (а не млађа индивидуа мушког пола гр. 45b), уз рогове јелена, иде супротним смером, И-3 (сегмент ИСИ-3Ј3), већ према ритуалним функцијама свакога светилишта понаособ.

Суд о годишњем или вишегодишњем ритуалном чину, при овоме теофаном догађају (летњи солстицији) је сложен; обзиром да се догађај одвија у оквиру појасева кретања бога Сунца (годишњи циклус), вероватно је и ритуални, актуализациони акт, био такође једногодишњи.

Присуство богиње Месеца, наговештава догађаје и ван појасева кретања бога Сунца (св. XXVI/ XXVII) и потврђује уочену чињеницу; да је рачунање дана (по лунарном календару) и почетак дана, вероватно падао у претходно вече. Стога, кратка дескрипција Амблема богиње Месеца налази овде своје место.

Слика 56. Св. 21, *Северни Сунчев Обрт*; детаљ сахране двојног гр. 7,7а, са Амблемом богиње Месеца и главом јелена а, у форми лире, са Ј

Савршено очувана, артифицијално интервенисана партија чеоних костију и делова лица дивљег говечета (*Bos primigenius*), са делимично одстрањеним роговима; десни рог скоро до корена, а леви мало дужи (дим око 45*45*8 цм), обликована је као антропоморфна, плохна предства складног тела женске атрибуције, са кратким, раширеним рукама и раздвојеним ногама (доњи део ногу

формирован правоугаоним исечком). На горњем делу тела (средином груди), реализована је правоугаона перфорација (око 11*10*8 цм), која омогућава, као и исечак између доњих екстремитета, фиксирање плочасто обликованог симболичког предмета, за извесну површину. Овај, минималним интервенцијама обликовани симболички предмет-амблем, представа је тела богиње Месеца, без атрибутивних детаља, са протомима горњих екстремитета, сва бела, обучена у светлост, те се и именује као Амблем богиње Месеца, који се може транспортовати и аплицирати.

Да се ради о представи богиње Месеца, говоре сви присутни симболички елементи: рогови *bovida*, узор су симболичке представе (ликовне и литерарне) богињи Месеца и њени су атрибути, присутни и на самоме Л. Виру; у контексту сахране, (гр. 89 а,б), индивидуе женског пола (30-59 год.), са дететом (око 3-5 год.), стављена је изнад њене главе, цела глава са роговима дивљег говечета, чији лукови рогова закриљују сахрањену свештеницу, а припада неолитском хоризонту, наследника културе Л. Вира (Л.В.ІІІ) (Срејовић, Д.: 1969, 161-185).

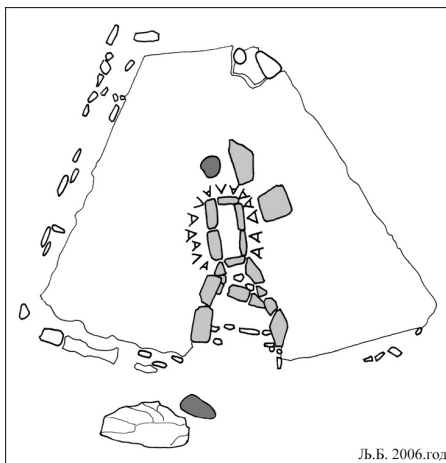
Слика 57. Гр. 86 а, б фаза ЛВ. ІІІ; гроб свештенице богиње Месеца, са главом дивљег говечета изнад главе

Аналогије по материјалу-кости, ликовности и области власти, омогућавају асоцијацију, да се ради о представи обучене-обасјане богиње светлошћу, што би могло бити виђење богиње у фазама током дана, када је њено присуство на светлом плаветнилу неба, својом прозирном белином скоро невидљиво, или вероватније, виђење богиње у фази Уштапа/Последње четврти, судећи по дужини рогова *bovida*.

СВ.19/кам.конст. XVII: ГРОБ 98, 98а, 99, 103; Св. Помрачење Месеца

Средње величине, добро очувано и складно св. 19, налази се у простору 3 (сегмент 3-С3; кота 61,38м; азимут 57°), стандардне оријентације И-СИ, на позицији светилишта после летњег окрета, када Сунце привидно мења смер кретања, сада у правцу С-Ј. Стандардног ентеријера, са два камена жртвена стола

(на СЗ и С страни огњишта), у коме је горела ватра, са симболима светлости, на све три стране, које га карактеришу лунарним и пепелишта које означава кретање бога Сунца слободним кораком. Имало је најмање једну обнову, претходног, мањег светилишта, као што је имало сачувану кам. конст. XVII, облика зарубљеног кружног исечка (кота 61,60 м - 61,70 м; азимут 70°), у коју је смештена кружна кам. конст. XVII, облика спирале, отворена на СЗ углу (пречника око 250 цм). Кам. конст. XVII гради трем светилишту са И, стране у оквиру кога је нађена стела Јелен у шуми (кат. 43) (наспрот Ј крака пепелишта), док је на западној страни огњишта, на ЈЗ углу, нађен објекат култа Чума (кат. 50), а СЗ од ње, испод пода св. 19 (уз гр. 98а), нађен је жртвеник Утега (кат. 59), реципијентом окренут ка земљи (сфери дана). На поду св. 19, средином 3 простора, формирано је веће, неправилно оштећење у поду (око 150*150*30 цм), оријентације СЈ, једно кружно на СЗ углу светилишта, а мање на ЈЗ углу, која су места сахрана, обележена мањом групационом камења (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236; Бабовић, Љ.: 2024, 720-727, 749-780).

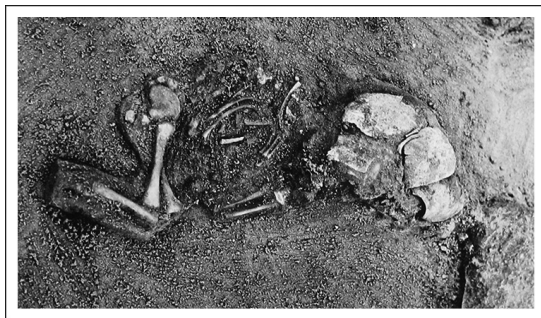

Слика 58. Основа св. 19, *Помрачења Месеца*

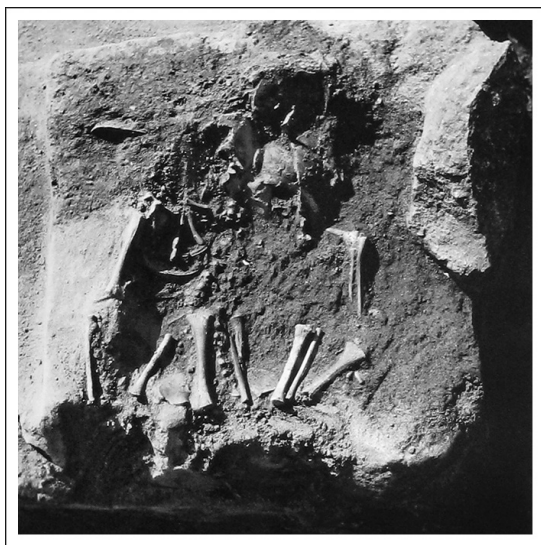

Слика 59. Кам. кон. XVII, изнад св. 19, *Помрачења Месеца*

ГРОБ 98 (кв. а/III; кота 61,13 м; азимут 308°; neonatum; 35-37 нед., пол женски; дет. 256,257; нд. 693/ 1970, сл. 60)

Слика 60. Св. 19, Помрачења Месеца, гр. 98

Слика 61. Св. 19, Помрачења Месеца, гр. 103

Уз 3 ивицу већег оштећења, у центру 3 дела, на дубини од око 19 цм од нивоа пода (кота 61,13м) нађено је, положено на здравицу, новорођенче, окренуто на леву страну, савијених ногу и руку са шакама до лица (азимут 308°). Сачувано цело, у анатомском поретку свих костију, имало је, са СЗ стране главе, већи камен (дим. 16*12*8 цм).

ГРОБ 98а (кв. а/III; кота 61,18м; азимут нема; neonatum; 35-37 нед., пол мушки; дет. 256,257; нд. 693/ 1970)

Симетрично гр. 98, у истом оштећењу у поду, мало СЗ, нађени су остаци новорођенчета (на дубини од око 20 цм од нивоа пода), положени на здравицу, у таквом стању нереди групе костију, да се не може рећи да ли се ради о парцијалном сахрањивању или сахрани целог тела. Са ЈЗ стране костију главе и екстремитета, нађен је мањи камени квадар, уз који је са његове ЈИ стране, положен жртвеник форме Утега (кат. 59), рецепијента окренутог на доле.

ГРОБ 103 (кв. а/III; кота 61,14м; азимут 180°; neonatum; 38-40 нед., пол мушки; дет. 256,257; нд. 693/ 1970 сл. 61)

На Ј3 углу св. 19, у мањој јами, на око 24 цм од нивоа пода, нађено је сахрањено добро очувано новорођенче мушког пола, оријентације Ј-С (180°). Положено на леђа, са опруженим рукама, а високо савијеним ногама, приљубљеним уз тело, тако, да је десна нога у пределу трбуха, а лева поред. На 3 страни главе налазила се насатично постављена камена плоча, део ободне кам. конст. св. 19.

ГРОБ 99 (кв. а/III; кота 61,14м; азимут нема; infans II; 12- 13 год. пол?; дет. 256,257; нд. 693/1970)

Западно од огњишта св. 19, налази се веће, неправилно оштећење у поду, које на Ј делу има објекат култа Чума, а у С делу већи камени жртвени сто, правећи невелики размак (око 60 цм), у оквиру кога је извршено парцијално сахрањивање детета (12-13год.) мушког пола, на два места. Испод жртвеног стола, на дубини од око 24 цм од нивоа пода, у правцу С-Ј, нађене су (постављене на земљу) лопатица и кључна кост, а на супротној, јужној страни, између објекта култа Чума и дводелне камене плоче уз њу (дим. 60*20 цм), нађена је поломљена раменица исте индивидуе, положена на земљу у правцу СИ-ЈЗ, на истој коти као и претходне кости (61,14м).

Судећи према контексту налаза, мисли се, да су ритуалне сахране новорођенчади и парцијална сахрана детета, у вези са обновом св. 19, али се уочавају и елементи, који указују на различите поводе ритуала, сахрана одојчади и одраслог детета. Добро очуване кам. конст. XVII (посвећена Сунцу) и XVII' (посвећена Месецу), постојање објекта култа Чуме, на Ј3 углу огњишта, а стеле Јелен у шуми (у И делу трема), јужног крила кам. конст. XVII, жртвенику Утега, окренутом према сфери дана (у СЗ делу, С крила св.19), доприносе опажању да се сакралност (тако добро очуваних простора) виšekратно обредно обележавала различитим поводима.

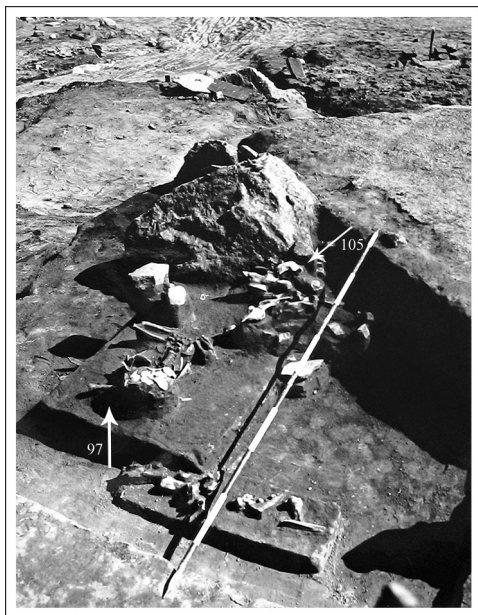
СВ.31: ГРОБ 97, 105; Св. Јесења равнодневица

Мање, али значајно св. 31, на позицији јесење равнодневице, почетак је сукцесије три светилишта (св. 31,18,23) која директно реализују путању бога Сунца, унутрашњим појасом кретања, од С-Ј, до привида окрета код зимске солстицијалне тачке. Налази се у простору 3 (сегмент 3-ЈЗ, на коти 61,90-62,05м; азимута 77°) и вероватно је било почетно светилиште Стазе богова у познијој фази (кота 65,20 м), која идући правцем С-Ј је водила ка св. 27. Оштећеног северног крила (сачуваног јужног и западног), уобичајено очуваног енетеријера са огњиштем, у коме је горела ватра, а симболима светлости окарактерисано календарометријски, лунарним; пепелиштем, слободним кретањем бога Сунца, има 2 угаона жртвена стола на Ј крилу и већу стену код ЈИ угла, чији зарављени врх стоји као жртвени сто. Са СЗ стране огњишта, средином, налази се Правоугаони жртвеник (кат. 76), а С уз њега, класични објекат култа Врач (кат. 3). Подница светилишта је имала већи број оштећења, те је данас неизвесно да ли се ради о сахранама затвореним подом, или је постојала веза (оштећењем) са горњом површином поднице. Гробови су откривени када је подница скинута. Аутор мисли, да је место ритуала увек приступачно, било да је и у скривеном виду (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236; Бабовић, Љ.: 2024, 720-727,749-780).

ГРОБ 97 (кв. а/II, кота 61,83м; азимут 225°; infans I; 1-6 год.пол ?; дет. 258; нд. 694/1970, сл. 62)

Слика 62. Св. 31, Јесења равноднев., гр. 97

Слика 63. Св. 31, Јесења равноднев., гр. 97,105

Средином јужног крила св. 31, близу каменог стола, а на културном слоју (испод пода светилишта), на коти 61,83м нађено је сахрањено дете (1-6 год.),

са свим костима у анатомском склопу. Положено на леђа, у опруженом ставу, главе нагнуте напред, са раширеним повијеним ногама у лотос положају; руке опружене уз тело, сакупљених шака на доњем делу трбуха, оријентисано је по правцу полуосе ЈЗ-СИ (азимут 225°). СЗ од њега, нађен је већи број комада животињских костију.

ГРОБ 105 (кв. а/II; кота 61,96м; азимут 316°; adultus I,II; 23-39 год.; пол женски; дет. 258; нд. 694/1970, сл. 63)

У ЈИ крилу св. 31, са СЗ стране природне стене (на коју се ослања св. 31), нађена је, положена у анатомском статусу, доња вилица жене, фертилног периода (23-39 год), испод нивоа пода светилишта (кота 61,96 м), оријентисана скоро тачно по полуоси СЗ-ЈИ (азимут 316°). Положена на културни слој, била је окружена са С,Ј,З стране разбацаним људским костима (које нису анализирале). Површина са људским костима и гр. 105, окуржени су у лучном низу каменом, неједнаке величине и раздаљине.

Сахрана целога детета у лотос положају, и парцијалне сахране: mandibulae индивидуе женског пола, уз разбацане кости исте или друге/других индивидуа, само на страни југа/југоистока, у строго дефинисаној оријентацији (225°,316°), полуоса сфера: ЈЗ-СИ, СЗ-ЈИ, такорећи под углом од 90°, свакако је чињеница која истиче статус св. 3, на позицији тачке јесење равнодневице (према нашем картирању 260° у односу на надир), скоро на половини лука између полуоса, на привиду кретања божанства Сунца ка југу. Сами чин ритуала нам је непознат, одвијао се при градњи светилишта; (постављања елемената ентеријера), у сакралном простору, где још не постоји светлосна граница између дана и ноћи.

СВ. 13: ГРОБ 116 (кв. а/I; кота 60,55м; азимут нема; neonatum; 38-40 нед.; пол женски; нд. 703; днев. 30. 09.1970)

У простору југа (сегмент Ј-ЈИ), код полуосе ЈИ, реализује се положајем и сукцесијом св. 13,14,15, лук окрета, при кретању бога Сунца, сада од Ј ка С, код тачке зимског солстиција. Св. 13, које се налази на коти 61,30 м; азимут 74°, оштећено сукцесијама градње св. 14 и 15, има сачуван јужни и западни део северног крила, са 3 делом огњишта и жртвеника (пл. 10) (Бабовић, Љ.: 2006, 113-136).

Код ЈЗ угла св.13, испод пода, на дубини од око 74 цм (кота 60,55 м), положене на културни слој, нађене су дислоциране кости новорођенчета женског пола, без могућности одређивања других података. Неуобичајена дубина налаза (70 цм од нивоа пода) и културни слој на коме леже наведена светилишта, указују на постојање неидентификованих ранијих објеката, у шта се није имао увид.

САХРАНЕ У СВЕТИЛИШТИМА ВАН ПОЈАСЕВА КРЕТАЊА БОГА СУНЦА, У АРЕАЛУ ГЛОБА, ПРОСТОРА СЕВЕРА (СВ. 26, 28) И ЈУГА (СВ. 47, 54, 43, 34)

Ван појасева видљивог, привидног кретања Сунца, у сфери ноћи се у просторима севера (сегмент С-СЗ), у оквиру ареала глоба, налазе два светилишта:

св. 26,28, док се у простору југа налазе 4 светилишта, од којих се у сегменту Ј-ЈИ налазе: св. 47,54 а у сегменту Ј-ЈЗ: св. 34,43 (сл. 5).

Амбијент простора севера карактерише се високим стенама/облацима на небу, којима је закриљено свако светилиште, међусобно недогледиво а којима се прилази са једне стране; св. 26, које је окружено са три стране (И,С,З), слободно је са Ј стране, док је св. 28, стенама заштићено са три стране Ј,З,С. Простор југа се смешта у високе пределе са монументалним грађевинама (св. XXXIII, XLIV), каква се налазе и у простору севера (св. XXVI/XXVII), пандан (по величини) светилиштима на југу.

СВ. 26/кам.конст. XX: ГРОБ 63; Св. Оса сфера

Св. 26 се налази у простору севера (сегмент С-СЗ) и специфичне је оријентације (азимут 151°), која са оријентацијом св.10 (простор истока, код полуосе СИ-ЈЗ; азимут 328°) гради Осу сфера, која за око 32° одступа од С према СЗ, пролазећи кроз центре сфера и св. 54 (смештено између њих). Св. 26 се налази на коти 61,00м и обнова је бар једног претходног (св.26'), да би изнад себе (у одређеној познијој фази) имало кам. конст. XX, која овоидно/угаоног облика (оријентације И-З/З-И), захвата источну половину св. 26. Средње величине, са великим оштећењима у поду (на З и И крилу), са огњиштем у коме је горела ватра, и симболима светлости који га календарометријски карактеришу лунисоларним; пепелиштем, које означава слободно кретање бога Сунца; једним каменим столом (ЈЗ од огњишта), има једну сахрану, на специфичном месту (ЈИ углу), јужног крила светилишта (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236; Бабовић, Љ.: 2024, 720-727)

ГРОБ 63 (кв. а/VI; кота 60,96м; азимут 135° ; neonatum, 41-43 нед.; пол женски; дет. 189; нд. 498/1970, сл. 64)

Слика 64. Св. 26, Оса сфера, гр. 63

На самоме ЈИ углу светилишта, засечен је под у дужини од 60 цм, да би се на томе месту (уз под), сахранило одојче, на 15 цм ниже од нивоа пода. Стављено је на културни слој, на леђа, у лежећем положају (азимут 135°), са рукама опруженим уз тело а скупљеним на грудима; десна нога у нејасном положају а лева испружена па савијена у колену, тако да је потколеница избачена на поље. Поред главе (са спољне стране раке), постављена су у низу два плочаста камена/белеге, а један камен у простор између колена, градећи заштитни лук. Средином Ј ивице светилишта постављена је такође насатична, плочаста белега нечему.

Приметни су трагови вишекратних и дуготрајних ритуалних манипулација у овоме светилишту; сахрана новорођенчета, блиске оријентације светилишту (азимут 135° и 149°), указују на међусобну везу, у смислу обележавања празника, при освајању простора севера (постављања осе севера и осе сфера). У том смислу је и ритуално жртвовање новорођенчета аналогно значењу празника као и светилишта. У св. 26, Ј од огњишта, нађен је аниконични жртвеник Квадар (кат. 68), а поред св. 26, Крајеугаони жртвеник (кат. 61).

СВ. 28/кам. конст. XXIV: ГРОБ 92,12,11; Светилиште међу стенама

Слика 65. Св. 28, *Светилиште међу стенама*

Св. 28 се налази у простору севера (сегмент С-С3, на коти 59,97м, азимут 60°) и једно је од оних светилишта изазовних у разгонетању и реконструкцији његових функција и препознавање садржаја. Посебност амбијента у коме се налази св. 28, Светилиште међу стенама, чији је западни део увучен у дубоки кланац, а источни излази на слободни, отворени простор, указује и на посебност извесних догађаја који се ту одвијају, попут митских теогоних или теофаних догађаја, у небеским пећинама и заклонима. Извесност епифаних догађаја, потенцира се присуством великог каменог/небеског жртвеног стола у кланцу запада, поред кога су присутна два објекта култа са источне стране: Скулптура са петљама (кат. 16), окренута ка западу (на СИ углу жртвеног стола), и Адам (кат. 1), окренут ка истоку, на ЈИ углу истога каменог стола. Испод каменог стола, излазећи и ван (на С страну), налази се гр. 92. Подница св. 28 (кота 50,97 м),

не постоји у целој 3 простору, све до већег, правоугаоног стола, 3 од огњишта, у коме се међупростору налази гр. 12. Северно и јужно крило светилишта налажају се на С и Ј страну огњишта са пепелиштем, које симболизује статус седења, некретања/мировања божанства Сунца у овој светилишту. Ватра у огњишту је горела, а простирање светлости (симболи светлости) је неприсутно. Већа планска оштећења на СИ делу С крила и ЈИ делу, захваћајући и део пепелишта, реализују централни простор св. 28, са крилима око огњишта, у простор који има подницу (границу између дана и ноћи), док су остали делови (без поднице) делови без границе дана и ноћи, у којима је и извршено сахрањивање; трећа сахрана (гр. 11), извршена је на месту попличаног лука пепелишта (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236; Бабовић, Љ.: 2024, 749-780).

У одређеној фази, над св. 28 је подигнута кам. конст. XXIV (кота 60,20 м-60,50 м; азимут 63°, облика зарубљеног кружног исечка у концепту), са пролазима на: 3 страни, СИ углу и средином Ј крила, у оквиру којих се налази гр. 11 (на средини источног, каменог лука грађевине).

ГРОБ 92 (кв.В/VII; кота 59,84м; азимут 172°; infans I; око 2 год.; пол ?; дет. 232, 233; нд.644/1970, сл.66)

Слика 66. Св. 28, Светилиште међу стенама, гр. 92

На 3 страни св.28, делимично испод великог, правоугаоног жртвеног стола (дим. 90*70*20 цм; кота 60,12м), испод његовог СИ угла, ископана је рака (дим. 60*20 цм), око 13 цм дубока (до здравнице), у коју је положено дете (од око 2 год), тако, да се дођим делом тела не налази испод каменог стола. Тело, без главе (осим доње вилице), целе леве ноге а десне без потколенице и стопала, положено је у анатомском склопу костију, у опруженом, лежећем ставу (на леђима), са рукама уз тело, а без шака, сакупљеним на доњем делу трбуха. Mandibula у анатомском положају, блиска је оријентацијом оси Ј-С. На нивоу пода (било би изнад доњег дела тела гр.92, затрпаног културним слојем), уз ЈИ угао каменог стола, налазила се Скулптура са петљама, глава божанства Сунца, окренута лицем ка западу, док би лице ритуално сахрањеног детета било окренуто (судећи по доњој вилици), према истоку. Са супротне, ЈИ стране каменог стола,

налазила се скулптура Адам, представа човека са телом *fetusa*, окренута такође ка истоку.

ГРОБ 12 (кв. В/VII; кота 59,90м; азимут 152°; *infans* I; пол ?; дет. 27; нд. 90,108,120/1967)

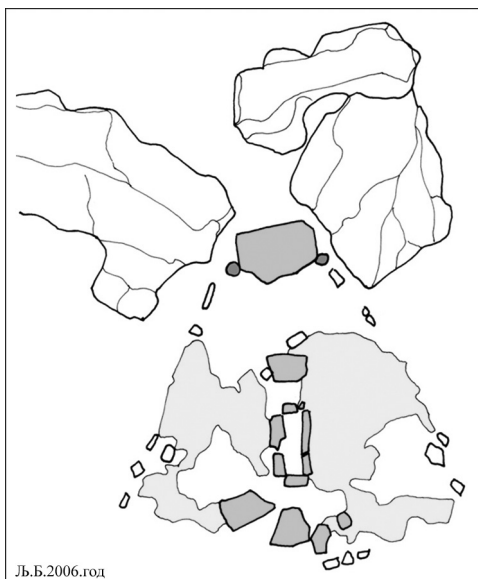
У уском простору (око 25-20 цм) између 3 стране огњишта св. 28, и каменог стола, са његове И стране (дим. 45*28 цм), нађена је у оквиру оштећења на поду (кота 59,90 м), слабо очувана лобања, без *mandibule*, и неколико фрагментованих ребара. Била је у анатомском положају, стављена на потиљак, благо окренута на десно, погледа према истоку. Према теренском запажању, радило би се о парцијално сахрањеној индивидуи, старости као и индивидуа у гр. 11.

ГРОБ 11 (кв. В/VI,VII; кота 60,35м; азимут 147°; *infans* II; 14 год.; пол ?; дет. 27; нд. 90,108/1967)

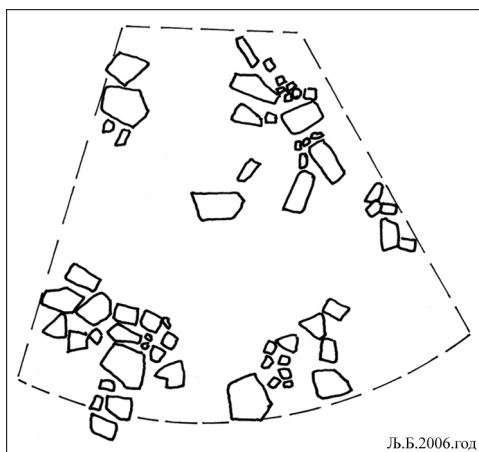
На источној страни св. 28, пепелиште је формирано лучно, поплочано великим каменим, полигоналним плочама у низу (дим. 250*50 цм; димензије плоча су: 40*30*12 цм; 60*30*13 цм; 50*40*12 цм; 30*25*9 цм), на коме је извршено сахрањивање.

Сахрањена индивидуа, у анатомском статусу целог тела, положена је леђима на две велике камене плоче, у испруженом ставу, са рукама пруженим поред тела, па сакупљеним на карлици. Оријентација скелета је ЈЈИ-ССЗ (азимут 147°), са главом окренутом на десно, погледа према истоку. Поред десне бутне кости налазили су се фрагменти животињских костију; засут је културним слојем, са ситним и крупнијим каменом. Место сахране је обележено и луком кам. конст. XXIV, на истоку (дим. 280*100 цм), која прати и делом прекрива, предњу/ источну, лучну страну св. 28 (кота 60,20 м-60,50 м).

КОМЕНТАР

Слика 67. Основа св. 28, Светилиште међу стенама

Слика 68. Кам. кон. XXIV, изнад св. 28

Сложеност интерпретације уочених елемената налаза на терену, у контексту култа и ритуала, отежана је непостојањем одређења пола сахрањених индивидуа. Судећи према елементима архитектуре и ентеријера, св. 28, је простор бога Сунца који је у статусу пасивног модалитета бивства (статус седења), односно статус хипостазе. Уочава се присуство великих, угаоних камених плоча/ жртвених столова, на три места: на западу, у уском пролазу међу стенама, према св. 26; на средини светилишта, западно од 3 стране огњишта, и на средини источног лука пепелишта. У просторном, тродимензионалном смислу, каменим плочама/небом, истичу се места заласка/3, изласка/И и највише тачке у путањи Сунца на небу, надир/зенит, над средином светилишта. Места жртвених столова су и места без поднице/границе дана и ноћи, формирана планским оштећењима на поду, којима се такође истиче троделност светилишта; жртвени столови су и места сахране све три индивидуе, где божанство излази, бива на надиру/зениту и залази. Отуда сахране на истоку, на жртвеној плочи (сфера ноћи гр. 11); средином стола на нивоу каменог стола (кота 59,88м, гр. 12); на западу, испод жртвеног стола горњом половином тела, а ван камене плоче доњим делом тела; у целини смештајући се у сферу дана (гр. 92).

Смештање ритуалних жртава сахраном по изреченој топографској слици, сагласно је месту, положају и облику кам. конст. XXIV; привремено, за потребе ритуала извесног празника у култу бога Сунца. Инсталираним објектом (угаоним балдахиним), надкриљује се сакрални простор, односан на сферу ноћи, са ритуалним жртвама гр. 11,12. Ритуал на западу (гр. 92), односан на сферу дана, одвијао се очигледно одвојено у времену и простору.

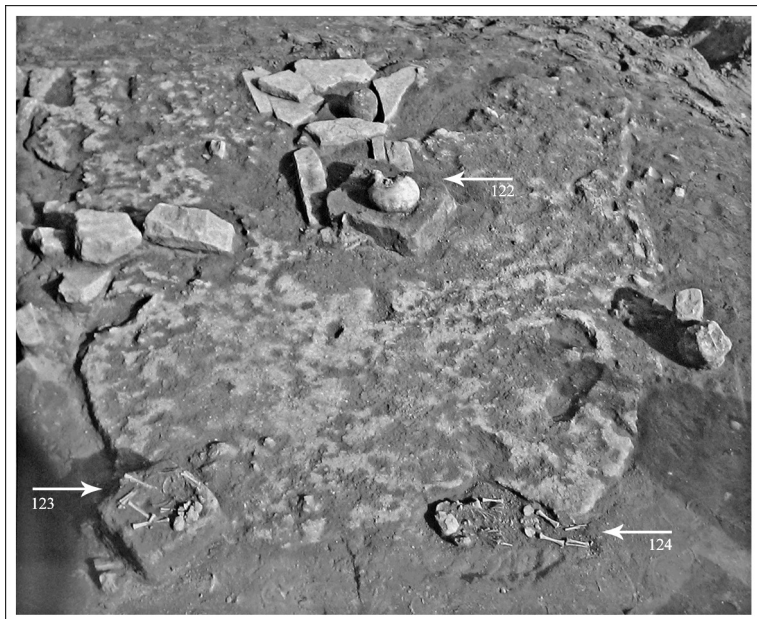
На питање, шта се ту ритуално обележава, разумевању доприноси и визуелна реализација објекта култа и њихова календарска сигнација; Скулптура са петљама је глава божанства, обележена лунарним календаром, сидеричке рев. Месеца, рачуната обрачунски на 28 д.: $28\text{д} \cdot 12\text{м} = 336\text{д}$ у години, са недостајућих 29д у Сунчевој години. Тај објекат култа стоји на СИ страни жртвеног стола (на земљи), испод кога је сахрањено дете (од 4 или 2 год), које нема главу, али је осветљено својим симболом простируће светлости - *mandibulom*, у правцу којим се креће кроз сфере. На супротном крају жртвеног стола, ЈИ

углу, на земљи/небу (као и претходна) постављена је скулптура Адама, представа младог људског бића у статусу фетуса, обележена лунарно/сидеричком рев. Месеца од $27д \cdot 12м = 324д$ (-41д), и соларним календаром ($30д \cdot 12м = 360д$). Сами ритуал је у целини (за сада) немогуће сагледати, али је целестијална основа видљива и доказива, те се и данас може сматрати; да се у св. 28 одвија (на његовој 3 страни) антропогенеза, извесним теогоним чином који у митологији политеизма подразумева присуство божанског у грађи новог бића.

Посебност места Светилишта међу стенама, месту хипостазе бога Сунца и чина антропогенезе, доприноси и његов положај; уз границу ареала; једини просторни и комуникациони контакт (препечен великим и високим стенама је са св. 26 (на СЗ страни), као и веза са најсевернијим светилиштем у сфери ноћи, св. XXVI/XXVII (на СИ страни).

Сличности и разлике ритуално сахрањених особа су овде уочљиве; све три индивидуе су оријентисане у истом правцу: ЈЈИ-ССЗ (азимут гр. 92 = 172° ; гр. 12, азимут 152° ; гр. 11, азимут 147°) и све три су окренуте главом/mandibulom, у правцу истока. Индивидуа на истоку (гр. 11), је сахрањена целим телом; на западу (гр. 92), телом са недостајућим деловима и без главе, али са доњом вилицом, а оба у опруженом ставу на леђима; особа сахрањена на тачки надира (гр. 12) има парцијално сахрањену главу (без доње вилице), што је аналогно виђењу божанства Сунца, на одређеним тачкама неба, на одређеним странама света.

СВ. 47/кам.конст. XII: ГРОБ 122,123,124; Св. Копча сфера

Слика 69. Св. 47;47', Копча сфера, гр. 122,123,124

Добро очувано, складно и средње величине св. 47, налази се у простору Ј (сегменту Ј-ЈИ), у близини спољног појаса кретања бога Сунца, између св. 54 и 27. И само значајно као почетно светилиште-копча сфера, у преносу ретро-

градног смера кретања бога Сунца (у спољни појас кретања), окружено је: са најмањим свет на Л. Виру (св. 49), са С стране (на СИ углу), одвојено двома стенама; св. 53, око средине И лука (са којим је у сукцесији), и св. 58 (веома оштећеним), са Ј стране при ЈЗ углу. Налази се на коти 61,80м, азимута 48° у статусу кретања бога Сунца слободним кораком. Канонског ентеријера, има огњиште са симболима светлости на С и Ј страни, који га карактеришу лунарним, са мањим жртвеним столом на 3 страни огњишта. Близу ЈЗ угла (јужног крила), у слоју изнад пода, нађен је објекат култа Глава са украсима (кат. 32) (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236, 226-243; Бабовић, Љ.: 2024, 720-727, 749-780).

Св. 47 је обнова претходног мало мањег, такође добро очуваног св. 47' (кота 61,60 м, азимут 42°), без жртвеног стола, са огњиштем у коме није горела ватра, али са пепелиштем које говори о статусу кретања бога Сунца везаним кораком (кретање са сенком), у чијем се ЈЗ делу налази аниконична скулптура фалусоидног значења (кат. 45). На И граници 3 простора светилишта, са С и Ј спољне стране, налазило се веће камење (6 на С, и 2 на Ј страни), уз лучне удубине ивица пода што су трагови носача горњих конструкција, вероватно и привремених.

Изнад св. 47, пратећи континуирано јужну страну светилишта (кота 62,10м-62,40м, са угаоним камењем на ЈИ и ЈЗ;СЗ и СИ углу), налази се кам. конст XII, која искључује кретање на Ј и З, а унутар које је подигнута мања кам. конст. покривајући 3 простор св.47 (кота 62,40м-62,80 м, на Ј страни, а 61,80 м-62,20 м на С страни), облика зарубљеног кружног исечка, отвореног према И и С страни, у оквиру чијег габарита је извршено ритуално сахрањивање два одјчета и глава младе особе.

ГРОБ 122 (кв.А/2, кота 61,71м; азимут 335°; *iuvnilis*; 14-16 год.; пол?; дет.271; нд.706/1970,сл.69)

У западном делу св.47', изнад ЈЗ угла огњишта, нађена је лобања без доње вилице (кота 61,71м, азимут 335°), младе особе од 14-16 год, стављене на културни слој, око 10 цм испод пода св.47. Положена на леву страну, погледа према ЈИ, са костима лобање и лица у анатомском положају, имала је видљива оштећења на десној страни, у пределу потиљачне и слепоочне кости. На нивоу пода св. 47, нема трагова белеге (на сахрану), осим да би то био сами жртвени сто и простор око њега.

ГРОБ 123 (кв. а/2; кота 61,70м; азимут 150°; *neonatum*; 38-40 нед.; пол женски; дет.271; нд.706/1970, сл. 69)

На СЗ углу св. 47', на око 10 цм од ивице пода, а дубини око 18 цм од пода св. 47, нађено је сахрањено новорођенче (кота 61,70м; азимут 150°), положено на културни слој, на леву страну, у згаченом ставу, савијених ногу са рукама пруженим уз тело. Укоп није констатован, као ни белега места сахране на нивоу пода св. 47, осим можда закошеног пода (на СЗ, углу св. 47) паралелног гробу.

ГРОБ 124 (кв. а/2; кота 61,55м; азимут 325°; *neonatum* 38-40 нед.; пол мушки; дет. 271; нд. 706/1970, сл. 69)

Уз спољну страну 3 ивице пода св. 47' (код његовог ЈЗ угла), у поду је направљено лучно оштећење (у дужини од 50 цм), у коме је сахрањено ново-

рођенче. Положено је у културни слој врло плитко (1 цм испод пода), на леђа, у пруженом ставу са рукама уз тело, на коти 61,55 м; азимут 325°. На нивоу св. 47' нема трагова обележавања гроба, али на нивоу св. 47, дуж његове 3 стране, до ЈЗ угла, стоји низ од три насатично постављена камена, у дужини од 80 цм, са 3 и И стране гроба. Код Ј стране тога зида (ЈЗ угла св.47), на поду је нађена група животињских костију (јелена, срне, дивље свиње).

КОМЕНТАР

При обнови св. 47' које је у статусу везаног корака (вероватније у статусу седења/пасивно бивство бога Сунца), пре наношења поднице св. 47, сахрањена је глава без доње вилице (гр. 122), изнад ЈЗ угла огњишта, посвећена подневној висини божанства, оријентације веома блиске сахрани одојчета у гр. 123 (гр. 122=355°; гр. 123=150°), оријентације СС3-ЈЈИ, али различитог смера (гр. 122=СС3-ЈЈИ; гр. 123=ЈЈИ-СС3). Гроб 124 је оријентације такође ССИ-ЈЈЗ (азимут 325°) док је св. 47 (са блиском оријентацијом св. 47' и кам. конст. XII), оријентацијом веома блиско полуоси СИ-ЈЗ (азимут 48°), односно најсеверније од свих светилишта са сахранама, у простору истока.

Пре наношења поднице, у обновљеном светилишту 47, у коме је бог Сунца у статусу активног модалитета кретања слободним кораком, ради преноса ретроградног смера кретања у спољном појасу и ареалу глоба, чија је оно копча и први преносник, ритуално су принете жртве новорођенчади: на СЗ углу женског пола, а на ЈЗ мушког пола. Кам. конс. XII наткриљује простор и места жртвовања, омогућавајући подизање привремених конструкција облика светилишта, чији се трагови могу пратити на подници св. 47'.

Индикативно је, да је други пар светилишта - копчи, иницијални пар св. 36,35 за смер директног кретања бога Сунца, у унутрашњем појасу кретања (све у односу на св. 54, које се налази између сфера дана и ноћи), жртвовано и ритуално сахрањено такође два новорођенчета (гр. 114,115), у двојном гробу, на СЗ углу св. 36 и група костију одрасле особе мушког пола?, испод жртвеног стола на 3 страни огњишта. При овоме посматрању, уочава се, да су одојчад у Двојном гробу (гр. 114,115, у св. 36), оријентисана врло блиско св. 47', св. 47 (гр. 114,115=219°; св. 47'=42°; св. 47=48°). Запажа се да су у обе Копче сфера (св. 53/47 у сфери ноћи, у сегменту Ј-ЈИ и св. 36/35 у сфери дана, сегменту 3-С3) жртвована по два одојчета (на угловима стране запада) и парцијално (одрасла особа), на 3 страни огњишта, крстасто оријентисана (св. 47: гр. 122=335°, гр. 123=158°; гр. 124=325°; св. 36/35: гр. 114,115=219°), док су парови светилишта оријентисана осам у екстензивном положају: св. 53=32° /св. 47=48°; св. 36=135°/св. 35=108°, осветљавајући оријентацијом границе полуоса (св. 36=135°, полуоса ЈИ и св. 47=48°, уз полуосу СИ), просторе И и 3, где божанства Сунца и Месеца излазе и залазе. Дискутоване сахране ритуалних жртава су евидентна само у наведеним паровима светилишта.

СВ. 54:ГРОБ 125,126,127; Светилиште међу сферама

Канон светилишта на Л. Виру, до детаља очувано и неоштећено, св. 54, се налази између полусфера дана и ноћи, одређујући полупречником (надир-св. 54), ареал глоба преклопљених полусфера. Налази се у простору југа (сегмент

Ј-И), пода на коти 61,03 м, азимута 80°, обележено лунарним календаром, у коме је бог Сунца у пасивном статусу бивства, статуса везаним кораком. Има 6 великих, (блиско правоугаонику) жртвених столова, са сваке стране по два; два велика фалусоидна објекта култа на 3 страни огњишта Црни обелски I,II (кат.13,14), два жртвеника уз 3 страну огњишта: Сунчев жртвеник (кат. 63) и Погача, и три регистроване ритуалне сахране испод пода светилишта (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236; Бабовић, Љ.: 2024, 720-727, 749-780).

Слика 70. Основа св. 54, *Светилиште међу сферама*

ГРОБ 125 (кв. А/3; кота 60,68м; азимут 233°; neonatum; 38-40 нед.; пол мушки; дет. 272; нд. 707/1970)

Уз С ивицу пода св. 54, уском простору између пода и ободног камења, у близини СЗ угла, нађено је сахрањено новорођенче, у мањој неправилној раци (дим. 20*10*36 цм), укопаној у здравицу. Положено је дуж ивице пода светилишта, тако, да су стешњене и прилагођене кости нужним померањем остале у анатомском склопу. На леђима, савијених руку на грудима и карлици, са ногома подвијених телу. Тело је на дубини 35 цм од нивоа пода, оријентације блиске послуоси ЈЗ-СИ (азимут 233°). На нивоу пода светилишта, гроб је означен са И и 3 стране са по једним мањим плочастим каменом (дим. 10*7 цм).

ГРОБ 126 (кв. В/4; кота 60,78м; азимут око 110°; maturus I,II; 23-54 год.; пол женски; дет. 272; нд. 707/ 1970)

У З делу св. 54, простору изнад огњишта; Сунчевог жртвеника (са И стране), скулптура Црни обелиск I и II (са 3 стране) а камених столова са С и Ј стране, испод нивоа пода (на дубини од 26 цм), био је постављен полигонални камен на здравицу (дим. 20*20 цм), а на њега доња вилица индивидуе женског пола (зрелог доба), којој недостаје леви део, у положају супротном анатомском (окренута зубима на доле/сфери дана). Оријентисана је у правцу ИЈИ-ЗСЗ, око 110°. На нивоу пода изнад јужне стране места сахране, налазило се оштећење у поду.

ГРОБ 127 (кв. А/4; кота 60,68м; азимут није измерен; neonatum; 38-40 нед.; пол женски; дет. 272; нд. 707/ 1970)

Код З ивице пода св. 54, близу ЈЗ угла, на дубини од 36 цм испод нивоа пода, постављене у здравицу, нађене су делимично сачуване дислоциране кости новорођенчета, које нису могле дати друге елементе опсервације.

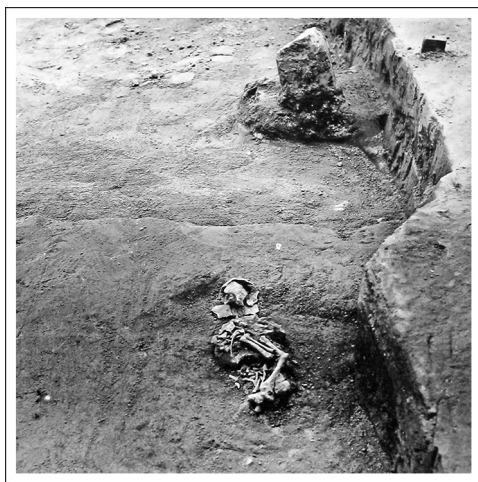
Судећи према запаженим контекстима сахрана; све ритуалне жртве су у простору запада, испод пода светилишта, на угловима западне ивице пода и

централном/ зенитном делу на 3 страни огњишта, су ритуално принете и сахрањене при подизању св. 54, које није обнављано, пре (гр. 126,127) и после (гр. 125) наношења поднице, највероватније у хронолошком низу према положајима божанстава Сунца у реалном времену: гр. 127, на дан зимског солстиција, Месеца на дан летњег солстиција (гр. 125), а *mandibulu* особе женског пола (гр. 126), у поноћ Пуног Месеца, на дан летње дугодневице, када бог Сунца са зенитне тачке светљава дубине надира и богињу Месеца на осветљеној куполи.

СВ. 43/кам.конст. XLIII: ГРОБ 96,104

Мало св. 43, које се налази у простору југа (сегмент J-J3, на коти 63,97 м; азимут 51°), припада групи Придворних светилишта (св. 43,34,52,51), светилишту XLIV, налазећи се на почетку низа, на С3 страни. Обележено симболима светлости, са јужне стране огњишта, лунарним календаром, те је место ритуала и богињи Месеца. Божанство Сунца је у пасивном бивству, у статусу латентног мировања; ватра у огњишту је горела, док је само огњиште (доминирајуће у светилишту), специфично симболички означено: његову 3 страну чини Црвена скулптура (кат. 27), црвено бојена и сва прекривена лучним, црвеним жилама, попут заметка бића у форми јајета. Његову И страну чини плочасти камен, у облику кружног исечка, окренутог лука (истока) на доле (ка сфери дана); као да се ритуално прати след зачетог бића, од запада према истоку. Поред Ј3 угла огњишта, налазе се правилни жртвени сто, облика ромба а поред С3 угла (такође на 3 страни), израженији, полигонални жртвени сто. Око сачуване поднице налази се правилни обрубни низ камена кам.конст. XLIII (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236; Бабовић, Љ.: 2024, 720-727,749-780).

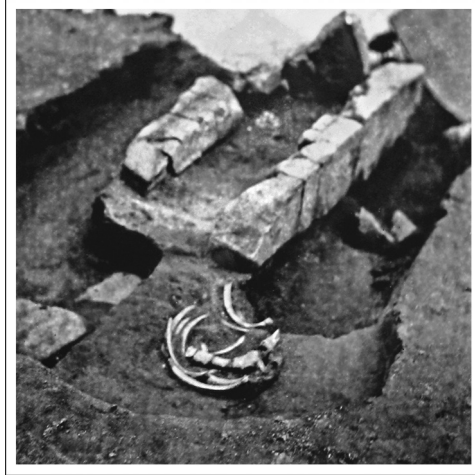
ГРОБ 96 (кв. с/1,2; кота 63,73м; азимут 148°; *neonatum*; 38-40 нед.; пол мушки; дет. 255; нд. 692/1970)

Слика 71. Св. 43, гр. 96

На 3 страни св. 43, код С3 угла, уз спољну ивицу пода (прилагођеног сахрани - оштећењем), нађено је без уочене раке сахрањено одојче, мушког пола

(кота 63,73м, азимут 148°), положено на културни слој, на дубини нижој око 11 цм од нивоа пода. Слабо очуване кости, дозвољавају да се уочи, да је сахрањено цело тело, положено на леђа, са рукама сакупљеним на телу, а савијеним ногама. Оријентације је блиске полуоси ЈИ-СЗ. На нивоу пода свтилишта, нађен је плочасти камен код ногу, а два слична више главе.

Слика 72. Св. 43, гр. 104

ГРОБ 104 (кв. с/2; кота 63,80м; азимут око 145°; iuvenilis 15-17 год.; пол мушки; дет. 250; нд. 685/1970)

У 3 крилу светилишта 43, поред ЈЗ угла огњишта, између каменог стола (у Ј крилу свет.), и Црвене скулптуре (на 3 страни огњишта), на 4 цм испод пода (кота 63,80м), нађене су кости парцијално сахрањене индивидуе (15-17 год). Горњи део тела индивидуе (кључна кост, грудна кост, неколико ребара и пршљенова), положено је на земљу у неанатомском следу, приближно ЈИ-СЗ (азимут око 145°). Између сахрањене индивидуе и жртвеног стола (на СЗ страни), налази се оштећење у поду, које је вероватно у вези са гр. 104.

Описане сахране указују на ритуалне сахране, вероватно култа богиње Месеца (јаје са заметком); реализоване су у одређеном временском ритму, судећи по месту ритуалне/имитативне сахране, у оба случаја; одојчета и парцијално сахрањене индивидуе, можда и женског пола. Мисли се на појаву богиње Месеца (у сфери ноћи), када јој је осветљена половина (горњи део тела), а то би могла бити појава у фази Последње четврти. Занимљиво је такође, да су обе ритуалне сахране оријентацијом веома блиске полуоси ЈИ-СЗ. Постојање правилне кружне рупе ($R=23$ цм), по средини 3 ивице пода, можда указује и на постојање обележавања светилишта, у време празника, на посебан начин.

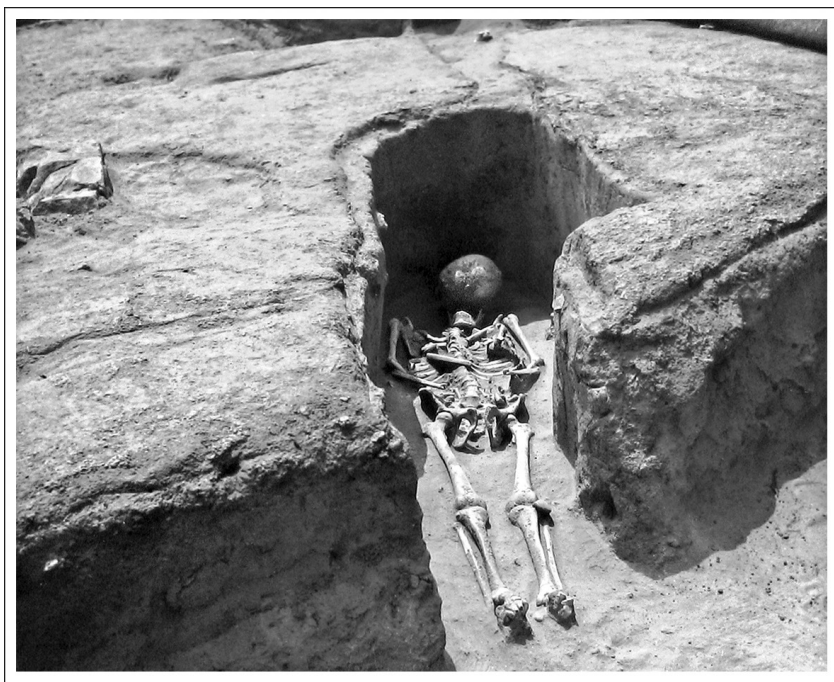
СВ. 34: ГРОБ 26

Специфично, издужено св. 34, налази се у простору југа, близу осе С-Ј (сегмент Ј-ЈЗ), и припада групи Придворних светилишта, са С и И стране св. XLIV Хијерогамиије богова (св. 43,34,52,51), са такође дужим оштећеним огњиштем, у коме је божанство Сунца у статусу латентног мировања, односно пасивном бивству. Под св. 34 се налази на коти 62,84 м а азимута је 63°; без објеката

култа, жртвеника и инструмената култа, као и жртвених столова, али ватра у огњишту је горела. Будући да је делимично закриљено каменим гнездом (на СИ углу), монументалног спољног трема XLIV (на коти 63,7м; 63;8м,63,9м;64,0м), изнад огњишта и делом у ЈЗ простору изнад њега, присни контакт кулtnих и ритуалних разлога је евидентан; св. 34 и ритуална сахрана у њему су део комплексног ритуалног церемонијала који се обављао у св. XLIV, као и у св. 52,51 у источном крилу трема истог светилишта.

У источном делу западног простора св. 34, излазећи на северну и јужну страну светилишта, прокопан је правилни, живописни прокоп (азимута 170°), дубине око 57 цм, правца блиског оси Ј-С, укупне дужине 250 цм. На јужном делу крила, прокоп је левкасто окренут према југу (дим. 90*40*20 цм), да би се изнад огњишта проширио, у заобљену, правоугаону раку (дим. 150*70*50 цм), која са 3 стране има неправилну линију, а са источне (дуж средине северног крила), дуго канал (дим. 110*12 цм), правца З-И. У оквиру описане правоугаоне раке извршена је сахрана гр. 26 (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236).

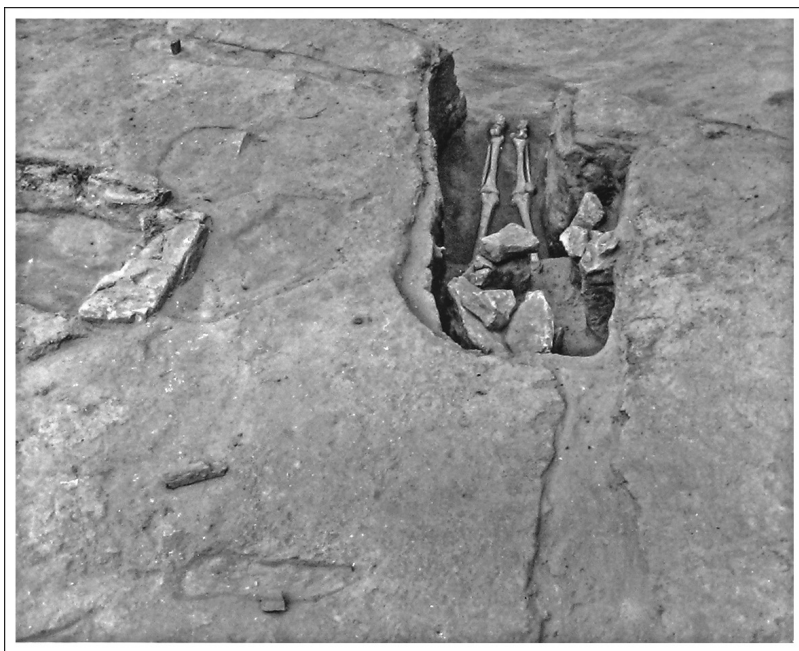
ГРОБ 26 (кв. б/1,2; кота 62,38м; азимут око 168°; *iuvenilis*; 20-21 год.; пол мушки; дет. 76; нд. 233/1968)

Слика 73. Св. 34, гр. 26

У оквиру описане раке, на дубини од 57 цм од нивоа пода (кота 62,38м), на здравици, нађено је положено цело тело индивидуе мушког пола (старости 20-21 год), у опруженом ставу, на леђима, правца Ј-С (азимут 168°), тако, да му се стопала и чланци (на С страни) налазе ван габарита светилишта. Испод доњег дела тела (карлице, бутне кости), налазиле су се две веће камене пло-

че (дим. 44*35 цм; 40*23 цм). Добро очуване кости сахрањене индивидуе су у анатомском склопу, осим главе. Одвојена од тела, са одстрањеном доњом вилицом, постављена је базном страном крстасто у односу на тело, у правцу 3-И, са погледом према И, мало удаљена од доње вилице (која је остављена на анатомском месту и положају). Уз опружено тело, опружене су и руке, са шакама на карлици. На грудима су нађена два камена средње величине, а један на карлици. Потом је извршено затрпавање земљом (око 20 цм), да би поново у раку било стављено камење (средње величине), на горње делове тела, груди и главе. Потом следи поновно затрпавање земљом, до нивоа пода.

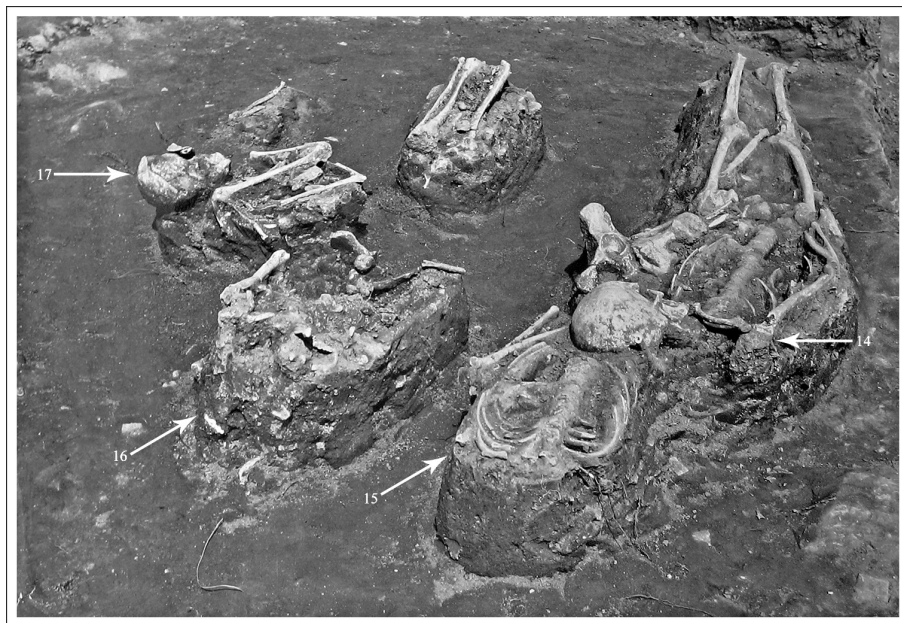
Слика 74. Св. 34, гр. 26 са кам. покровом

Придворна светилишта, у овоме случају св. 34, су места обављања специфичних култних радњи, у оквиру централног ритуалног чина хијерогамије, одређеног митом, у коме људски учесници симулирају божанске актере. Сахрањена млада индивидуа мушког пола, искорачује из простора у коме се смењују дан и ноћ (стопала ван светилишта као и камене плоче испод доњег и горњег дела тела (као у св. 40, гр. 61 и у св. 65, гр. 54 d,e), осветљавајући сам себи пут (mandibula анатомског положаја, правца J-C/ЈЈИ-СС3), док је диск бога Сунца (на своду), окренут од 3 према И (лобања у гр. 26; лобање у гр. 45a,b у св. 61; лобања у гр. 54d, у св. 65, са својим оријентацијама.). На површини пода св. 34, то је било видљиво планским оштећењима у поду (асоцијативног цртежа), а вероватно и другим/ несталим обележјима. По мишљењу аутора, овде се вршила припрема мушког учесника ритуалног чина хијерогамије богова Сунца и Месеца, које ће се обавити у св. XLIV. Отуда су у детаљима ентеријера светилишта присутни они елементи који реализују услове ритуала, у култу одређеном божанству.

САХРАНЕ У СВЕТИЛИШТИМА ВАН ГЛОБА, У ПРОСТОРУ СЕВЕРА (СВ. XXVI/XXII) И ЈУТА (СВ. XLIV И XXXIII)

ДВОЈНО СВЕТ./кам. конст. XXVI/XXVII: ГРОБ 13,14,15,16,17; Северна Месечева палата

Најудаљеније светилиште у слободном простору, ван ареала глоба (на коти 61,20м, 60,60м, 60,28м; азимут 75°), на северу (сегмент С-С3), велико је по величини (дим. око 800*800ц; 700*600 цм;) а специфично по архитектури; двојно је светилиште, једно у другом: мање/унутрашње св. XXVII, је укопано у здравицу, веће/спољно св. XXVI, које има функцију трема, обележено је спорадично каменим обрубом или отвореним портиком (са каменим гнездима за стубове). Камени зидови се налазе на 3 страни св. XXVI (оба свет. су канонског облика зарубљеног исечка круга), као и И стране јужног крила лука, оба светилишта; С страна је отворена, без границе, а јужна је део источног лука С крила, отворена пролазима. Унутар овога светилишта, укопано је св. XXVII (кота 60,60м), у чијем је западном простору ископана елипсаста јама (дим. 370*250 цм, на коти 60,26 м) грубо, оријентације С-Ј. Унутар овог укопаног елипсоида, чије се простирање према И губи у културном слоју, од коте 60,04 м се, у средини укопа у здравици, оцртава форма овоида, чије дно, постепено се сужавајући (до дим. 210*165 цм), сеже до коте 59,90 м. Сведено речено; у 3 делу св. XXVII формирана је укопавањем купола, окренута према доле (сфера ноћи), дубине 70 цм, у оквиру које је извршено ритуално сахрањивање, назива Костурница I. Она је на дну имала слој пепела и нагореле животињске кости, а потом је била засута тамно мрким културним слојем, са пуно гара, пепела, животињских костију и ситног камења које су је чиниле тешком, лепљивом и очигледно активном (у хемијском смислу) у односу на коштани материјал.

Слика 75. Св. XXVI/XXVII, Северна Месечева Палата; гр. 14-17

ГРОБ 13 (кв. А/VIII,IX; кота 60,53м; азимут 173°; *iuvencilis*; 17 год.; пол мушки?; дет. 48; нд. 107,111/1967)

У оквиру елипсоидне јаме, на вишем нивоу од остала четири скелета (кота 60,53м), сахрањена је млађа особа, целог тела (у анатомском склопу), положена на леђа, са рукама уз тело горњим делом, сакупљених шака на доњем трбуху. Глава је на десном образу, мало забачена уназад, погледа према ЈИ-И, док је тело оријентације Ј-ЈИ (близу осе Ј-С), азимута 173°. Лево од тела, у висини рамена, налазио се парожак јеленског рога облика српа, окренут луком ка западу. Гроб је засут ситним камењем (посебно са 3 стране) а потом културним слојем са животињским костима и фраг. керамике.

ГРОБ 14 (кв. А/VIII,IX; кота 60,16м; азимут 160°; *adultus* II,34-40 год.; пол женски; дет. 48;нд. 107, 111/1967, сл. 75)

На нижем нивоу од претходног (гр. 13), у оквиру овоида /куполе ноћи, на њеној И страни, сахрањена је особа женског пола, очуваног целог скелета, у анатомском следу. Опруженог тела, положена је на леђа, са рукама делом дуж тела а делом преко тела, са шакама на карлици. Глава приклоњена на лево раме, ниско на ниже, оријентације ЈЈИ-ССЗ (азимут 160°), погледа према северу. Са десне стране (у висини карлице), налазио се део парошка јеленског рога. Скелет је засут ситним каменом и културним слојем.

ГРОБ 15 (кв. А/VIII,IX; кота 60,23м; азимут 161°; одрасла особа; пол?; дет. 48; нд. 107,117/1967, сл. 75)

Парцијално сахрањена индивидуа, горњег дела тела, без главе, са рукама делом уз тело па подлактицом према телу, положена на леђа (кота 60,23 м, азимута 161°), врло близу гр. 14 и по оријентацији, са којом је у блиском контакту; била је слабо очуваних костију, које нису сачуване. Према теренским запажањима, ради се о одраслој особи, засутој културним слојем.

ГРОБ 16 (кв. А/VIII,IX; кота 60,19м; азимут 155°; *adultus* I/*maturus* II, 23-59 год.; пол мушки?; дет. 48; нд. 107,111/1967, сл. 75)

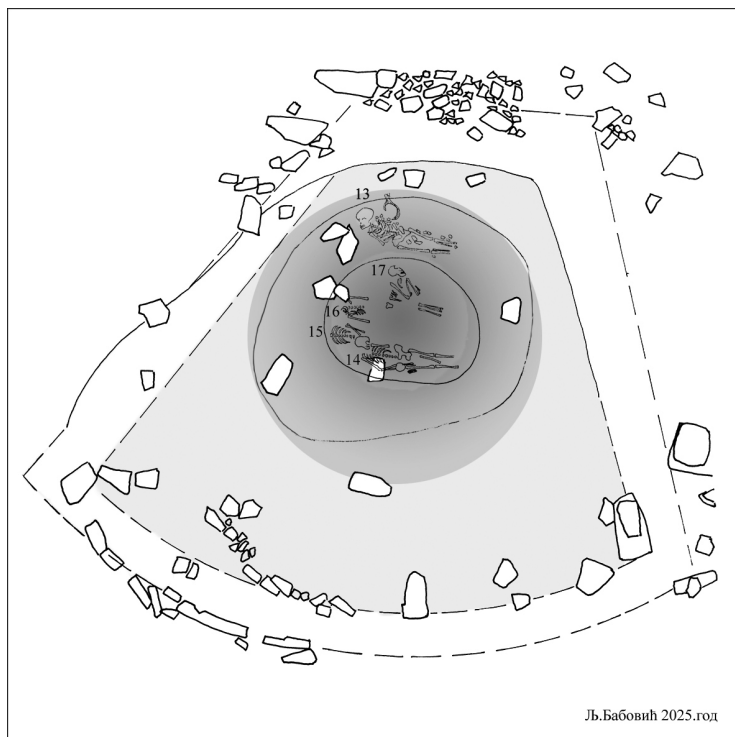
Слабо очувани скелет гр. 16 је са недостајућим деловима тела; недостају: глава (осим *mandibule*), доњи део кичме са скоро целом карлицом, доњи делови горњих екстремитета, цео десни доњи екстремитет и део бутне кости левог, као и стопала и шаке. Тело је у испруженом ставу, на леђима, са рукама горњим делом паралелним телу. *Mandibula*, стављена на десно раме је мало укошена према СЗ, у анатомском положају/окренута на горе, док је тело као и *mandibula* оријентације ЈЈИ према ССЗ (азимут 155°). Након сахране, средином овала куполе, све је засуто културним слојем, описаних особина и квалитета.

ГРОБ 17 (кв. А/VIII,IX; кота 60,13м; азимут 215°; *adultus/maturus*; II,30-59 год.; пол женски; дет. 48; нд. 107,111/1967, сл. 75)

Гр. 17, је парцијално сахрањена индивидуа, горњег дела тела са главом. Положена је на леву страну (глава на леви образ), са савијеним сакупљеним рукама према левом образу. Оријентација скелета ЈЈЗ-ССИ, близу полуосе ЈЗ-СИ (азимут 215°) погледа према СЗ. Гроб је затрпан културним слојем са ситним камењем.

КОМЕНТАР

Двојно светилиште XXVI/XXVII, је једино светилиште на Л. Виру, које се налази ван ареала глоба сфере ноћи, на страни севера, у близини осе С (азимут 342°), реализујући укопима (елипсоида и овала) куполу полусфере ноћи, окренуту на доле, високу око 130 цм (кота 59,90м-61,20м), ситуирану у простор 3 светилишта (сл. 5). Будући двојно светилиште, интерпретира се (по аналогијама), као сакрални простор бога Сунца (св. XXVI), у оквиру кога је сакрални простор припадајући богињи Месеца (св. XXVII), без ентеријера, са куполом оба сакрална простора, у оквиру кога је извршено ритуално сахрањивање 5 индивидуа. Сунчев сакрални простор, св. XXVI, има функцију заштитног трема, са каменим зидом на 3 страни и на И луку јужног крила, док су стране Ј, јужног крила и И северног крила, отворене. Месечев сакрални простор (св. XXVII), има камени, обрубни зид на И страни јужног крила; по два пролаза на И страни северног крила и страни запада, док су стране С и Ј потпуно отворене и слободне. Кратко речено: кретање према западу и И-ЈИ је искључено.

Слика 76. Основа св. XXVI/XXVII, Северна Месечева Палата; гр.13-17

Слаба очуваност костију сахрањених индивидуа, вероватно је условљена специфичном квалитету и садржају културног слоја, којим је купола-јама (елипсоид и овоид), била испуњена: црна, масна, лепљива, пуна гара и пепела (чист слој пепела на дну), са животињским костима, ситнијим каменом, који су допринели хемијском деловању на кости, мислимо секундарно сахрањених

особа. Све изречено, указује на присуство великих ватри при чину обреда и ритуала сахране. Неодређеност пола код три индивидуе (гр. 13,15,16), аутор превазилази (по аналогiji) тако, што се опредељује да су гр. 13,15 женског пола, а гр. 16 мушког.

Сходно епифанијама богиње Месеца у сфери ноћи, кроз четири фазе (од око 7 дана: $7д \cdot 4ф = 28д$, њеног нестанка за око 2,5д и поновне појаве у виду српа Младога Месеца, након 29д и 12ч), њеном изгледу и времену излазака и залазака, могуће је идентификовати ритуално сахрањену индивидуу, одређеној појави/фази Месеца, у сфери ноћи.

Тако је појави Младога Месеца/Младине, при заласку у сумрак, осветљен у виду српа, луком окренутим ка западу, ритуално посвећује најмлађа особа женског пола (гр. 13, око 17 год.), са симболичким предметом српа (истога описаног положаја), од паровка јелена (атрибута бога Сунца), осветљеном светлошћу Сунца, такође при заласку, на западу. Месец у овој фази излази ујутро а залази увече. Фази Прве четврти (када Месец излази око подне, а залази око поноћи), припада парцијално сахрањена индивидуа женског пола (гр. 15), горњег дела тела, без главе (ноћу видљива само половина тела). Фази Уштапа/Пуног Месеца (излази увече а залази ујутру), када Месец у својој божанској лепоти и пуноћи појаве, рефлексном светлошћу обасјава свет, посвећена је индивидуа женског пола, старости око 34-40 год. испруженог (у ходу), целог тела са главом (гр. 14). Фази Последње четврти (када Месец излази око поноћи а залази око подне), посвећена је индивидуа женског пола (гр. 17), старости око 35-59 год, парцијално сахрањена (горњи део тела са главом), обзиром да у тој фази Месец осветљава свет у другом делу ноћи, окренут луком тела супротно западу, док га са истока осветљава Сунце (гр. 16). Тако је са њене источне стране сахрањена индивидуа мушког пола гр. 16 (старости 23-59 год.), са телом коме недостају извесни делови, у испруженом ставу (у ходу), без главе, али са *mandibulom*/симболом светлости, која обасјава Месец.

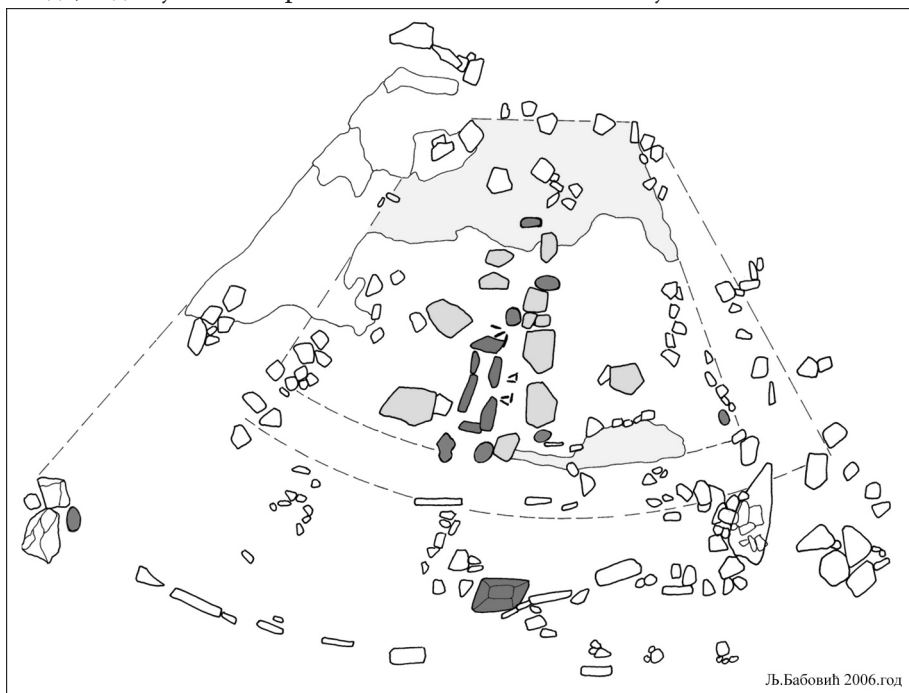
Након ритуалних сахрана, описани простор је засипан мрким културним слојем, до коте 61,20м, на коме нивоу је, изнад куполе и сахрањених индивидуа, подигнута лака привремена конструкција (облика светилишта), судећи по положају и груписању камења, отворена према СИ и С.

Уочене аналогije, у складу су са празницима и ритуалима обележавања дневних епифанија богиње Месеца у св. 65/XXXV/ Јужној Месечевој палати, па би се Двојно св. XXVI/XXVII, могло назвати Северна Месечева палата, обзиром да су се у њој одвијали можда месечни ритуали са људским жртвама, или вероватније годишњи/вишегодишњи, при неком датуму око летње дугодневице.

СВ. XLIV: ГРОБ 19,19а; Св. Хијерогамија богова

Монументално св. XLIV, Хијерогамија богова, налази се ван глоба, на југу, (сегмент J-J3), близу осе J-C (кота пода око 64,64м; 64,40м; азимут 72°), је проширење св. 57 у правцу СИ (азимут 80°; дим. 8,50*6,50 м), достижући димензије 12,50*9,50м, са широким тремом на истоку (2,50м), у коме је монументални камени обелиск, на обзору осе И-З светилишта. У оквиру истока северног крила трема, смештена су придворна св. 52,51 специфичних функција, док СИ угао трема, прекрива св. 34 (са J стране), као и св. 43, која су такође придворних

функција. Св XLIV је без границе дана и ноћи (без поднице), где је бог Сунца у статусу хипостасе/латентно мировање (нема пепелишта), а симболима светлости је календарски означено соларним (од 360д). Ватра у огњишту никада није горела, жртве нису приношене (без жртвеника је), али је у њему затечена аналогно-симболичко миметичка слика хијерогамије божанстава Сунца и Месеца, са присутних 11 божанстава/објеката култа (6 иконичног, а 5 аниконичног вида), од којих се за три аниконична не зна положај.

Слика 77. Основа св. XLIV, Хијерогамија богова

Сва присутна божанства су имала свој жртвени сто (укупно 12): један на И; шест на З; три на С и два на Ј. Објекти култа-богови, су били у следећем положају: симболички реализовани божански пар на истоку: Прародитељка (кат. 8), на ЈИ углу огњишта, и Danubius (кат. 9), на СИ углу огњишта, окренути према западу. На западној страни огњишта, близу жртвених столова на С страни, налазила се већа аниконична скулптура облика заобљеног квадра, окренута у правцу С-Ј (кат. 53), а СЗ од ње, такође аниконична скулптура, облика правоугаоног плошног квадра, поред свог жртвеног стола на ЈИ страни, окренута у правцу И-З (кат. 52). На З страни светилишта, паралелно оси симетрале огњишта (по дужини), смештен испред низа од 4 камена правоугаона и једног полигоналног жртвеног стола, правца З-И, налазио се објекат култа Родоначелник (кат. 7), окренут према истоку; супротно од њега, на И страни низа од 5 камених столова, са С стране огњишта, а у висини његове И стране, била је скулптура Праотац (кат. 10), окренута С-Ј, погледа у правцу југа. У СИ углу светилишта, била је скулптура Последњи поглед (кат. 11), док се на супротном крају ЈИ угла трема (св. XLIV) налазила Водена вила (кат. 12). У описаном енте-

ријеру, доминантног светилишта на Л. Виру, у 3 простору јужног крила нађен је гр. 19,19а (Бабовић, Љ.: 2006, 113-236; Бабовић, Љ.: 2024, 720-727,749-780).

ГРОБ 19,19а (кв. б,с/3,4; кота 64,27м; азимут 162°; adultus I,II; 25-34 год.; пол женски; дет. 57,70; нд. 191/1967, сл. 78)

Слика 78. Св. XLIV, Хијерогамија богова, гр. 19

Слика 78а. Св. XLIV, Хијерогамија богова, гр. 19, у ентеријеру свет.

Поред ЈЗ угла огњишта, у јужном крилу св. XLIV, испод великог правоугаоног жртвеног стола (дим 60*50*16 цм), нађено је парцијално сахрањено тело индивидуе женског пола, чија су колена била видљива на ЈИ страни плочастог каменог стола. Тело (без главе, раменог дела и једне руке), слабо очуваних костију, положено је у благо савијеном ставу, на десну страну, са високо смакнутим, савијеним у коленима, ногама, делимично сачуваном карлицом са кичмом, мањим бројем ребара и подлактицом леве руке, пребачене преко бутне кости. Похрањено тело је на коти 64,27м, оријентације ЈЈИ-ССЗ (азимут 162°), намеће утисак остваривања облика и лика полукруга. Равна линија пречника полукруга, остварена је положајем доњих екстремитета (у неанатомском статусу), а лук окренут ка западу (положај стопала, оштећене карлице, недостатак раменог дела тела), граде ничим не ремећен полулук.

На истом каменом столу (кота 64,45м), нађена је глава без горње вилице (гр. 19а), оријентације Ј-С (фронтални део према С), погледа према истоку, окружена са три стране С-Ј-З низом камења, са животињским костима. На око 50 цм јужније од лобање, положена на земљу, нађена је људска горња вилица (кота 64,30м), окружена такође низом камена са Ј и З стране. Због трошности костију, глава са горњом вилицом није сачувана, што отвара питање: да ли су сахрањене једна или више особа; аутор полази од становишта да се ради о две индивидуе.

КОМЕНТАР

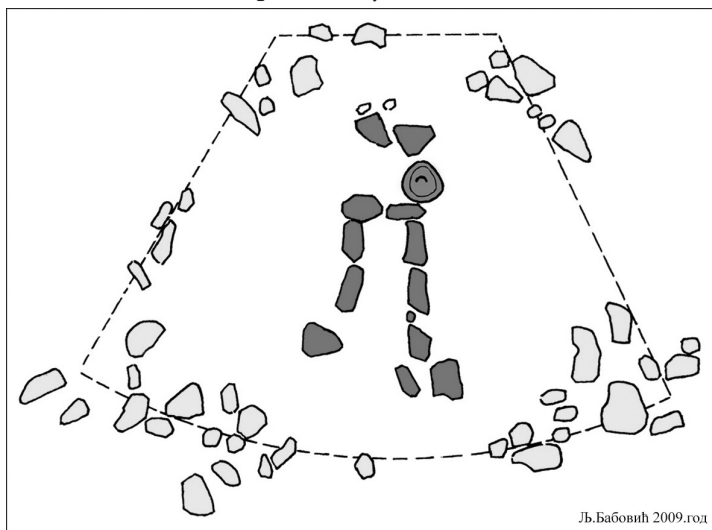
Сликовита и митским аналогијама доста разумљива је затечена ситуација у св. XLIV, Хијерогамије богова: уз присуство божанског пара, реализованих у маниру алегоријске мимезе, Прародитељке и Danubius-а, небеских симбола дуалног у Природи, са 9 других божанстава присуствују епизоди реализације митског теофаног догађаја, хијерогамије богова Сунца и Месеца, људским субститутима. Тако се, у Ј крилу светилишта, испод жртвеног стола затиче ритуално сахрањена индивидуа женског пола, фертилног доба, положајем тела у обличју фазе Месеца Прве четврти, излазеће око подне, а залазеће око поноћи (отуда глава на жртвеном столу-сфери ноћи, обасјана рефлексном светлошћу Сунца у ноћи, у времену бивања у простору ЈЗ (место сахране, поред ЈЗ угла огњишта), отвореног каменим оквирима према И-СИ).

Симетрично описаној ситуацији, у С крилу светилишта, на СЗ углу огњишта, такође испод великог жртвеног стола (дим. 75*50 цм), стављена је лобања јелена, док су на каменој плочи били положени рогови јелена и две дуге животињске кости. Са З стране њих је пратило неколико каменова у низу. У З крилу светилишта, између објеката култа Родоначелник и два мања жртвена стола (са његове ЈЗ стране), нађена је група животињских костију (дуге кости и ребра), засута ситним камењем, са чије је ЈИ стране (а Ј од Родоначелника), нађена доња половина скиптра (ритуални инструмент) у облику рибе, Риба са рабошем (кат. 99) са очуваним траговима ритуалног куцкања и нумеричким урезима (у низу), у ритму: 4+4+1=9, црвено бојен. Ако би то била једина нумеричка ознака на скиптру, односила би се на сидеричку рев. Месеца од 27д (без часова), када Месец тајанствено нестаје, за око 2,5д (фаза Последње четврти). Значајно је приметити да су у овоме светилишту нађене кости: јелена и срне,

дивље свиње, као и риба и шкољки, атрибутивних животиња божанском пару при чину хијерогамије.

Измештање светилишта са чином хијерогамије богова и стварање примордијалног простора, у коме је вечно пролеће, са придворним светилиштима, од којих, она на С страни (св. 34,43) имају и сахране, са одговарајућим ентеријером примереном чину хијерогамије, приметни су и са становишта ритуалних сахрана и њихових функција, при реализацији сакралног чина. Сахрана у гр. 26 (св. 34), посматра се као људски супститут паредру-Danubiusu, богињи Месеца-Прародитељки, присутној у сакралном чину, супститутотом жене у гр. 19; у истој су сфери (испод камена /каменог стола), оријентисани у истом правцу ЈЈИ-ССЗ (азимут гр.26=168°; гр.19=162°); декапитација са одвојеним, одговарајућим делом вилице (mandibula/maxilla), у крстастом односу на тело (гр. 26=3-И; гр. 19=J-C), у облицима аналогним божанским, повезују наведена два светилишта у једну целину, при чину хијерогамије богова Сунца и Месеца. Ритуалне гозбе, у 3 крилу светилишта, уз употребу дивље свиње, риба, шкољки (све атрибути богиње Месеца), присуство јелена (атрибут бога Сунца) и срне у пару, допуњују сагледану сакралну церемонију, до за сада виђених детаља.

СВ. XXXIII: ГРОБ 28; Св. Помрачења Сунца и Месеца

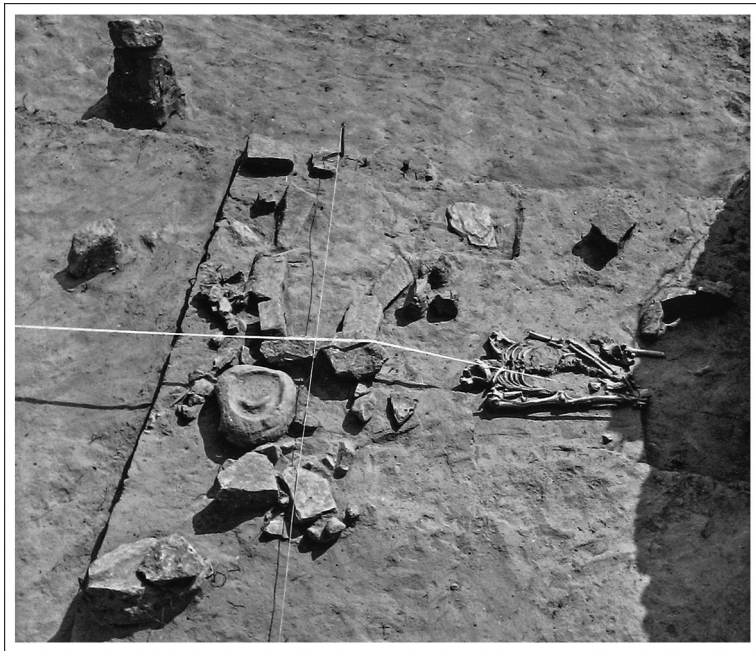

Слика 79. Основа св. XXXIII, Помрачења Сунца и Месеца

Св. XXXIII, Покривање Сунца и Месеца, у категорији је оних светилишта, која привлаче посебну пажњу. Налази се у оквиру светилишта примордијалног простора, 3 од св. XLIV, у оквиру његовог спољног круга светилишта (св. XXXIII, XLV, XLV'), која имају очигледно и специфичне функције у оквиру сфере ноћи; налази се у простору J (сегмент J-J3), на коти око 66,34м; азимут 74°, ближе полуоси J3-СИ. Ово светилиште је без границе између дана и ноћи, са каменим обрубом, који му даје правилни, класични облик светилишта, са огњиштем отвореним према истоку, али без пепелишта. Статус бога Сунца је у латентном мировању/хипостаси, а календарски је обележено лунарним (од

364д у години). На СЗ страни огњишта има велики, складно обликовани Месечев жртвеник (кат. 68), облика зарубљеног исечка круга, са рецепијентом истога облика, на чијој се 3 стране налази фино обликована лунула, луком окренута западу, затамњеног тоналитета, мисли се представа помрачења Сунца/Месеца. На три стране жртвеника су формиранли либациони канали: ЈИ, СИ и 3, који указују на чин либације и можда крвну жртву, а календарски одређују жртвеник лунарним (од 336д у години) и соларним (од 360д). Западно од жртвеника налазила су се два мања жртвена стола, а средином јужног крила светилишта, гр. 28 (Бабовић, Љ.: 2006, 1-25, 113-236; Бабовић, Љ.: 2024, 720-727, 743-780).

ГРОБ 28 (кв. d/2; кота 66,15м; азимут 330°; matus II; senilis I; 50-70 год; пол мушки; дет. 88; нд. 255/1968)

Слика 80. Св. XXXIII, Помрачења Сунца и Месеца; гр. 28

Средином Ј крила светилишта (у висини 3 стране огњишта, скоро управно на њега), нађена је сахрањена индивидуа мушког пола, узраста између 50-70 год., на коти 66,15 м, оријентисана у правцу С-СЗ/Ј-ЈИ (азимут 330°). Сахрањеној индивидуи недостају: глава (осим доње вилице) и доњи екстремитети, од средине бутне кости на доле, са стопалима; сачуване кости су изражено крте и трошне. Индивидуа је положена на леђа, у опруженом ставу, са доњом вилицом анатомског положаја, приклоњеној ка десном рамену. Десна рука је опружена уз тело, лева надлактицом паралелна телу, а доњим делом пребачена косо преко трбуха, до десне препоне, на којој је шака. Сачувани делови костију ногу (десни краћи, леви дужи), су опружени. Са С стране (И и 3 од вилице), налазиле су се групе од по три камена, као и засутост каменом, дуж 3 стране камених столова и С стране жртвеника и огњишта.

КОМЕНТАР

Св. XXXIII: положајем, опремом ентеријера, уникатне реализације жртвеника и сахрањеном индивидуом у смеру који је супротан уобичајеном, омогућавају виђење његове функције до највероватније. Оно је, по свима параметрима своје структуре, светилиште ван глоба, посебно отворено према истоку; нема пепелишта, нема ватре, нема објекта култа; оно је, као и друга светилишта примордијалног простора, боравиште божанстава Сунца у статусу хипостасе. Његов жртвеник, ликовном симболиком реализује драматично време еклипсе Сунца/Месеца, свако у ритму *saros* циклуса од (18год +- 11д.), када су визуелна обличја/форме небеских тела, током чина поклапања веома слична, што је и реализовано на жртвенику.

Недостатак главе (диска – небеског тела на небу), а присуство *mandibule* у анатомском статусу (односно присуство Сунчеве светлости у статусу који се посматра), у коме се јесте, говорили би у прилог привида помрачења Сунца (супститут је индивидуа мушког пола), а жртвеник је обележен соларним календаром, што се догађа у време Младине, у светилишту са огњиштем, примарно Сунчевим. Може се описана слика тумачити и другачије; помрачење Месеца се догађа у време фазе пуног Месеца/Уштапа, који оквирно излази пред вече а залази пред јутро; жртвеник је обележен и лунарним календаром обрачунског типа а увек присутна светлост Сунца, омогућава виђења догађаја Покривања Сунца и Месеца.

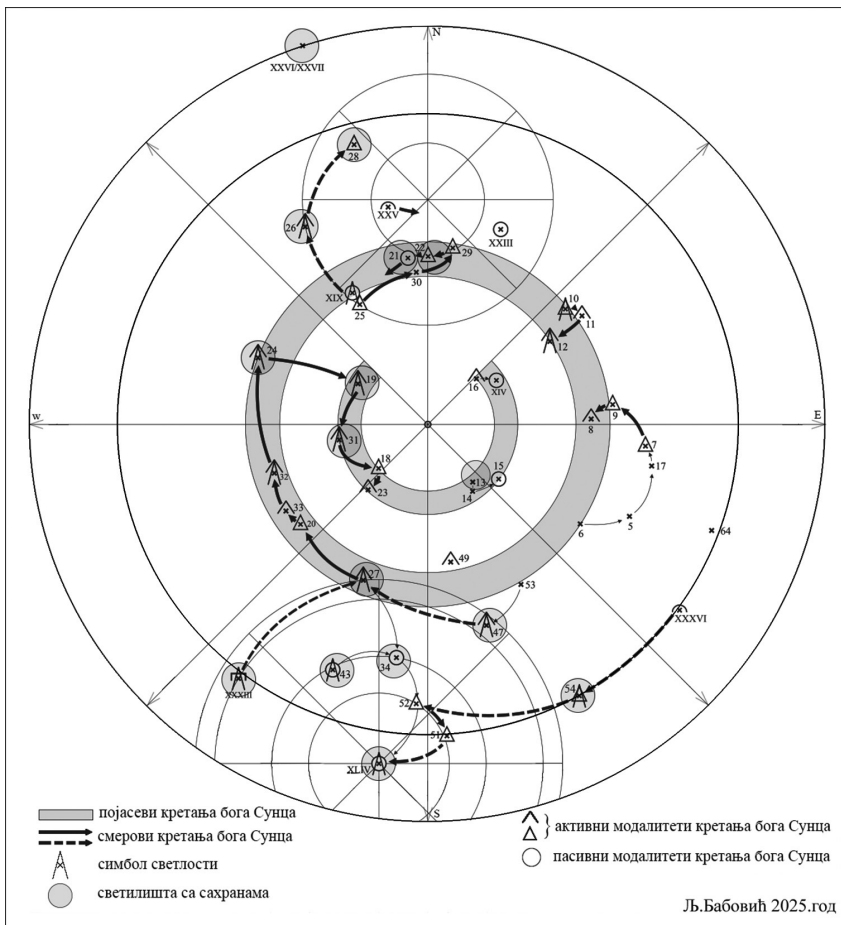
Ритуал обележавања празника Помрачења/Покривања, мислимо да се одвијао у вишегодишњем ритму *saros* циклуса, чему доприноси и запажање о стању затечених костију гр. 28.

ДИСКУСИЈА

Оправданост посматрања и анализа особености три простора (појасева кретања, ареала глоба и ван глоба), унутар сваке полусфере понаособ, изнела је сличности и разлике у структури сфера, у смислу бивања и разлоге бивања двају божанстава у посматраним просторима. Видљиви теофани феномени региструју се под куполом неба сфера дана и ноћи (појасеви кретања), а невидљиви у оквиру ареала глоба (функционални средишњи простор) и ван глоба, где се одвија живот богова (сл. 5).

Жртвени чин, који региструјемо ритуалним сахранама, прати битне моменте у митском животу божанстава, култом, а реализује се ритуалом, који се у сфери ноћи одвија у светилиштима три појаса, у три простора (J,3,C), искључујући простор истока као страну света у којој се одвија жртвени ритуал сахране. Тако се има, на страни: 3 = три свет. (24,19,21), сва три у оквиру појасева кретања, док се на странама света С и J, ритуалне сахране одвијају у два простора: C=5 (2+2+1=5) свет. (22,21;26,28;XXVI/XXVII) и J=8(2+4+2=8) свет. (13, 27; 47, 54, 43, 34; XLIV,XXXIII), укупно 16 свет. (3+5+8=16), при чему је на: 3+C=8 свет., колико их има и на страни југа (8 свет.), односно: у појасевима = 7 (2+3+2=7) свет.; у ареалу глоба 6 (2+4=6) свет. и ван глоба 3(1+2=3) свет., укупно 16 свет. Како су простори функционално повезани, то се тада

има свет.: 7 у појасевима; 13 у појасевима и ареалу и 16 у целини ($13+3=16$). Оваквим распоредом посматра се и календарометријска функција светилишта са сахрањима; 7 (metrum фаза) карактерише појасеве кретања; 13 је интеркаларни број месеци (при обрачуна), а број 16 је лунарног опередељења. Тако се има $7*4ф=28д$; $28д*13м=364д$, а број 16: $16св.*3простора=48$; $48*7=336$ обрачунских дана лунарне године. У оквиру појасева кретања ($J+3+C$) има 7 ($2+3+2=7$) свет. са сахрањом 15 новорођ. + 6 одраслих=21 сахрана; у простолу ареала глоба ($C+J$), има 6 свет. са 6 ($1+5=6$) сахрана новорођ. +7 ($3+4=7$) одраслих, укупно 13 сахрана; ван глоба ($C+J$) има 3 ($1+2=3$) свет. са 8 ($5+3=8$) сахрана само одраслих особа.

Слика 81. План свет. сфере ноћи, са означеним свет. са сахрањима

Новорођенчади има укупно 21 ($15+6+0=21$), колико и одраслих $21(6+7+8=21)$, прецизније, по просторима: у појасевима кретања и ареалу глоба је сахрањено: 21 одојче ($15+6=21$) и 13 одраслих ($6+7=13$); ван глоба нема сахрањене одојчади и деце, осим одраслих, којих је $8(5+3=8)$. Тиме се добија бројчани преглед: у појасевима кретања има 7 свет са 21 сахрањом (15 одојчади

+ 6 одраслих); у ареалу глоба са 6 свет има 13 сахрана (6 одојчади + 7 одраслих), а ван глоба, где су 3 свет. има 8 сахрана одраслих; у збиру, у сфери ноћи је са сахранама 16 свет са 42 сахране одојчади и одраслих индивидуа.

Сагледани у целини, размотрени бројчани налази светилишта са сахранама, и бројеви сахрана у њима говоре: да се, као и у сфери дана, и у сфери ноћи одвијао ритуал сахрањивања посвећен култу богиње Месеца (21) и богу Сунца (15), износећи календаре обрачунских месечних и годишњих дана : Месеца, са сидеричких 28/336 дана, а Сунчевих 30/360 дана.

Да се никада не ради о произвољном/ не срачунатом броју свих набројаних и размотрених елемената, у сакралном простору комплекса светилишта на Л. Виру, показују и следећи резултати анализе сахрана по узрасту. Сахрана: новорођенчади/neonat.=21 (св. 27,24,22,19,13;26,4754,43); inf. I=3 (св. 31,28); inf. II=3 (св. 24,19,28); iuv.=4 (св. 47,43,34,XXVI/XXVII); adult. I,II=4 (св. 31,XLIV, XXVI/XXVII); mat. I,II=2 (св. 21); adult./mat.=3 (св. 54, XXVI/XXVII); mat./sen.=1 (св. XXXIII); одрасла=1 (св. XXVI/XXVII), укупно 42. сахране (21+3+3+4+4+2+3+1+1= 42). Занимљиво је као путоказ уочити бројеве: 21 (одојче)+ 6(inf. I,II), дају број 27 (21+6=27), број дана сидер. рев. Месеца, без сати; остале групе, од iuvenilis до senilis, дају број 15, соларни број. Основна порука, исказана симболиком броја, је овде 21 (броја ритуално сахрањене одојчади и осталих), односна у оба случаја на догађаје по завршетку III Месечеве фазе/Уштапа, а почиње од старијих ка новорођеним, у три канонске/временске фазе: 7-14-21 дан. Тако се има; 7 сахрана одраслих, sen.-mat.(1+1+3+2=7); 14 adult.-inf. I(4+4+3+3=14) и 21 neonatum.

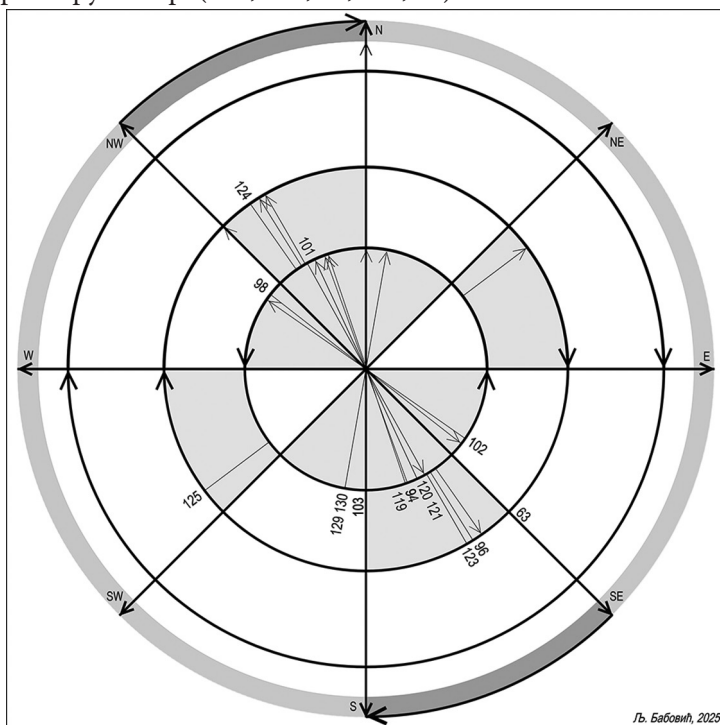
Пол сахрањених индивидуа, као и њихов број у светилиштима (у појасевима кретања, ареалу глоба, и ван глоба), у сфери ноћи, указују на првенство потребе реализације ритуала празника, којој функцији су намењена одређена и светилишта са својом опремом. У појасевима кретања, у 7 свет. (27,24,22,19,31,21,13), сахрањено је 15 новорођ. и 6 индив. осталих узраста (16+6=21). У ареалу глоба, у 6 свет. (26, 28, 47, 54, 43, 34), сахрањено је 6 новорођ. и 7 инд. осталих узраста, укупно:6+7=13 инд; ван глоба, у 3 свет. (XXVI/XXVII;XLIV,XXXIII) сахрањено је 8 одраслих индивидуа; укупно 21 новорођ и 21 одрасла индивид., односно 42 индивидуе.

Пол новорођенчади (осим гр. 101, св. 24), је код 20 инд. одређен, док код других узраста, од 21 недостаје, код 12 инд. (3+5+4=12), више од половине сахрањених (гр. 100, 99, 97, 11, 12, 92, 122, 104, 13, 15,16,19а.), што је превазилажено на начин изнесен у сваком конкретном случају. Од 15 новорођ. у појасевима кретања: 9 је м. пола (гр. 129, 130, 131, 94, 119, 120, 121, 98а, 103), а 5 ж. пола (гр. 128,95,102,98, 116), док за гр. 101 (неодређен), али по унутрашњим аналогијама, мислимо да је такође ж. пола (значио би 5+1=6), укупно: 9+6=15. Занимљиво је приметити да су у овоме појасу одојчад сахрањена у групама од по 3 и 4: 2*3 одојч. (св. 19,22); 2*4 одојч. (св. 24,27), и 1*1 одојч. (св. 13), у комбинацији пола: св. 13=1 ж. пола; св. 19=2 м. пола и 1 ж. пола; св. 22=3 м.; св. 24=1 м. и 3 ж; св. 27=3 м. и 1 ж.У ареалу глоба, сахрањено је у 2 свет. (26,43), по1 одојч. а у 2 свет. (47,54) по 2 одојчета, увек у пару мушко/женско: св. 26 (гр. 63) ж. пола; св. 43 (гр. 96) м. пола; св. 47 (гр. 123 ж. пола и 124 м. пола); св. 54 (гр. 125 м. пола и 127 ж. пола), укупно: 3 одојчета м. пола и 3 одојчета ж. пола =6.

Збирни бројеви новорођенчади, по полу су такође индикативни: мушког пола су 12 новорођ. (9+3+0=12) а женског 9 (6+3+0=9), што указује; код мушке

новорођ. на соларну припадност (12м. у сунчевој год.), а женске (број 9), на број $324:9 \cdot 2$ појаса = $18; 18 \cdot 18 = 324$, што је исто сид. рев. Месеца од $27 \cdot 12 \text{м} = 324 \text{д}$, односно, време када богиња Месеца нестаје са куполе неба, за око 2,5 дана, што је иницијална теофанија одговарајућем ритуалу у сфери ноћи.

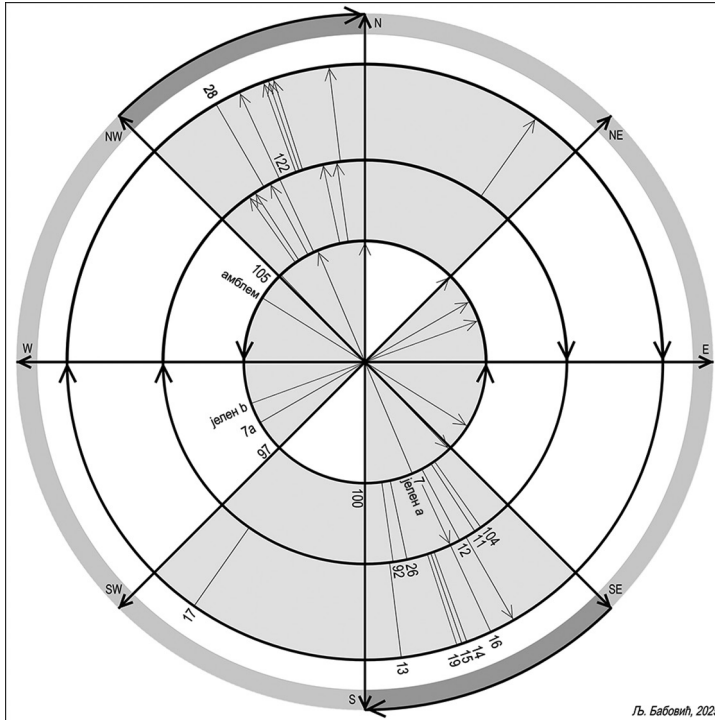
Најбројнија су сахрањена новорођенчад у ЈЗ углу, 3 стране, 3 крила светишта: осам м. пола (гр. 129,130,131,94,120,121,103,124) и три ж. пола (гр. 102,116,127), укупно $11(8+3=11)$. На СЗ углу, 3 стране, сахрањено је два новорођ. м. пола (гр. 125, 96), и два ж. пола (гр. 95, 123), укупно четири, док око централног дела 3 ивице и простора, има три новорођ. ж. пола (гр. 128,98, и гр. 101 неодређен). Једина сахрана која није на 3 страни већ супротној, ЈИ, је гр. 63. Сахране осталих узраста најбројније су у 3 крилу, средином 3 крила: 8 гр. (гр. 92, 12, 126, 13, 14, 15, 16, 17), док на СЗ делу, 3 крила има пет сахрана (гр. 7, 7а, 100, 99, 26). На И страни је само једна сахрана (гр. 11); на ЈИ делу две, (гр. 97, 105) а ЈЗ простору пет гр. (122, 104, 19, 19а, 28).

Слика 82. Оријентације скелета новорођенчади, у сфери ноћи

Од 21. одојче, 15 има измерену оријентацију, док шест нема (гр. 128,131,95,98а,116,127); међу осталим узрастима, од 21 инд. три нема оријентацију (гр. 99,126,19а), а 18 има. Као и у сфери дана, и у сфери ноћи, оријентација ритуално сахрањених индивидуа је канонска; у правцу ЈЈИ-ССЗ је осам гр. (63, 96, 123, 120, 121, 94, 119, 103) а два гр. су супротног правца гр. 101 (св.21) и гр. 124 (св.47), са неколико одступања која су увек у складу са функцијом светишта/празника, без изузетка. Тако правцем осе Ј-С, оријентисано је новорођ. 103 (св. 19), а у простору Ј-ЈЗ, уз осу Ј-С, гр. 129,130 (св. 27); а полуосе ЈИ-СЗ (гр.

63 у св. 26); уз исту полуосу су супротног смера, у простору истока: ЈИ-И/СЗ-3, гр. 102 (св. 24)/ гр. 98 (св. 19). У простору запада, уз полуосу ЈЗ-СИ, налази се гр. 125 (св. 54). Може се рећи, да се актуализују простори осом Ј-С и полуосама ЈЗ-СИ и ЈИ-СЗ, односно, простори севера и југа, што је евидентно и у сфери дана.

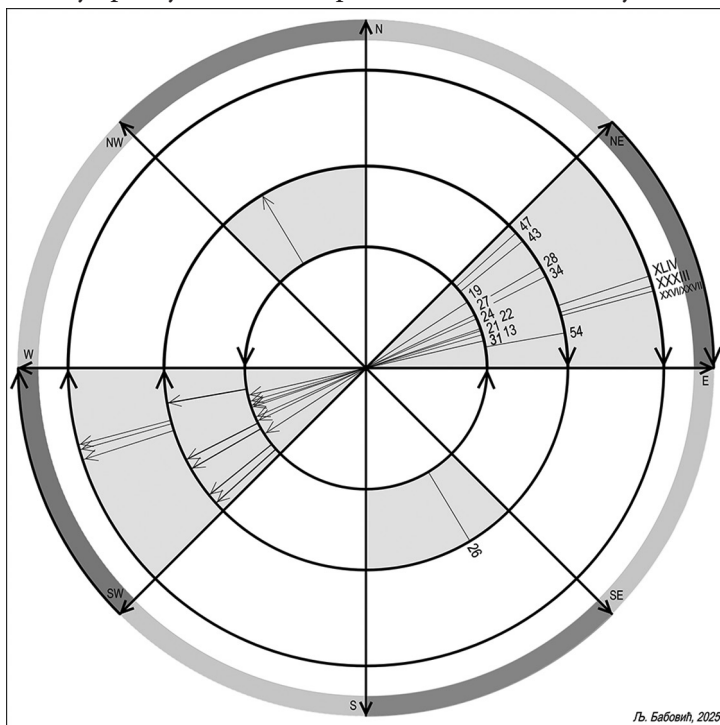
Слика 83. Оријентације скелета осталих узраста, у сфери ноћи

Иста законитост односи се и на сахране одраслих индивидуа, различитог узраста: оријентације ЈИ-ССЗ, сахрањено је 12 инд. (гр. 100,7,92,26,19,12,11,10 4,13,15,14,16), а супротног смера ССЗ-ЈИ, три сахране: гр. 105,28,122; у простору ЈЈЗ-ССИ, налази се гр. 17, док се у простору запада (ЗЈЗ-ИСИ), ближе оси ЈЗ, налази гр.7а. Гроб 100 (св. 24), се поклапа оријентацијом са осом Ј-С; гр. 97 (св. 31) са полуосом ЈЗ-СИ, док се гр. 105 (св. 31), поклапа са смером полуосе СЗ-ЈИ. Код наведених сахрана актуализују се празници, када се божанство Сунца налази у просторима Ј-С/С-Ј осим гр. 7а (св. 21), који је оријентације ЈЗ-З (ближе ЈЗ) према СИ-И (ближе СИ), односно актуализује простор З-И.

Сва светилишта сфере ноћи са ритуалним сахранама, оријентисана су источном страном према истоку, и то сегменту И-СИ, осим једног, св. 26 (које са св. 10 гради Осу сфера, оријентације Ј-ЈИ, азимут 149°).

Опремљеност ентеријера свакога светилишта указује на његову функцију у култу божанства Сунца, а нијансама опреме, ритуалима божанстава Сунца и Месеца који су се одвијали у њима. Симболе светлости (од 16 свет. са сахранама), има 10 (4+4+2=10) свет. (27,24,19,31;26,47,54,43;XLIV, XXXIII), од којих је у 5 св. (21, 43, 34; XLIV, XXXIII), божанство Сунца у статусу хипостасе. Ватру

у огњиштима, паљену при ритуалима посвећенима божанству Месеца има 12 ($6+6+0=12$) свет. (27, 24, 22, 21, 19, 31; 26, 28, 47, 54, 43, 34), искључујући светилишта ван глоба, која су сва без ватре, као и у сфери дана. Ватра у куполи (овалу) св. XXVI/XXVII, није горела у огњишту, које у овоме свет. (посвећеном божанству Месеца) не постоји. Жртвеника има 10 (8 уметнички третирана и 2 аниконична), у 8 свет. (24,22,19,31,13;26,54;XXXIII), док објеката култа има 27 (19 уметнички обликованих и 8 аниконичних), у 10 свет. (24,22,21,19,31;28,47,54,43;XLIV). Камених жртвених столова има 31 ($5+12+14=31$, највише у свет. ван глоба), у 11 свет. (27,24,19,31;26,28,47,54,43;XLIV,XXXIII), а ритуалних сахрана укупно 42 (21 новорођ. и 21 осталих узраста), у 16 свет. (27,24,22,21,19,31,13; 26,28,47,54,43,34;XXVI/XXVII,XLIV,XXXIII), са распоредом по појасевима: 15 новорођ. +6 осталих= 21 у 7 свет. у појасевима кретања; 6 новорођ. +7 осталих=13 у 6 свет. у ареалу глоба и 8 одраслих инд. ван глоба, у 3 свет.

Слика 84. Оријентације свет. са сахранама, у сфери ноћи

Када се бројеви симбола светлости и ватре у огњиштима светилишта сфере ноћи саберу, добија се број 22 ($10+12=22$); сабрани жртвеници и објекти култа дају број 37 ($10+27=37$), у 18 свет. ($8+10=18$) а збир жртвених столова и жртви даје број 73 ($31+42=73$) у 27 свет. ($11+16=27$). Узбудљиво је добити тако јасну календарометријску слику, односну на божанства, одређену теофану законитост или сами теофани догађај. Символи светлости и ватре (атрибути божанстава Сунца и Месеца) соларне и лунарне припадности, налазе се у 22 свет., односних на фазу Друге четврти богиње Месеца, када се догађа теофанијски нестанак богиње на куполи неба. Иконијни и аниконијни жртве-

ници и објекти култа, двају божанстава, у броју 37, односе се на сидеричку рев. Месеца, у обрачуну на дан и сат: $27д$ и $7ч \cdot 12м = 328д$ (-37д) до краја Сунчеве године. Како се речени сакрални објекти налазе у 18 свет., број односан на *saos* циклус, Покривање/Помрачење, мислимо Месеца, бројевима 37 и 18 и теофанним догађајима, који су сиже ритуала, истиче се тајна нестанка богиње Месеца и разумевање разлога нестанка вероватно теонаративом и ритуалима који се анализирају. На 31 каменом столу (месту границе између дана и ноћи/ноћи и дана), у сакралном простору 11 свет. (број који указује на синод. рев. Месеца, рачунату у дан и сат: $29д$ и $12ч \cdot 12м = 354д$ (-11д) до краја Сунчеве год.), ритуално је принето 42 жртве у 16 светилишта. Присутни бројеви указују на узајамни однос: 31 камени сто у 11 свет. дају број 42; број ритуалних жртава је такође 42, у 16 свет.; сабрано добија се 58 ($42+16=58$), што је односно на синод. рев. Месеца рачунату на дан: $29д \cdot 12м = 348д$, односно $:58 \cdot 6 = 348$, док се број 42 односи на обрачунски број дана сидер. рев. Месеца од $28д \cdot 12м = 336д$, што се добија и рачуном: $42 \cdot 8 = 336$.

Показани однос, на нивоу елемената посматрања (светилишта, камених столова и људских жртава), дају коначни смисао и циљеве сакралним ритуалима у сфери ноћи: у 27 светилишта сидеричке рев. Месеца на 31 камени сто приносе се 42. ритуалне жртве посвећене рођењу младога божанства, исказано теофанним догађајем синодичке рев. Месеца на сваки 29. дан: $29д \cdot 12м = 348д$; $42+16=58$, $58 \cdot 6 = 348д$. Теофани догађај почиње 27. дана у месецу ($11+16=27$ свет.), сидеричком рев. Месеца, рачунатој у дан, а завршава синодичком револуцијом, рачунаном такође у дан (29д) ($42+16=58$, $58 \cdot 6 = 348$), у оквиру Сунчеве године од 365д ($31+42=73$, $73 \cdot 5 = 365д$). На вишегодишњем нивоу указује се на *saos* циклус 18 год ($8+10=18$ свет.), аналоган месечним теофанијама.

У сфери ноћи, у оквиру појасева кретања, ареалу глоба и ван глоба ритуално су сахрањене 42. индивидуе: 21. новорођ. и 21. индив. осталих узраста у 16 светилишта, смештена на три стране света: З,С,Ј искључујући страну истока. У оквиру појасева кретања божанства Сунца, ритуалним сахрањима се акценују она светилишта која су у позицији граничника годишњих доба, односно крстасто структурираног простора осама и поусама света. Тако се ритуално сахрањима обележава св. 27, важна спона преноса ретроградног смера кретања од Ј према С, из ареала глоба (копче сфера, св. 47), у спољни појас кретања; св. 24, на позицији тачке летњег солстиција; св. 22, на оси севера; св. 21, прво свет. на повратном/привидном кретању Сунца, од С према Ј, да би се привидно кретње (супротног смера), на позицији летње солстицијалне тачке, ритуално обележавало у св.19; потом на тачки јесење равнодневице (св. 31), и на крају, на тачки зимског солстиција (св. 13).

Бивајући у простору севера, после привидног окрета и постављања осе севера (св. 22), божанство Сунца наставља свој ход даље у дубину севера ареала глоб, постављајући Осу сфера (св. 26), да би при граници ареала глоба (у св. 28), у статусу хипостасе, био извршен акт антропогенезе. Ван ареала глоба, прати се боравак божанства Сунца у Северној Месечевој палати (св. XXVI/XXVII). Простор ареала глоба на југу, поред поменутог св. 47, ритуалним чином сахрањима обележава се и св. 54, ситуирано између сфера као и Придворна светилишта (св. 43,34). Ван глоба се налазе Палате божанског пара Сунца и Месеца; Палата Хијерогамије (св. XLIV) и Палата Св. Помрачења Сунца/Месеца; (св. XXXIII),

у којима се миметичким алегоријама предочавају теофани услови стварања рођењем.

РИТУАЛНА АКТУАЛИЗАЦИЈА ТЕОФАНИХ ДОГАЂАЈА БОЖАНСТАВА СУНЦА И МЕСЕЦА У ВРЕМЕНУ И ПРОСТОРУ

Комплекс светилишта на Л. Виру, ситуиран у артифицијално интервенисаном простору, у пределе митске представе сакралних простора, реализује ортогоналну пројекцију привидног кретања божанства Сунца у хемисферама дана и ноћи, смештене у просторе ЈЈИ-ССЗ, са Осом сфера, која пролази кроз центре сфера и св. 54 између њих које је и центар глоба. У оквиру хемисфера, положајем светилишта реализовани су појасеви кретања Сунца (простори видљивог), и простори невидљивог: ареал глоба (сумрака и зоре), и простор ван глоба, где се одвија живот богова. Природа и човек у њој се разумеју као божанска творевина, а све предочено и реализовано, исказано је језиком симболичког, првобитне аналогне асоцијације на одређене теофане и епифане догађаје, као и сакралне појавности. Тиме је омогућено разликовање и разумевање манифестација културе Л. Вира и њених феномена, утемељених на религијском разумевању света појавног.

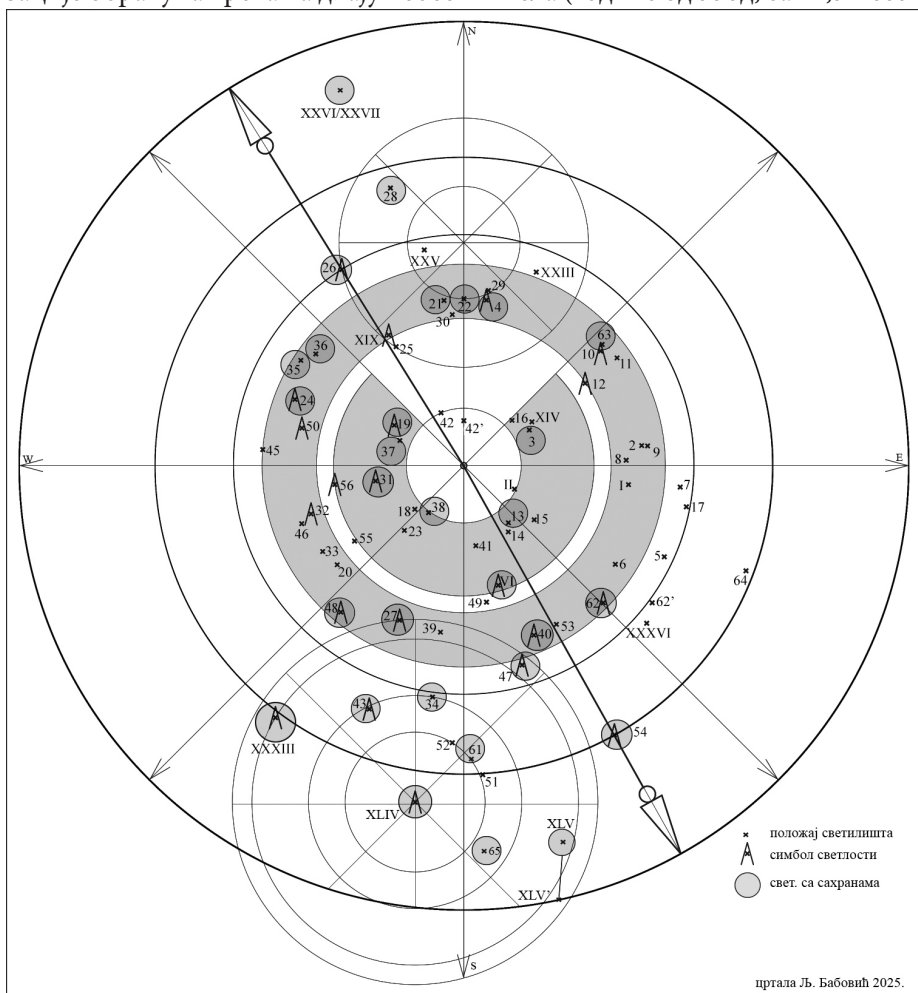
Сви топографски и градитељски материјални елементи светилишта реализују: место, функцију, епифанију и статус божанског, канонски саграђених и канонски опремљених, али индивидуализованих светилишта, која реализују посвећеност одређеном божанству/божанствима, теофаном догађају, или другом сакралитету. Анализом су регистровани и утврђени они елементи светилишта, у којима се обавља и култ божанства Месеца, пара богу Сунца, који је на истраженом локалитету евидентно био у потпуно зрелој манифестантној фази, без трагова тражења и генезе религијског исказа.

Његови житељи, свештена и владајућа каста, судећи по спроведеним досадашњим анализама, у светилиштима Л. Вира, живела је митски живот присутних божанстава, актуализујући ритуалима иманентне особине богова: кретање, осветљавање/освајање простора и стварање у времену, одржавајући до детаља календарску хронометрију соларне и лунарне узрочности, у природним јединицама и ритмовима, које и данас познајемо (Wood, J. E. 1978, 54-80, 130-180, 229-252). Хронометријски параметри и елементи, као и њихово соларни и лунарно порекло, је евидентно; изненађење је, не постојање хронометријских знања и њихових исказа, већ постојање математички примењеног система, евидентираног у каснијим епохама.

Узбудљив је податак, да на Л. Виру у оквиру глоба и уз њега, у сферама дана и ноћи, има 72 свет. ($27+45=72$), што је хронометријски основ на број Сунчевих обрачунских дана у години, од 360д: $30 \times 12 = 360\text{д}(-5)$ до краја тропске године који се добија и рачуном: $72 \times 5 = 360\text{д}$. Број светилишта у сфери дана је 27-лунарног карактера, односан на сидеричку рев. Месеца ($27\text{д} \times 12\text{м} = 324\text{д}, -41\text{д}$), а сфере ноћи, 45 соларног карактера: $45 \times 2 = 90$, $90 \times 4 = 360\text{д}(-5)$, у Сунчевој обрачунској години. Бројчани низови ритуално сахрањених индивидуа казују исто; у сфери дана је лунаран, 14 ($1+2+5+6=14$), а у сфери ноћи соларан, 15 ($1+2+3+4+5=15$).

Ноћну епифанију бога светлости-Сунца, у сфери дана има 7 свет. а у сфери ноћи 14 свет., укупно 21 свет., у којима су се обављали ритуали богиње Месеца,

којима се посебно обележавају три фазе богиње: Младина (0-7д), Прва четврт (7-14д), и Уштап (14-21д), раздвајајући их од фазе Друге четврти, као граничника теофаним догађајима. Лунарни календар је био у свакодневной употреби, хармонизован и усклађен са месечним/годишњим Сунчевим календаром, од обрачунских 30/360 дана. Познавање дужине месечних Месечевих револуција, у астрономском опсегу, у дан и сат (сидеричке, од 27д и 7 ч; обрачунске од 28д, а синодичке од 29д и 12ч), као и Сунчеве тропске године од 365д (такође у дан и сат; око 365д и 6ч; и 366д), је такође евидентирано. Познавање теофаних појава, као што је помрачење Сунца и Месеца (saros циклус, од око 18 год +11), и Метоновог обрачунског циклуса од 19 год, је видљиво, као и други елементи хармонизације обрачуна кретања двају небеских тела (године од 350д, са 12,5 месеци).

Слика 85. Положај свет. са сахрањима полусфера дана и ноћи,
у оквиру глоба

Показало се, да и у спољним елементима архитектуре светилишта има елемената који их опредељују лунарним или соларним (положај огњишта, тремо-

ви, хумке), посебно у Палатама ван глоба, и ако се налазе и у друга два појаса (св.21,61), као и детаља у архитектури који указују на привремене објекте, грађене за потребе ритуала теофаних празника, који су целистијалне природе.

Опрема ентеријера светилишта, карактерише се бројем присутних елемената (симбола светлости и ватре, жртвеника и објеката култа као и камених столова), припремљеност/посвећеност светилишта, за обављање соларних или лунарних ритуалних обреда, у композитном, актуализационом чину, чији се само један део (ритуалне сахране) описује у овоме раду.

Полази се од претпоставке, да се обредно региструје сваки дан а ритуално обележава сваки: 7-14-21-28-29 и 30д; почетци/завршетци годишњих доба, теофани догађаји видљиви у ритуалу, његовом термину и месту догађаја, који се могу индиректно (анализом детаља) у великој мери реконструисати. Сходно задатој теми, анализирају се само ритуалне сахране у светилиштима. Оне указују на постојање годишњих ритуала (вршених у оквиру појасева кретања бога Сунца и ареалу глоба) као и вишегодишњих теофаних празника (хијерогамиије и помрачења Сунца и Месеца), реализованих у Палатама божанстава, ван глоба (у близини ареала глоба), у просторима севера и југа. Како су ритуали сахрана у сферама дана и ноћи коментарисани и описани, разматрају се бројчано сведени, ритуалном сахраном обележени празници у обе сфере, износећи у завршном/ нумеричком изразу, структуру хронометријских елемената соларних и лунарних календара, који су се на овоме сакралном топосу свакодневно одвијали.

У сфери дана, у оквиру појасева кретања, ареалу глоба и ван глоба, има светилишта: $11+1+2=14$ свет. а у сфери ноћи: $7+6+3=16$ свет., сабрано 30 ($14+16=30$) свет., што је соларни број дана у Сунчевом месецу дана (састављен од лунарних бројева 14 и 16). Бројем 30, соларне природе, указује се на хронометријски оквир и примат божанства Сунца. Распоред светилишта по појасевима сфера је $11+7=18$; $1+6=7$ и $2+3=5$, односећи се на: 18, Помрачење/Покривање Сунца и Месеца; број 7 је метрум дана Месечевих фаза а број 5, број недостајућих обрачунских дана у Сунчевој години од 360д, са -5д до тропске/просте године, од око 365д.

У 30 ($14+16=30$) свет. Л. Вира, ритуално је сахрањено 72 ($30+42=72$) индивидуе, мушког и женског пола, узраста: neonatum/новорођенчад, старости око 40 нед.=37 ($16+21=37$); infans/деца од 0-14 год.=7 ($1+6=7$); iuvenilis/омладина од 15-21 год.=4 ($0+4=4$), и одрасли/adultus, maturus, senilis од 22-70-х год.=24 ($13+11=24$), што су бројеви јасне припадности: 72 соларне ($72*5=360$ д; 37 лунарне, сид. рев. Месеца, рачунате астрономски у дан и сат: $27д*7ч=328д,-37д$, до краја године; број деце и омладине је 11 ($7+4=11$) и односи се на број такође недостајућих дана синод. рев. Месеца (рачунате такође астрономски) на дан и сат: од 29д и $12ч*12м=354д (-11д)$, до краја Сунчеве године од 365 д. Значајно је приметити да је у сфери дана сахрањено само једно дете (гр. 61, у св. 40), а осталих 10, у сфери ноћи. Број 24 одраслих, је дуални број (обрачунске природе), односан на Сунце и Месец $12м*2=24м$. Бројеви ритуалних жртава, по наведеном критеријуму, недвосмислено указује на теогоне догађаје: нестанка божанства Месеца и рађање младога Месеца, у оквиру календара бога Сунца и његових 12 месеци. Ако се по старости посматрају само две категорије индивидуе: новорођенчади 37 и осталих 35, тада број осталих узраста износи број

хармонизације обрачуна Сунца и Месеца на 12,5 месеци, који годишње износи 350д (-15д): $35 \times 2 = 70$, $70 \times 5 = 350$ д, при чему је број 70 сакрални број и данас.

Илустративан је преглед сахрана новорођенчади и осталих по појасевима (кретања, ареала и ван глоба); у сфери дана : одојчади је $16 + \text{одраслих } 6 = 22$, у 11 свет.; у сфери ноћи одојчади је $15 + 6 = 21$, у 7 свет.; у појасу ареала глоба, у сфери дана, новорођ= 0, одраслих је 2, укупно 2 у 1 свет.; у сфери ноћи: новорођ.=6 и одраслих=7 укупно 13, у 6 свет.; ван глоба нема новорођенчади, само су одрасли: у сфери дана $0 + 6 = 6$, у два светилишта, а у сфери ноћи $0 + 8 = 8$, у три светилишта. Укупно по појасевима се има; кретања: 43 ($22 + 21 = 43$), у 18 свет.; ареалу глоба: 15 ($2 + 13 = 15$), у 7 свет.и ван глоба: 14 ($6 + 8 = 14$), у 5 свет. при чему се простори ареала глоба и ван глоба функционално могу посматрати заједно, па се има $22 + 21 = 43$ сахране у 18 свет. ($11 + 7 = 18$); $15 + 14 = 29$ у 12 свет. ($7 + 5 = 12$); укупно: $43 + 29 = 72$ сахране у 30 ($18 + 12 = 30$) светилишта.

Сви изведени бројеви постојећих реалитета су феноменолошки дефинисани: број 43, састављен од 22 и 21, односан је на почетак четврте Месечеве фазе /Последње четврти, када Месец нестаје за око 2,5 дана и митска је теофана појава, окосница потоњих феномена. Аналогија овоме месечном догађају је По-мрачење /Покривање Сунца и Месеца, у вишегодишњем ритму saros циклуса, изражен бројем светилишта 18. Број сахрањених у ареалу глоба (15), је соларни број, а број сахрањених ван глоба (14), је лунарни број. Они заједно граде број 29 ($15 + 14 = 29$), који је односан на синодичку рев. Месеца, рачунату на дан: $29\text{д} \times 12\text{м} = 348\text{д} (-17\text{д})$, при чему је број од 12 мес. (присутан у обрачуна догађаја), исказан бројем светилишта у којима се ритуали одвијају.

Детаљно календарометријски интерпретирани теофани феномени, окосница су култа богиње Месеца, којима се придодаје још чин хијерогамије божанства (св. XLIV). Ритуали односни на епифаније богиње, су раскошни, сликовити, видљиви, и на њих је указано при дескрипцији ритуала у одређеним светилиштима (св. 65, XXVI/XXVII, 24,19).

Нумерички исказ опреме 30 ($14 + 16 = 30$) светилишта, у којима су кулtnим разлозима реализоване ритуалне сахране, недвосмислено су календарометријски одређена временско-просторним параметрима и намењена одређеном божанству, у складу са његовим положајем у теофаном догађају. Посматра се присуство божанстава Сунца и Месеца и сакрални услови њиховог присуства: симбола светлости, ватре, жртвеника, објеката култа и каменних столова, у оквиру појасева: кретања, ареалу глоба и ван глоба, у сферама дана и ноћи.

Симбола светлости има укупно у 15 ($5 + 10 = 15$) светилишта, а ватра је паљена у 21 ($9 + 12 = 21$) свет.; жртвеника је 21 ($11 + 10 = 21$) а објеката култа 45 ($18 + 27 = 45$); каменних столова је 61 ($30 + 31$) и ритуалних сахрана 72 ($30 + 42 = 72$). Број 15 симбола светлости је соларни број, а број ватри - 21 је лунарни као и број 21- жртвеника; објеката култа је 45, који је соларни као и број каменних жртвених столова 61; број 72 ритуалних сахрана је такође чисто соларни. Бројеви: 15,30,45,61,72 су сви соларни и односе се на: половину Сунчевог месеца дана (15); броја дана у месецу дана ($15 \times 2 = 30$); половину тромесечја (45), односно трајања годишњих доба, а бројеви 61 и 72 односе се на број дана у Сунчевој години; преступној ($61\text{д} \times 6 = 366\text{д}$), обрачунској ($72 \times 5 = 360\text{д}$) и тропској години рачунатој у дан и сат ($31 + 42 = 73$; $73 \times 5 = 365\text{д}$).

Ватра, симбол и атрибут бога Сунца, обасјава богињу Месеца у 21 свет., што је лунарни број ($21 \cdot 2 = 42, 42 \cdot 8 = 336$ д), као и исти број жртвеника (21), који се односи на три Месечеве фазе раста: Младину-Прва четврт-Уштап. Тиме су изречени циљеви и разлози постојања култа божанствима Сунца и Месеца: праћење кретања бога Сунца у простору и времену, свакодневно на И и З, и освајању простора од Ј до С на годишњем путу, а богиње Месеца, која се разуме као господарица живог света, у њеном рађању и расту до највишег степена зрелости.

Значајно је сагледати и резултате сабирања опреме ентеријера светилишта са сахранама, и бројем светилишта, у којима се ритуал обавља; у сфери дана добија се број 159 ($14 + 14 = 28; 29 + 20 = 49; 60 + 22 = 82$, односно: $28 + 49 + 82 = 159$), који није календарометријски, али јесте у збиру садејства са бројем 177, из сфере ноћи: $0 + 22 = 22; 37 + 18 = 55; 73 + 27 = 100$, односно: $22 + 55 + 100 = 177$), износећи разлоге и смисао лунарних ритуала у сфери ноћи/рођење Младога Месеца, синодичком рев. Месеца, рачуном у дан и сат: $29\text{д} + 12\text{ч} \cdot 12\text{м} = 354\text{д} (-11\text{д})$, што даје и поменути број 177: $177 \cdot 2 = 354 (-11)$. Када се саберу односни бројеви сфере дана (159) и ноћи (177), добија се број 336 ($159 + 177 = 336$), што је број обрачунских дана сидеричке рев. Месеца, рачунате на: $28\text{д} \cdot 12\text{м} = 336\text{д}$. Када се број 159 одузме од броја 177, добија се број 18 ($177 - 159 = 18$), што је број година *saros* циклуса, Еклипсе Сунца и Месеца, теофаног догађаја Покривања, после кога следи рођење Младога бога. Тиме је изнесен циљни смисао ритуалних сахрана у светилиштима Л.Вира: стварање рађањем, односно на свет божанског и људског, и ако је човек, у антропоном чину створен а не рођен, како се у космоном епу Енума Елиш, свештено образлаже.

Енума Елиш (табла VI, 1-58)

Кад Мардук, ријечи богова чу,
У души одлучи да, умјетно учини дјело.
Уста отварајућ своја, Еа-и се обрати он:
Одлуку да њему каже, у срцу што заче је он:
"Ја крв повезат желим, скелет да створим.
Ја Луллу, хоћу да створим; нек' човјек буде му име;
Ја збиља Луллу-човјека, хоћу да створим,
Трпњу богова да преузме он, да би у миру живјели
они.

Богова путе, потим ћу вјешто измјенит:
Будући почасти истих, у двије (групе) њих ћу раздијелит."
Еа му одговор даје, ове му казује ријечи,
И за одмјену богова, другу му упуту даје:
"Нек' један од њихове браће, изручен буде,
'Нек' згине он, да људство створено буде,
Нек' велики бози, овдје се скупе,
Кривац нек' предан буде, да они живјети могу."
Велике богове, сакупи Мардук,
Пресједајућ благо, упуте даје;
На његов говор, богови обратe пажњу:

Краљ Ануннакима збори:

"Ако је ваша ранија изјава права,
Под заклетвом мени, истину реците сад:
Тко ли је онај, тко изазива рат,
Нахушка Тиамат, заметну буну?
Нек' онај изручен буде, тко изазива рат!
На њега његову казну свалит ћу ја, у миру бит
ћете ви."

Игиги, велики бози, њему одговор даху,
(Њему) Лугал-Диммер-Анкиа-у, савјетнику богова,
владару свом:

"Кингу је тај, што изазива бој,
Нахушка Тиамат, изазва буну."
(Мардук) нато га свеза, пред Еа-у доведе њега;
Његову кривњу на њега свали, његову исјече крв.
Из његове крви, Еа род људи створи,
Трпњу богова на људство свали, богове слободним учини.
Кад (мудри) Еа, род људи створи,
(И) трпњу богова натури њима,
– То дијело што људски премаша ум,
По вјештој замисли Мардука, мудрости Еа-е наста –,
Тад Мардук, богова краљ,
Сву власт Анунна-бозима, на Небу и Земљи раздијели.
Њих Ану-у додијели, да (бригу) брине о (вршењу)
дужности што њима их повјери он.
Богова триста, к'о стражу на небо постави,
Нато путове (развоја) земље вјешто одреди:
На Небо и Земљу, шест стотина богова постави.
Кад Мардук, владар, бозима свим, дужности утврди,
Кад Анунна-бозим' Неба и Земље, дужности додијели,
Анунна-бози, своја отворе уста
И Мардуку Господу рекоше свом:
"Па добро Нанна, Господе наш, што напора избави нас,
Чиме се угодним теби можемо захвалит ми?"
Ми ћемо, ето, светиште саградит, његово име ће бит':
'Светиште одмора нашег', ту ћемо на починак ић';
Светиште ми ћемо подић' што твоје ће станиште бит'.
Кад овдје стигнемо ми, у њем' наш ће починак бит',"
Кад Мардук, (те ријечи) чу,
К'о дан, њему се силно озари лице:
"К'о други Бабилон, што га жељесте ви,
Нек' се подигне здање, нек'чврсто (?) се
сагради оно, име му "светиња" дајте!"

*Сумерско –Акадски еп О стварању,
око 1900/1700 год.п.н.е.*

ЗАХВАЛНИЦА

Аутор изражава захвалност инг. арх. Ивани Филиповић, за помоћ на уређивању примарне документације; Тамари Бабовић за куцање текста, уређивање и припрему илустрација за штампу; инг. грађ. Борису Бабовићу, за пренос техничких цртежа у дигитални облик као и госпођи Милицы Кесић, професору, за превод резимеа на енглески језик.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабовић, Љ.: 2006, *Светилишта Лепенског Вира, место положаја и функција*, Народни музеј у Београду, *Археолошке монографије* књ. 17, упоредно срп. текст и енгл. превод, Београд.
- Бабовић, Љ.: 2024, Симболичко-нумерички и нумерички календари на Лепенском Виру, Зборник радова конференције у Развој астрономије код Срба XII Београд, *Публ. акт. друштва "Руђер Бошковић"* св. 27.
- Borić, D.: 2016, *Posmrtni obredi na Lepenskom Viru, obrasci pogrebne prakse iskopavanja Dragoslava Sreјovića*, SAD, uporedo srp. tekst i engl. prevod, Publikum, Beograd.
- Borić, D.: 2002, The Lepenski Vir Conundrum: Reinterpretation of the Mesolithic and Neolithic Sequences in the Danube Gorges, *Antiquity*, **76**, 1026-1039.
- Borić, D., Dimitrijević, V.: 2009, Apsolutna hronologija i stratigrafija Lepenskog Vira (Absolute Chronology and Stratigraphy of Lepenski Vir), *Starinar*, **57/2007**, 9-55, Beograd.
- Bökönyi, S.: 1969, Кичмењаци (Претходни извештај) у Срејовић, Д.: 1969, *Лепенски Вир, Нова праисторијска култура у Подунављу*, Београд, Српска књижевна задруга.
- Višić, M.: 1993, *Književnost drevnog Bliskog Istoka*, Енума Елиш, Гилгамеш, Naprijed, Zagreb.
- Wood, Jh. E.: 1978, *Sun, Moon and Standing Stones*, превод с енглеског П. С. Гурова *Солнце, Луна и Древние Камни*, Москва 1981, издат. Мир.
- Гилгамеш, Сумерско – акадски еп о Гилгамешу*: 2012, приредио и превео др. М. Вишић, Драганић, Београд.
- Dimitrijević, V.: 2000, The Lepenski Vir Fauna: Bones in Houses and Between Houses, *Documenta Praehistorica*, **27**, 101-117.
- Dimitrijević, V.: 2008, Lepenski Vir Animal Bones: What Was Left in the House? In: C. Bonsall, V. Boroneant, I. Radovanović (eds.), *The Iron Gates in Prehistory: New Perspectives* (BAR Int. Ser. 1893), Oxford: Achaeopress, 117-130.
- Enuma Eliš, Sumersko-akadski еп о stvaranju: 1993, Višić, M.: *Književnost drevnog Bliskog Istoka*, Naprijed, Zagreb.
- Nemeskéri, J.: 1969, Становништво Лепенског Вира (Претходни извештај), у: Срејовић, С.: 1969, *Лепенски Вир, Нова праисторијска култура у Подунављу*, Београд, Српска књижевна задруга
- Његош, П. П.: 1926, *Луча микрокозма*, Целокупна дела Петра Петровића Његоша, књига прва, већа дела, 115-178, ред. М. Решетар, државно издање, Београд
- Radovanović, I.: 2000, Houses and Burials at Lepenski Vir, *European Journal of Archaeology*, **3(3)**, 330-340.

- Radovanović, I.: 1999, Neither Person nor Beast, Dogs in the Burial Practice of the Iron Gates, Mesolithic, *Documenta Praehistorica*, **26**, 71-87.
- Срејовић, Д.: 1969, *Лепенски Вир, Нова праисторијска култура у Подунављу*, Београд, Српска књижевна задруга.
- Srejskić, D., Babović, Lj.: 1983, *Umetnost Lepenskog Vira*, izd. Jugoslavija, Narodni muzej, Beograd.
- Stefanović, S., Borić, D.: 2008, The Newborn Infant Burials from Lepenski Vir: In: Pursuit of Contextual Meanings in C. Bonsall, V. Boroneant, I. Radovanović (eds.), *The Iron Gates in Prehistory: New Perspectives* (BAR Int .Ser. 1893), Oxford, Archaeopress, 131-169.
- Zoffmann, Z. S.: 1983, Prehistorical Skeletal Remains from Lepenski Vir, *Homo*, **34** (3/4), 129-148.

CULT AND SACRIFICE – RITUAL BURIALS IN THE SANCTUARIES OF LEPENSKI VIR

Recognized as a sacred space of divine epiphanies, the site of Lepenski Vir served, from the end of the 7th millennium BCE to the beginning of the 6th millennium BCE, as a religious and cultic centre dedicated to the Sun god, to whom an architectural complex of sanctuaries was devoted. These sanctuaries represent a distinctive symbolic realization through architecture, interior design, cult objects (sculptures), altars and ritual instruments—each featuring natural analogues that are symbolically articulated and recognizably defined.

The sanctuary complex, situated within an artificially altered space corresponding to mythical conceptions of sacred realms, embodies an orthogonal projection of the apparent annual path of the Sun across the hemispheres of day and night. This is marked by the Axis of the Spheres (stations 26 and 10, orientation SSE–NNW), which passes through the centres of both hemispheres and station 54 between them, forming the conceptual structure of the created world. Within these hemispheres (SE for day, NW for night), the positioning of the sanctuaries defines the zones of the Sun god's movement through the visible and invisible realms as well as the domain of the globe (twilight and dawn zones) and the space beyond the globe, where the lives of the deities/the divine pair unfold, them being anthropomorphic personifications of the celestial bodies, the Sun and Moon.

Calendrometric and analytical procedures have confirmed the presence of the cult of a dual-deity, understood as a divine pair. The existence of symbolic-numerical and numerical calendars affirms the presence of solar and lunar cults, along with the places and conditions of their performance.

Significant anthropological and osteological material from 164 burials, together with extensive osteological remains of associated fauna and new architectural forms over sanctuaries with burials, all symbolically shaped and numerically expressed in the calendrometrics method – rules out a profane character of the burials in any form or instance.

The mythical narratives of the Sun and Moon cults remain unknown to us—their contents, sequences and ritual actions, including the act of sacrifice, are understood as personalized and actualized. Ritual burial represents the final act of the sacrificial

performance, through which the cultic purpose and sacred analogy to divine theophanies in Nature are interpreted. In this study, sacrificial victims are considered sacralized through social status, selection and ritual treatment. They assume divine functions and are placed within sanctified spaces—sanctuaries marked by mounds and monuments, over which unknown ritual acts were also performed, but whose theophanic cause and timing are identified.

Within the hemispheres of day and night, there are 72 sanctuaries ($27 + 45 = 72$), of which 30 ($14 + 16 = 30$) contain 72 ritual burials of individuals of both sexes and different age groups (neonatum, infans, iuvenilis, adultus, maturus, senilis): 37 neonates ($16 + 21 = 37$) and 35 of other ages ($14 + 21 = 35$).

In the zones of the visible and the invisible, the number of sanctuaries with ritual burials is as follows: in the zones of movement there are 18 sanctuaries ($11 + 7 = 18$) with 43 burials ($22 + 21 = 43$), in the domain of the globe there are 7 sanctuaries ($1 + 6 = 7$) with 15 burials ($2 + 13 = 15$) and beyond the globe there are 5 sanctuaries ($2 + 3 = 5$) with 14 burials ($6 + 8 = 14$). Total: 30 sanctuaries ($18 + 7 + 5 = 30$) with 72 burials ($43 + 15 + 14 = 72$).

The equipment of the sanctuaries with ritual burials involves presence or absence—numerically expressed—of elements which symbolically signify the presence of specific deities or the divine pair. Among these are: symbols of light in 15 sanctuaries ($5 + 10 = 15$), fire in hearths in 21 sanctuaries ($9 + 12 = 21$), 21 altars ($11 + 10 = 21$), 45 cult objects ($18 + 27 = 45$), 61 sacrificial tables ($30 + 31 = 61$) and 72 human ritual victims ($30 + 42 = 72$) across 30 sanctuaries ($14 + 16 = 30$).

All the above numbers and their combinations, when meaningfully analyzed, reflect lunar or solar calendrometrics causality. The study demonstrates derived lunar and solar calendars, both in astronomical and computational formats, indicating an awareness of the rhythms and cycles of the Sun and Moon in space and time.

The numerical/calendar expression of the Moon's synodic revolution (of 354 or 348 days), as a final, actualized act of ritual burial in the sanctuaries of Lepenski Vir, resolves the mystery of the sacrificial drama whose core content and meaning is the birth of a new deity, following the mysterious disappearance of the Moon goddess from the sky dome (lasting about 2.5 days) between the periods of the sidereal and synodic revolutions, and after the act of Covering/Eclipse of the divine pair.

With this, the veil is lifted from the understanding of divine life in the southern sanctuaries-palaces (stations 61/XXXIV, XLV/XLV, 65/XXXV, XLIV, XXXIII), as well as the northern sanctuaries (stations 28, XXVI/XXVII), including the sanctuary at station 28—the site of the act of anthropogenesis, which is in the cosmogonic sacred epic Enuma Elish described as a theogonic act of creation, rather than the act of birth.

Keywords: cult, sacrifice, ritual burial, movement zones, globe domain, globe, calendars

Translated by Milica Kesić